

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису

ЯВОРСЬКИЙ СЕРГІЙ ЙОСИФОВИЧ

УДК 343.522

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДРОБЛЕННЯ
ДОКУМЕНТІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність – 081 Право

Галузь знань – 08 Право

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С.Й. Яворський

Науковий керівник: **Балабанова Дар'я Олександрівна** – доктор юридичних наук, професор.

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Яворський С.Й. Кримінально-правова характеристика підроблення документів за кримінальним правом України.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2025.

Дисертація складається з трьох розділів. Перший з них присвячено загальним засадам дослідження кримінально-правової охорони документів за кримінальним правом України, до яких віднесено визначення документообігу як об'єкта кримінально-правової охорони, окреслення системи кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням документів та соціальної обумовленості криміналізації діянь, пов'язаних з підробленням документів та диференціації кримінальної відповідальності за підроблення.

Першою тезою, яка обґрунтовується у цій роботі, є те, що явища «об'єкт кримінально-правової охорони» та «об'єкт кримінального правопорушення» співпадають. Тому, що охороняється нормами кримінального права і спричиняється шкода вчиненням кримінального правопорушення.

Наступною тезою, яка лягає у основу подальшого розгляду проблеми визначення документообігу як об'єкта кримінально-правової охорони, є те, що тим явищем, яке підлягає охороні та якому заподіюється шкода вчиненням кримінального правопорушення, є суспільні відносини.

У дисертації наведено додаткові аргументи на користь того, що офіційний документ є родовим поняттям для всіх видів документів, які згадуються у тексті КК України: 1) норми, які закріплені у статтях 357, 358 та 366 КК України визнано є загальними відносно інших норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за посягання на документообіг в Україні, а це, своєю чергою, означає, що спеціальні норми містять всі ознаки складу кримінального правопорушення, яке передбачене у загальній нормі, у тому числі й ознаки офіційного документа; 2) використання законодавцем поряд із термінами «документ», «офіційний документ», термінів «приватний

документ», «особистий документ» не заперечує факту того, що позначені ними предмети можуть належати до категорії офіційного документа; 3) серед суб'єктів видання такого документа є особи, які не належать до категорії «офіційні» і це не перешкоджає визнати документ, який видається ними саме офіційним у розумінні примітки до ст. 358 КК України.

Уточнено зміст поняття офіційний документ і вказано, що ним є: будь-який *матеріальний носій інформації*, складений з дотриманням визначених законом *форм* та із передбаченими законом *реквізитами*, складений альтернативно будь-яким із названих нижче *суб'єктів*:

- повноважні (компетентні) особи органів державної влади;
- компетентні особи місцевого самоврядування;
- компетентні особи об'єднань громадян;
- компетентні особи юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми;
- окремі громадянами;
- у тому числі самозайняті особи, яким законом надано право у зв'язку з професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів,

що *містить* інформацію, яка а) підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру або б) може бути використана як документи-докази у правозастосовній діяльності.

У дисертації обґрунтовується віднесення електронних документів, реєстрів та баз даних до офіційних документів (звісно за умови наявності всіх необхідних ознак цього предмету), а посягання на них – до посягань на документообіг.

Із урахуванням наведеного, пропонуємо під документообігом як об'єктом кримінально-правової охорони, вважати правовідносини, обов'язковим елементом (предметом або засобом) яких є справжні документи,

що виникають між суб'єктами з приводу встановленого порядку їх створення, зберігання, використання та знищення.

Аналіз тексту КК України, чинного на момент підготовки цієї публікації, дав можливість виокремити 41 самостійний склад кримінальних правопорушень, які так чи інакше, прямо або опосередковано заподіюють шкоду документообігу як об'єкту кримінально-правової охорони. Цей перелік, звісно, не є абсолютно та чітко визначений, оскільки його наповненість безпосередньо залежить від розуміння поняття «документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони» та поняття самого «документа» як необхідного елемента відповідних відносин. Крім того, законодавець, очевидно не ставлячи собі за мету визначення чіткого переліку посягань на документообіг у КК України, застосовує такі законодавчі конструкції, які ускладнюють висновок про те, чи потрібно те або інше посягання відносити досліджуваної сукупності чи системи.

Виокремлено три групи посягань на документообіг, які різняться між собою предметом та ознаками об'єктивної сторони:

1) посягання на документообіг, які достеменно не належать до підроблення документів, оскільки відбуваються зі справжніми або відносно справжніх документів. До них, за нашим переконанням, належать кримінальні правопорушення, передбачені: ч. 2 ст. 158-1; ч. 1 ст. 158-2; ч. 3 ст. 158-3; ч. 1 ст. 171; ч. 1 ст. 298-1; ст. 329; ч. 1 ст. 357; ч. 3 ст. 357; ст. 366-3; ст. 422 КК України (всього 10 складів);

2) до тієї підгрупи, в якій вже підроблений документ використовується як засіб вчинення кримінального правопорушення, за нашим переконанням, належать кримінальні правопорушення, передбачені: ч. 1 ст. 159-1; ч. 1 ст. 205-1 (у частині подання документів); ч. 1 ст. 206-2; ч. 1 ст. 209-1; ч. 1 ст. 222; ч. 1 ст. 238; ч. 1 ст. 332-2; ч. 2 ст. 353; ч. 4 ст. 358; ч. 1 ст. 409 КК України (всього 10 складів);

3) остання підгрупа, яка охоплює собою кримінальні правопорушення, які за своїм змістом полягають у підробленні документів, передбачає наступну

сукупність нормативних положень кримінального закону: ч. 1 ст. 158; ч.ч. 1 та 2 ст. 158-3; ч. 1 ст. 199; ч. 1 ст. 200; ч. 1 ст. 205-1; ч.ч. 1 та 3 ст. 220-1; ч. 1 ст. 220-2; ч. 1 ст. 223-1; ч. 1 ст. 224; ч. 1 ст. 318; ч. 1 ст. 319; ч. 1 ст. 321-2; ч.ч. 1 та 2 ст. 358; ст. 364-2; ч. 1 ст. 366; ч. 1 ст. 366-2; ч. 1 ст. 376-1; ч. 1 ст. 384; ч. 1 ст. 400-1 КК України (всього 22 склади).

Аналіз тексту КК України та доробку, наявного у доктрині кримінального права дає можливість зробити висновок про те, що підроблення документів у контексті нашого дослідження відображено сукупністю кримінальних правопорушень, спрямованих на появу у об'єктивній дійсності несправжнього документа. Всі кримінальні правопорушення, спрямовані на заподіяння шкоди відносинам документообігу в Україні тісно пов'язані між собою документальним компонентом.

У роботі доводиться, що всі соціальні та інші чинники, які обумовлюють криміналізацію діянь, пов'язаних з підробленням документів, можна поділити на дві телеологічно різні групи. Перша група чинників обумовлює появу відповідної кримінально-правової заборони, визначають обумовленість необхідності саме кримінальної відповідальності за певне коло діянь, обумовлюють криміналізацію у власному вузькому смислі цього терміну. Друга група чинників впливає на законодавче оформлення рішення про криміналізацію, структуру нормативного відображення криміналізації – тієї сукупності кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за криміналізовану поведінку та її наслідки із відповідними взаємозв'язками та типами співвідношень між цими нормами.

Щодо підстав диференціації кримінальної відповідальності, зроблено висновок, що кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів не мають нормативно обумовлених особливостей при вирішенні питання диференціації кримінальної відповідальності за їх вчинення. Законодавець без обмежень може використовувати та використовує всі засоби диференціації кримінальної відповідальності, які передбачені як у Загальній частині КК України, так і Особливій частині кримінального закону.

Розділ про юридичний аналіз складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів містить матеріал, спрямований на розкриття змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак відповідних правопорушень. У роботі не використовувався «коментаторський» підхід і не розтлумачувалися ті ознаки складів, які не викликають складнощів ні у теорії кримінального права, ні у практиці його застосування. Тому основна увага була спрямована на наскрізні проблеми кримінально-правової характеристики складів правопорушень, які полягають у підробленні документів.

Всі за винятком одного складу кримінального правопорушення, які полягають у підробленні, за конструкцією об'єктивної сторони належать до формальних. Єдиний матеріальний склад передбачено у ст. 223-1 КК України.

У роботі констатовано, що для того, щоб адекватно визначити зміст поняття «підроблення», варто, видається, використати такий поширений у науці логіки прийом, як визначення поняття за допомогою родо-видового співвідношення. Іншими словами, серед усього розмаїття понять необхідно відшукати поняття, яке буде виступати «родовим» для поняття «підроблення». Не вдаючись у деталі міркувань, можна запропонувати родовим поняттям для поняття «підроблення» вважати «обман». Таким чином у визначення поняття «підроблення» необхідно включити посилання на поняття «обман», що дасть можливість не відтворювати у визначенні загальні ознаки родового поняття, а зосередитись тільки на ознаках «видових», тих, що характерні саме цьому виду (формі) обману.

В дисертації визнано за доцільне зберегти специфічні форми підроблення (за умови кримінально-політичного рішення про збереження таких проявів диференціації кримінальної відповідальності за підроблення документів). Решта ж складів, які були предметом розгляду у цій частині дисертації, варто уніфікувати у частині позначення діяння як ознаки об'єктивної сторони, використавши спільних для всіх термін «підроблення».

Плюралізм у позначенні діяння як ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів –

явище в цілому негативне і таке, якого варто позбутися у тексті чинного КК України. За невеликим винятком, який складають специфічні види підроблення, діяння у складах відповідних правопорушень варто позначити терміном «підроблення».

Аналіз змісту ознак спеціального суб'єкта у складах кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів дав можливість запропонувати деякі удосконалення нормативного регулювання в окремих із них власне стосовно ознак спеціального суб'єкта.

Запропоновано внести зміни до примітки 1 до ст. 364 КК України, додавши до відповідного переліку статей ст.366 КК, та доповнити КК України ст. 366-4 «Службове підроблення службовою особою юридичної особи приватного права».

Всі кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів вчиняються із умисною формою вини.

У дисертації констатовано, що інтелектуальною ознакою умислу охоплюється не лише усвідомлення факту внесення неправдивої інформації до названих документів, а й факту того, що метою цих діянь є введення в оману відповідного адресату, спотворення його уявлення про об'єктивну реальність, попросту – обман. Видається, що така мета «приховано» знаходиться у всіх випадках підроблення документу, оскільки її відсутність означатиме відсутність загальних ознак обману, видом, формою якого є підроблення документів. Іншими словами умисел у всіх випадках підроблення документів є спеціальним – таким, який включає у зміст інтелектуальної ознаки окрім звичайного усвідомлення об'єктивної реальності і того, що вчиняє особа, ще й мети ввести в оману адресат підробленого документа під час його використання. Такий висновок підтверджується прикладами з судової практики.

Розглядаючи проблеми диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підроблення документів у роботі проведено спробу проаналізувати реальний стан диференціації кримінальної

відповідальності за кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів. Щодо засобів диференціації кримінальної відповідальності, які характерні для Особливої частини КК України, то відносно кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, вони характерні всі без винятку.

У сфері кримінально-правової кваліфікації підроблення документів виникає декілька основних проблем, пов'язаних із особливостями конструювання складів відповідних кримінальних правопорушень та системними зв'язками кримінально-правових норм, які передбачають загальні та спеціальні склади кримінальних правопорушень.

Проблемою наскрізного характеру, вирішення якої мало б забезпечити однакове та передбачуване застосування КК до аналогічних випадків, є поєднання у одній події кримінального правопорушення «підроблення» та «використання підробленого документа».

Ключові слова: кримінальне правопорушення, підроблення документів, Кримінальний кодекс, криміналізація діянь, диференціація кримінальної відповідальності, кримінально-правова кваліфікація; об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення; суб'єктивні ознаки складу правопорушення, офіційний документ.

ANNOTATION

Yavorsky S.Y. Criminal and Legal Characteristics of Forgery of Documents under the Criminal Law of Ukraine.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 “Law”. Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2025.

The dissertation consists of three chapters. The first of them is devoted to the general principles of the study of criminal legal protection of documents under the criminal law of Ukraine, which include the definition of document flow as an object of criminal legal protection, the outline of the system of criminal offenses related to forgery of documents and the social determination of criminalization of acts related to forgery of documents and differentiation of criminal liability for forgery.

The first thesis to be substantiated in this paper is that the phenomena of “object of criminal law protection” and “object of a criminal offense” coincide. This is because what is protected by criminal law and what is harmed by a criminal offense is the same.

The next thesis which forms the basis for further consideration of the issue of defining document flow as an object of criminal law protection is that the phenomenon which is subject to protection and which is harmed by a criminal offense is social relations.

The dissertation provides additional arguments in favor of the fact that an official document is a generic concept for all types of documents mentioned in the text of the CC of Ukraine: 1) the provisions enshrined in Articles 357, 358 and 366 of the CC of Ukraine are recognized as general in relation to other provisions establishing criminal liability for encroachment on document flow in Ukraine, and this, in turn, means that special provisions have all the features of a criminal offense provided for in the general provision, including the features of an official document; 2) the legislator's use of the terms “private document”, “official document” along with the terms “document”, “personal document” does not deny the fact that the items designated by them may belong to the category of official document; 3) among the subjects of issuing such a document there are persons who do not belong to the

category of “official” and this does not prevent the recognition of the document issued by them as official within the meaning of the note to Art. 358 of the Criminal Code of Ukraine.

The Law clarifies the meaning of the concept of an official document and specifies that it is: any material medium of information drawn up in compliance with the forms prescribed by law and with the requisites provided by law, drawn up alternatively by any of the following entities

- authorized (competent) persons of state authorities;
- competent persons of local self-government;
- competent persons of citizens' associations;
- competent persons of legal entities regardless of their form of ownership and legal form;
- individual citizens;
- including self-employed persons who are authorized by law to draw up, issue or certify certain types of documents in connection with their professional or official activities,

containing information that a) confirms or certifies certain events, phenomena or facts which have caused or may cause legal consequences or b) can be used as evidence documents in law enforcement activities.

This dissertation substantiates that electronic documents, registers and databases are official documents (of course, provided that they have all the necessary features of this subject), and that encroachments on them are encroachments on document flow.

In view of the above, we propose to define document flow as an object of criminal legal protection as legal relations, an obligatory element (subject or means) of which are genuine documents arising between subjects regarding the established procedure for their creation, storage, use and destruction.

The analysis of the text of the Criminal Code of Ukraine in force at the time of preparation of this publication made it possible to identify 41 independent elements of criminal offenses which, one way or another, directly or indirectly cause

damage to document flow as an object of criminal legal protection. This list, of course, is not absolutely and clearly defined, since its completeness directly depends on the understanding of the concept of “document flow as an object of criminal legal protection” and the concept of “document” itself as a necessary element of the relevant relations. In addition, the legislator, apparently not aiming at defining a clear list of encroachments on document flow in the CC of Ukraine, applies such legislative constructions which make it difficult to conclude whether a particular encroachment should be attributed to the studied population or system.

The author distinguishes three groups of encroachments on document flow which differ in their subject matter and objective features:

1) encroachments on document flow that are not really related to document forgery, since they occur with genuine or relatively genuine documents. In our opinion, these include the criminal offenses provided for in: Part 2 of Article 158-1; Part 1 of Article 158-2; Part 3 of Article 158-3; Part 1 of Article 171; Part 1 of Article 298-1; Article 329; Part 1 of Article 357; Part 3 of Article 357; Article 366-3; Article 422 of the Criminal Code of Ukraine (10 elements in total);

2) in our opinion, the subgroup in which the already forged document is used as a means of committing a criminal offense includes criminal offenses under: para. 1 of Art. 159-1; Part 1 of Art. 205-1 (in terms of submission of documents); Part 1 of Art. 206-2; Part 1 of Art. 209-1; Part 1 of Art. 222; Part 1 of Art. 238; Part 1 of Art. 332-2; Part 2 of Art. 353; Part 4 of Art. 358; Part 1 of Art. 409 of the Criminal Code of Ukraine (10 elements in total);

3) the last subgroup, which covers criminal offenses that consist of forgery of documents, provides for the following set of normative provisions of the criminal law: part 1 of Art. 158; parts. 1 and 2 of Art. 158-3; Art. 199, para. 1; Art. 200, para. 1; Art. 205-1, para. 1; Art. 220-1, para. 1 and 3; Art. 220-2, para. 1; Art. 223-1, para. 1; Art. 224, para. 1; Art. 318, para. 1; Art. 319, para. 1 Art. 321-2; Art. 358, parts 1 and 2; Art. 364-2; Art. 366, part 1; Art. 366-2; Art. 376-1, part 1; Art. 384, part 1; Art. 400-1 of the CC of Ukraine (22 elements in total).

The analysis of the text of the CC of Ukraine and the developments in the criminal law doctrine allows us to conclude that forgery of documents in the context of our study is reflected in a set of criminal offenses aimed at creating a false document in objective reality. All criminal offenses aimed at harming the relations of document circulation in Ukraine are closely interconnected by the documentary component.

This paper argues that all social and other factors that lead to the criminalization of acts related to forgery of documents can be divided into two teleologically different groups. The first group of factors determines the emergence of the relevant criminal law prohibition, determines the necessity of criminal liability for a certain range of acts, and determines criminalization in the narrow sense of the term. The second group of factors affects the legislative design of the decision on criminalization, the structure of the normative reflection of criminalization - the set of criminal law provisions that provide for liability for criminalized behavior and its consequences with the relevant interrelations and types of relations between these provisions.

With regard to the grounds for differentiation of criminal liability, the author concludes that criminal offenses involving forgery of documents do not have any statutory features when deciding on the issue of differentiation of criminal liability for their commission. The legislator can and does use all the means of differentiation of criminal liability provided for in both the General Part of the Criminal Code of Ukraine and the Special Part of the criminal law without any restrictions.

The section on the legal analysis of the corpus delicti of criminal offenses related to forgery of documents contains material aimed at disclosing the content of objective and subjective features of the relevant offenses. The author did not use a “commentary” approach and did not explain those elements of corpus delicti which do not cause difficulties either in the theory of criminal law or in the practice of its application. Therefore, the main focus was made on the cross-cutting issues of criminal law characterization of corpus delicti of offenses involving forgery of documents.

All but one of the elements of the criminal offense of forgery are formal in terms of the objective side. The only material element is provided for in Article 223-1 of the Criminal Code of Ukraine.

The author states that in order to adequately define the content of the concept of “forgery”, it seems to be worthwhile to use such a common technique in the science of logic as defining the concept by means of the genus-species ratio. In other words, among all the variety of concepts, it is necessary to find a concept that will act as a “generic” concept for the concept of “forgery”. Without going into details, we can propose that the generic concept for the concept of “forgery” is “deception”. Thus, the definition of the concept of “forgery” should include a reference to the concept of “deception”, which will make it possible not to reproduce in the definition the general features of the generic concept, but to focus only on the “specific” features, those which are characteristic of this particular type (form) of deception.

The dissertation considers it expedient to retain specific forms of forgery (subject to a criminal and political decision to retain such manifestations of differentiation of criminal liability for forgery of documents). The remaining elements which were the subject of consideration in this part of the thesis should be unified in terms of designating the act as a sign of the objective side, using the term “forgery” common to all.

The pluralism in designating an act as a sign of the objective side of the corpus delicti of criminal offenses involving forgery is a generally negative phenomenon and one that should be eliminated in the text of the current CC of Ukraine. With a few exceptions, which are specific types of forgery, the acts in the corpus delicti of the respective offenses should be designated by the term “forgery”.

The analysis of the content of the features of a special subject in the corpus delicti of criminal offenses involving forgery of documents made it possible to propose some improvements to the regulatory framework in some of them with regard to the features of a special subject.

It is proposed to amend note 1 to Article 364 of the Criminal Code of Ukraine by adding Article 366 of the Criminal Code to the relevant list of articles and to

supplement the Criminal Code of Ukraine with Article 366-4 “Official forgery by an official of a legal entity of private law”.

All criminal offenses involving forgery of documents are committed with an intentional form of guilt.

The dissertation states that the intellectual feature of intent covers not only the awareness of the fact of entering false information into the said documents, but also the fact that the purpose of these acts is to mislead the addressee, to distort his or her perception of objective reality, simply - to deceive. It seems that such a goal is “hidden” in all cases of document forgery, since its absence would mean the absence of general signs of deception, a type and form of which is document forgery. In other words, the intent in all cases of document forgery is special - one that includes in the content of the intellectual feature, in addition to the usual awareness of objective reality and what the person is doing, the purpose to mislead the addressee of the forged document when using it. This conclusion is supported by examples from court practice.

Considering the issues of differentiation of criminal liability for criminal offenses related to forgery of documents, the author attempts to analyze the actual state of differentiation of criminal liability for criminal offenses involving forgery of documents. With regard to the means of differentiation of criminal liability which are characteristic of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, they are characteristic of criminal offenses involving forgery of documents without exception.

In the area of criminal law qualification of document forgery, several major problems arise related to the peculiarities of constructing the corpus delicti of the relevant criminal offenses and the systemic links of criminal law provisions providing for general and special corpus delicti of criminal offenses.

A cross-cutting issue, the solution of which should ensure uniform and predictable application of the Criminal Code to similar cases, is the combination of the criminal offenses of “forgery” and “use of a forged document” in one event.

Keywords: criminal offense, forgery of documents, Criminal Code, criminalization of acts, differentiation of criminal liability, criminal law qualification; objective signs of a criminal offense; subjective signs of an offense, official document.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Яворський С.Й. Місце підроблення документів у системі посягань на документообіг за кримінальним правом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. Збірник наукових статей. Івано-Франківськ, 2023. № 62. С. 1.90-1.99.

2. Яворський С. Й. Проблеми кримінально-правової кваліфікації підроблення документів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 163-169.

3. Яворський С. Й. Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 80. Ч.2. С. 109-115.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Яворський С.Й. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів. *Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція: матеріали IX (XXII) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 26-27 жовтня 2023 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 270-274.

5. Яворський С. Й. Документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (3 листопада 2023 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 200-204.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДОКУМЕНТІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ.....	26
1.1. Документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони	26
1.2. Система кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів.....	53
1.3. Соціальна обумовленість криміналізації діянь, пов'язаних з підробленням документів та диференціації кримінальної відповідальності за підроблення	70
Висновки до розділу I.	88
РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПІДРОБЛЕННЯМ ДОКУМЕНТІВ.....	97
2.1. Об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів.....	97
2.2. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів.....	116
Висновки до розділу II.....	135
РОЗДІЛ 3. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПІДРОБЛЕННЯМ ДОКУМЕНТІВ ТА ЇХ КВАЛІФІКАЦІЯ	140
3.1. Проблеми диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підробленням документів	140
3.2. Проблеми кримінально-правової кваліфікації підроблення документів	156
Висновки до розділу III.	171
ВИСНОВКИ	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	186
ДОДАТКИ.....	206

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Публічне управління – надзвичайно важлива сфера реалізації державної влади. Але за останні роки не вдалося досягти такого її рівня, який властивий функціонально ефективній і структурно злагодженій системі. Одним з багатьох факторів, який ускладнює реалізацію управлінської функції держави, є наявність зовнішніх втручань у порядок управління, у тому числі шляхом перекручення інформації в документах, які засвідчують юридично важливі факти. Суспільна небезпечність підроблення документів полягає у тому, що така поведінка завдає шкоду нормальній управлінській діяльності, порушує суспільні відносини у сфері документообігу, тим самим заважаючи компетентним управлінським органам та їх службовим особам об'єктивно судити про дійсні права і обов'язки громадян, що своєю чергою, може обумовити прийняття ними незаконних та необґрунтованих рішень.

Реформування кримінального законодавства України у частині регламентації відповідальності за підроблення документів призвело до появи значної кількості норм, що можуть бути класифіковані за різними підставами. Так, у частині статей Кримінального кодексу України 2001 року підроблення є способом вчинення кримінального правопорушення, в інших – підроблені документи є предметом кримінального правопорушення. Досить часто відбувається поєднання підроблення, як ознаки об'єктивної сторони, та використання підроблених документів. Крім того, сучасне різноманіття предметів, які можуть бути підроблені (фальсифіковані), також сприяє формулюванню спеціальних кримінально-правових норм (ст. ст. 158-3, 199, 200, 384 КК України etc).

У зв'язку з цим, актуальності набувають наукові дослідження кримінально-правової характеристики підроблення документів, різного роду дій з ними, які недостатньо опрацьовані в теоретичному плані, не дістали

належного нормативного визначення, потребують розв'язання на рівні правозастосовної практики.

В науці кримінального права завжди приділялася значна увага питанням кримінально-правової охорони управлінських відносин, і, зокрема, відносин у сфері документообігу. Проблеми кримінально-правової охорони відносин у сфері документообігу відображені у працях сучасних українських дослідників: П. П. Андрушка, С. В. Безпалько, Ю. П. Дзюби, О. О. Дудорова, Я. С. Остапенка, Н. М. Парасюк, М. В. Степанюка, Н. О. Тімошенко, С. С. Тучкова, М. І. Фіалки, М. І. Хавронюка та багатьох інших науковців.

Незважаючи на важливість зазначеної проблеми, спеціальних комплексних досліджень, присвячених кримінально-правовій характеристиці підроблення документів, майже не проводилось. Підроблення розглядалось лише як спосіб вчинення конкретних діянь при дослідженні окремих складів кримінальних правопорушень, а також в контексті дослідження способу, як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Водночас, за межами цих досліджень залишився розгляд підроблення на рівні родового поняття, визначення його правової сутності, характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак підроблення. Виключенням з цього є дисертаційне дослідження С.С. Тучкова «Підроблення як спосіб вчинення злочину», яке було захищене ще у 2005 році.

Ураховуючи наведене вище, актуальним і важливим є питання комплексної кримінально-правової характеристики підроблення документів, що сприятиме системному тлумаченню кримінального закону, забезпечуватиме єдність та правильність практики його застосування, а також сприятиме вдосконаленню законодавства України про кримінальну відповідальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету

внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на період 2021–2024 рр. (номер державної реєстрації 0121U113930).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол від 30.12.2021 року № 5).

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертації є кримінально-правова характеристика підроблення документів за кримінальним правом України шляхом комплексного аналізу складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів.*

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання:

- визначити поняття та зміст документообігу як об'єкта кримінально-правової охорони у кримінальному праві України;

- окреслити систему кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів, які передбачені чинним Кримінальним кодексом України;

- розглянути соціальні та інші чинники, що обумовлюють криміналізацію діянь, пов'язаних із підробленням документів та диференціацію кримінальної відповідальності за таку поведінку;

- розкрити об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів;

- розкрити суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів;

- визначити поняття та види засобів диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підробленням документів;

- окреслити та запропонувати вирішення проблем кримінально-правової кваліфікації підроблення документів.

Об'єкт дослідження: кримінально-правова характеристика окремих видів кримінальних правопорушень.

Предмет дослідження: кримінально-правова характеристика підроблення документів за кримінальним правом України.

Методи дослідження обрано із урахуванням специфіки об'єкта та предмета дослідження та потреби комплексного виконання завдань дисертації. Враховуючи такі чинники, у роботі використано наступні методи: *діалектичний* – для розкриття загальних засад дослідження предмету дисертації, розкриття поняття та видів елементів кримінально-правової характеристики підроблення документів шляхом дослідження загальних положень доктрини кримінального права в їх єдності, протиріччях та діалектичному розвитку (усі розділи); *методи формальної логіки* – застосовувався у всіх частинах дисертації, а особливо у розділах 2 та 3 для встановлення змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням документів, конкретних засобів диференціації кримінальної відповідальності за такі посягання; *системно структурний* – цей метод дав можливість виявити структуру системи кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням документів, а також оцінити їх системну узгодженість між собою (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1.); *догматичний* – під час аналізу побудови норм Загальної та Особливої частини КК України, які передбачають конкретні засоби диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підробленням документів, норм Особливої частини для з'ясування змісту ознак складів відповідних правопорушень (усі розділи); *аналіз, синтез, порівняння та узагальнення* – під час встановлення змісту основних понять дослідження, виокремлення критеріїв систематизації кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням документів; у процесі зіставлення наукових позицій щодо вирішення дискусійних питань; для формулювання висновків та пропозицій (усі розділи дисертації); *статистичний* – під час аналізу статистичних даних Офісу Генерального прокурора і Єдиного державного реєстру судових рішень (підрозділи 1.3., 2.1., 2.2., 3.1., 3.2.); *метод документального аналізу* – в межах дослідження судової практики, що

стосується предмета дослідження (усі розділи); *моделювання та прогнозування* – під час формулювання пропозицій щодо змін і доповнень до КК України в частині удосконалення його положень (підрозділи 2.2., 3.2.). Ці та інші методи наукового пізнання використано у взаємозв'язку.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики із Єдиного державного реєстру судових рішень за 2020-2024 рр. та Базу правових позицій Верховного Суду (досліджено доступні вирoki та ухвали судів першої та апеляційної інстанцій, постанови Верховного Суду, що стосуються предмета дослідження), а також рішення Конституційного Суду України та постанови Пленуму Верховного Суду України, статистичні дані Офісу Генерального прокурора.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є першим комплексним монографічним дослідженням системи кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів, в Україні. У результаті проведеного дослідження одержані наукові результати, які містять повну кримінально-правову характеристику посягань, пов'язаних з підробленням документів та спрямовані на удосконалення кримінально-правової охорони документів та документообігу в Україні. До таких результатів, зокрема, належать:

вперше:

- констатовано, що аналіз тексту КК України та доробку, наявного у доктрині кримінального права, дає можливість зробити висновок про те, що підроблення документів у контексті цього дослідження є сукупністю кримінальних правопорушень, спрямованих на появу у об'єктивній дійсності несправжнього документа. Таку сукупність становлять кримінальні правопорушення, передбачені ч.1 ст. 158; ч.ч.1 та 2 ст. 158-3; ч.1 ст. 199; ч.1 ст. 200; ч.1 ст. 205-1; ч.ч. 1 та 3 ст. 220-1; ч.1 ст. 220-2; ч.1 ст. 223-1; ч.1 ст. 224; ч.1 ст. 318; ч.1 ст. 319; ч.1 ст. 321-2; ч.ч. 1 та 2 ст. 358; ст. 364-2; ч.1 ст. 366; ч.1 ст. 366-2; ч.1 ст. 376-1; ч.1 ст. 384; ч.1 ст. 400-1 КК України;

- визначено негативний вплив понятійного плюралізму у визначенні об'єктивних ознак підроблення документа та запропоновано авторське визначення такого діяння: підроблення – це вид (форма) обману, який полягає у повному чи частковому спотворенні змісту документа у результаті якого з'являється документ, що недостовірно відображає реальну дійсність;

- запропоноване у дисертації визначення поняття підроблення документа дає можливість довести твердження про те, що підроблення документів може здійснюватись й шляхом бездіяльності;

удосконалено:

- визначення документообігу як об'єкта кримінально-правової охорони, під яким слід розуміти правовідносини, обов'язковим елементом (предметом або засобом) яких є справжні документи, що виникають між суб'єктами з приводу встановленого порядку їх створення, зберігання, використання та знищення. За такого розуміння, кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів, посягають на ту частину документообігу, яка виникає з приводу створення справжнього документа;

- визначення поняття диференціації кримінальної відповідальності щодо кримінальних правопорушень, які пов'язані з підробленням документів. У роботі запропоновано під такою розуміти варіативну оцінку законодавцем відповідних правопорушень та осіб, які їх вчинили, результатом якої є закріплення у КК різних складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів або форм кримінально-правового впливу на осіб, які їх вчинили, що повинно відображати характер та ступінь суспільної небезпечності вчиненого та/або особи, що вчинила відповідне кримінальне правопорушення;

- положення доктрини кримінального права щодо правил кваліфікації суспільно небезпечних посягань, які полягають у підробленні документів. Це зроблено із урахуванням складнощів, обумовлених тим, що чинний КК передбачає відповідальність за підроблення документів у 19 статтях

Особливої частини, які містять 22 самостійних основних склади кримінальних правопорушень і низку кваліфікованих складів;

набуло подальшого розвитку:

- вчення про соціальну обумовленість криміналізації діянь, пов'язаних з підробленням документів, у частині обґрунтування необхідності виокремлення комплексу чинників, які обумовлюють необхідність диференціації кримінальної відповідальності за розглядувані діяння;

- положення доктрини кримінального права щодо визначення змісту суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів. Оскільки всі ці кримінальні правопорушення вчиняються із умисною формою вини, у дисертації розкрито специфічний зміст інтелектуальних та вольових ознак умислу в цих видах правопорушень.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та рекомендації, наведені у дисертації, можуть бути використані: *у галузі наукових досліджень* – основні результати дисертації можуть бути використані для подальших теоретичних досліджень проблематики кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підробленням документів; *у правотворчості* – пропозиції з удосконалення кримінального законодавства України можуть бути враховані при внесенні змін та доповнень до чинного КК України, а також при опрацюванні проєкту КК; *у правозастосовній діяльності* – рекомендації, наведені у дисертації можуть бути корисні для розв'язання уповноваженими органами питань застосування кримінально-правових норм про кримінальні правопорушення, які пов'язані з підробленням документів; *у навчальному процесі* – матеріали дисертації будуть корисні для вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право» та інших навчальних дисциплін кримінально-правового циклу, а також для підготовки підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів для викладання навчальних дисциплін кримінально-правового циклу (Акт впровадження результатів

дисертації в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ № 59 від 17 жовтня 2024 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом власних розробок автора. Наукові положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і результати дисертації доповідалися автором на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) ЛьвДУВС та апробовані автором на IX (XXII) Львівському форумі кримінальної юстиції «Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція» (Львів, 26-27 жовтня 2023 р), Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах» (Львів, 3 листопада 2023 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у п'яти наукових працях. Серед них три статті, опубліковані в журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», та дві праці апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки, із яких основний текст – 168 сторінок, список використаних джерел (173 найменування) – 20 сторінок, додатки – 19 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДОКУМЕНТІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

1.1. Документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони

Питання про об'єкт кримінально-правової охорони належить до розряду тих, відповідь на яке має сутнісне та системне значення. Від правильного вирішення цього питання залежить додержання принципу пропорційності при криміналізації суспільно небезпечного діяння, правильна диференціація кримінальної відповідальності та визначення належного місця відповідної кримінально-правової норми у системі Особливої частини КК України.

У дисертаціях, які присвячені проблемам кримінального права, об'єкт кримінально-правової охорони зрідка стає предметом самостійного дослідження. У більшості робіт об'єкт стає предметом дослідження як структурний елемент складів відповідних кримінальних правопорушень [90, с. 9-11]. У зв'язку із цим виникає перше питання, від відповіді на яке залежить адекватне розуміння системи кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів за КК України: чим відрізняється об'єкт кримінально-правової охорони від об'єкта кримінального правопорушення і чи правомірно взагалі у кримінально-правових дослідженнях досліджувати об'єкт охорони, який ніби перебуває за межами загальновизнаної структури складу кримінального правопорушення.

У теорії кримінального права з цього приводу точаться достатньо жваві дискусії, аналіз яких дає можливість виокремити два основних підходи до розв'язання питання співвідношення згаданих явищ. Так, перший з цих підходів полягає у фактичному ототожненні об'єму поняття об'єкта кримінального правопорушення та об'єкта кримінально-правової охорони. Так, наявний науковий доробок у цій частині детально аналізує П. П. Андрушко, який як прояв наведеного підходу наводить тезу про те, що використання того чи іншого терміну залежить від аспекту, в якому розглядається проблема: говорячи про цінності, які захищаються від

злочинних посягань кримінальним правом, звертаються до першого поняття (об'єкт кримінально-правової охорони), а при дослідженні проблем антисоціальної спрямованості – до другого (об'єкт злочину) [4, с. 6]. Автор критикує наведе твердження та інші позиції, які розглядають ці поняття як синоніми, стверджуючи при цьому, що об'єкт кримінально-правової охорони – це ті соціальні цінності, які державою беруться під охорону шляхом встановлення у кримінальному законі потенційної кримінальної відповідальності, до якої має притягуватись особа, яка вчинить посягання на такі соціальні цінності, які стають (набувають режиму, статусу) або об'єктом злочину при фактичному вчиненні посягання на них, або/та об'єктом правомірного захисту потерпілим чи особами, які зобов'язані здійснювати їх захист в силу виконання професійних чи службових обов'язків, або особами, яким закон, в тому числі й кримінальний, надає право чи покладає обов'язок здійснювати захист взятих ним під охорону соціальних цінностей [4, с. 8].

На мій погляд, зазначає П. П. Андрушко, на рівні конкретного (певного) юридичного складу злочину ... мова може йти про об'єкти кримінально-правової охорони кримінально-правових норм, якими передбачені відповідні склади злочинів, а також про об'єкт юридичного складу злочину, а не про об'єкт злочину чи об'єкт злочинного посягання. Про поняття «об'єкт злочину» можна говорити лише щодо діянь, фактично вчинених особою, які містять склад конкретного злочину. Тобто об'єкт злочину – це ті соціальні цінності (чи то суспільні відносини, правовідносини, правові блага тощо з позиції інших концепцій об'єкта злочину), яким вчиненням суспільно небезпечного діяння фактично заподіяна шкода чи які поставлені під загрозу заподіяння шкоди [5, с. 4].

На відмінності відповідних понять не лише за аспектом розгляду, а й за обсягом, наголошує В. В. Кузнецов, зазначаючи, що об'єкт кримінально-правової охорони – це сфера або непорушених, або порушених діянням (чи створена загроза заподіяння істотної шкоди), що не містить ознак злочину чи

складу злочину, суспільних відносин, які охороняються законом про кримінальну відповідальність [64, с. 78].

Варто погодитись із авторами у тому, що за обсягом ці поняття не співпадають. Коли ми аналізуємо об'єкт кримінального правопорушення, у обсяг цього поняття входять лише ті об'єкти, що зазнають шкоди або загрози заподіяння шкоди від діянь, що містять собою ознаки складу кримінального правопорушення, тоді як об'єкт кримінально-правової охорони потенційно може зазнати шкоди і від інших суспільно-небезпечних діянь, які ознак відповідних кримінальних правопорушень не містять.

Крім того, помічена фактично всіма авторами, які звертали свою увагу на питання з'ясування змісту поняття «об'єкт кримінально-правової охорони», особливість цього поняття у тому, що воно позначає сферу кримінально-правового регулювання із притаманними кримінальному праву особливостями його здійснення. Це, так би мовити сфера потенційної шкоди, яка може бути заподіяна кримінальним правопорушенням. Натомість є ще й сфера реальної шкоди – вона фактично заподіюється вчиненням кримінальним правопорушенням. Таким чином при вирішенні співвідношення аналізованих понять потрібно враховувати, що таке співвідношення передбачає перехід сфери потенційної шкоди у сферу реальної шкоди.

Саме з такого розуміння ми й виходили аналізуючи документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони.

Статті про кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів, ми знаходимо у розділі V Особливої частини КК, норми якого охороняють виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина; розділі VII – серед посягань у сфері господарської діяльності; розділі XIII – як посягання у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення; розділі XV – як правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів; розділі XVII –

серед правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг; розділі XVIII – серед кримінальних правопорушень проти правосуддя тощо. Крім того, норми про кримінальні правопорушення, які полягають у використанні підроблених документів, та щодо справжніх документів передбачені й іншими розділами Особливої частини КК України.

Для того, щоб визначитись із тим, що для цих норм є об'єктом кримінально-правової охорони, варто висловити свою позицію із питання про те, а що взагалі є об'єктом кримінально-правової охорони.

У теорії кримінального права до сих під немає єдності позицій з приводу того, що є об'єктом кримінального правопорушення. Питання ж про те, що об'єктом кримінально-правової охорони, як правило, взагалі не ставиться. Дискусії у спеціалізованих дослідженнях та роботах, які присвячені певним видам кримінальних правопорушень, точаться навколо того, що конкретно ставиться під загрозу заподіяння шкоди у випадку об'єкта кримінального правопорушення і що підлягає кримінально-правовій охороні у випадку об'єкта кримінально-правової охорони.

Першою тезою, яка обґрунтовується у цій роботі, може стати те, що ці явища повинні співпадати. Логічним буде твердження про те, що саме тому, що охороняється нормами кримінального права і спричиняється шкода вчиненням кримінального правопорушення.

Наступною тезою, яка лягає у основу подальшого розгляду проблеми визначення документообігу як об'єкта кримінально-правової охорони, є те, що тим явищем, яке підлягає охороні та якому заподіюється шкода вчиненням кримінального правопорушення, є суспільні відносини. Аргументами на користь справедливості наведеної тези є те, що: 1) це найбільш визнана концепція об'єкта кримінального правопорушення, яка обґрунтована у роботах відомих вчених і покладена у основу багатьох досліджень інших проблем кримінального права (В. Тацій), таких як поняття та значення інших об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, таких як предмет

кримінального правопорушення (Є. Лащук), об'єктивна сторона кримінального правопорушення (М. Панов) та інших питань; 2) послідовне дотримання цієї концепції об'єкта дає можливість структурувати об'єкт кримінально-правової охорони та кримінального правопорушення, виокремлювати у ньому структурні елементи, які піддавати самостійному автономному дослідженню; 3) дає можливість конструювати на підставі досліджень таких елементів моделі об'єкта кримінально-правової охорони та кримінального правопорушення, виявляти механізм заподіяння відповідної шкоди такому об'єктові та із урахуванням цього виробляти заходи кримінально-правової протидії конкретним видам кримінальних правопорушень; 4) дає можливість використовувати об'єкт кримінально-правової охорони та кримінального правопорушення як системоутворюючу ознаку побудови Особливої частини КК України та враховувати розроблені у науці кримінального права різні його класифікації при визначенні місця статей у систему КК України та співвідношення між собою кримінально-правових норм, які у ньому містяться.

Останнім часом у роботах з кримінального права набуває поширення так званий «інтегративний» підхід до розуміння об'єкта кримінального правопорушення [68, с. 50-64], який видається нам утилітарно придатним інструментом наукового дослідження і може бути використаний у цій роботі із урахуванням наведеного вище.

Особлива придатним є наведений підхід у дослідженні кримінально-правової характеристики підроблення документів. Не маючи свого «власного» родового об'єкта, посягання на документообіг пронизують практично всю систему Особливої частини КК України, привертаючи увагу до того факту, що документ є універсальним предметом або засобом вчинення кримінального правопорушення і має визначене місце у структурі об'єкта кримінально-правової охорони.

Справді, ознакою, що об'єднує всі ці досить різноманітні за своєю природою посягання, є документ. Саме тому одним з ключових питань

дисертації є визначення поняття документа у кримінальному праві та його місця у складах кримінальних правопорушень.

Аналіз положень КК України у частині використання у цьому законі поняття документа та його різновидів, призводить до висновку про те, що законодавець не спромігся виробити єдиного підходу до того, що таке документ, про який вид/види документів йдеться у статтях Особливої частини КК України, чи є відмінність між поняттям «документ», «офіційний документ», «особистий документ» тощо. Крім того, у кримінальному законі використано конструкції, які вміщують різновиди документів, що передбачені у спеціальних нормах, посилення на певні об'єкти, які не однозначно можна віднести до документів (бази даних, реєстри тощо). Зустрічаються й неточності у формулюваннях ознак складів кримінальних правопорушень, які спотворюють зміст норм, що вміщені у статтях КК України. Так, наприклад, ч. 1 ст. 409 КК України «Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом» зазначає, що карається ухилення військовослужбовця від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення або шляхом симуляції хвороби, *піддроблення документів (курсив наш – С.Я.)* чи іншого обману. Але вочевидь йдеться не про сам факт піддроблення документа, а про використання результатів такого піддроблення – піддробленого документа. Системний же аналіз кримінального законодавства, дає підстави для однозначного висновку про те, що це два різні суспільно-небезпечні діяння, які тягнуть відповідальність кожне окремо. У випадку, коли військовослужбовець спочатку підробив документ, а потім його використав для ухилення від військової служби, кваліфікації вчиненого тільки за ч. 1 ст. 409 КК України буде недостатньо. У наведеному випадку суб'єкту повинна бути інкримінована сукупність вчинених ним кримінальних правопорушень – ч. 1 ст. 358 або ч. 1 ст. 366 (залежно від того, чи є військовослужбовець службовою особою) та ч. 1 ст. 409 КК України.

Не є багатою палітра нормативних визначень, які містяться безпосередньо у кримінальному законі, і стосуються тих чи інших видів документів. Ми відшукали лише декілька таких фрагментів:

1) у цій статті та ст. 158-3 цього Кодексу під виборчою документацією слід розуміти списки виборців, виборчі бюлетені, усі постанови, протоколи, акти виборчих комісій, заяви та подання членів виборчої комісії, суб'єктів виборчого процесу, інші документи, що приймаються (складаються) виборчими комісіями та/або подаються до виборчих комісій під час виборчого процесу та підлягають зберіганню після проведення виборів у державних архівних установах або в Центральній виборчій комісії України (примітка до ст. 158-2 КК України);

2) у цій статті та ст. 158-3 цього Кодексу під документацією референдуму слід розуміти списки учасників референдуму, бюлетені для голосування на референдумі, контрольні талони бюлетенів для голосування на референдумі, усі постанови, протоколи, акти, заяви та подання членів комісій з референдуму, інші документи, що приймаються (складаються) комісіями з референдуму або подаються до комісій з референдуму під час проведення референдуму, та підлягають зберіганню після проведення референдуму в архівних установах або в Центральній виборчій комісії (примітка до ст. 15802 КК України);

3) під документами на переказ слід розуміти документ в паперовому або електронному виді, що використовується банками чи їх клієнтами для передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів між суб'єктами переказу грошових коштів (розрахункові документи, документи на переказ готівкових коштів, а також ті, що використовуються при проведенні міжбанківського переказу та платіжного повідомлення, інші) (примітка до ст. 200 КК України);

4) під офіційним документом у цій статті та ст. ст. 357 і 366 цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події,

явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи - докази у правозастосовній діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити (примітка до ст. 358 КК України).

Звісно, що КК України – не єдине джерело, де можна знайти нормативне визначення поняття документа чи його різновидів. Так, наприклад, поняття паспорта громадянина України визначено у Положенні про паспорт громадянина України, затверджене Постановою Верховної Ради України від 26.06.1992 року [126], а форма та зміст звіту політичної партії, як предмета посягання, передбаченого ст. 159-1 КК України передбачені у ст. 17 Закону України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 року [127]. Без особливих ускладнень у чинному законодавстві України можна спробувати відшукати визначення багатьох з використаних у тексті КК України видів документів.

Втім, варто відзначити, що важливим питанням для з'ясування змісту поняття документа у кримінальному праві, є встановлення універсального характеру визначення поняття офіційного документа, яке запропоноване законодавцем у примітці до ст. 358 КК України. Інакше основне питання цієї частини дисертації можна сформулювати так: чи у тих випадках, коли законодавець зазначає термін «документ», чи його різновид – посвідчення, документація, цінний папір, звіт, ордер, рецепт тощо, – він має на увазі офіційний документ, чи щось інше? Чи є офіційний документ, поняття якого визначене у примітці до ст. 358 КК України родовим поняттям для всіх інших

видів документів, зазначених у КК як предмет кримінально-протиправного посягання, чи його знаряддя?

Це питання висвітлене у літературі. Так, М. Фіалка у одній зі своїх праць помітив, що законодавець поряд з терміном «документ» в окремих випадках використовує поняття «офіційний документ». При цьому ситуація спільного співіснування цих двох термінів інколи виникає навіть в одній і тій же самій кримінально-правовій нормі. Для прикладу автор наводить ст. 358 КК України: у частинах першій та другій цієї статті законодавець використовує термін «офіційний документ». Крім того, в примітці до ст. 358 КК України запропоноване чітке розуміння поняття офіційного документу. При цьому наголошується на тому, що таке розуміння поширюється не лише на ст. 358 КК України, а й на ст. ст. 357 та 366 КК України. Поряд із цим і у назві ст. 358 КК України, й у ч. 4 цієї статті законодавець використовує термін «документ»... Зрозуміло, що в процесі нормотворчості законодавець мав на увазі те, що мова йде про використання завідомо підробленого офіційного документа. Але з невідомих для автора причин відбулася ситуація, яка пов'язана із скороченням та оптимізацією кримінально-правової норми. Внаслідок чого, зазначає М. Фіалка «...у нас існує наступна ситуація: з одного боку намагання викласти зміст диспозиції у лаконічному вигляді, а з іншого – створення проблемних питань для кваліфікації суспільно небезпечного діяння. Підводячи підсумок викладеному вище, наголошуємо на наступному: - в межах ст. 358 КК України, а рівно як і в ст. ст. 357 та 366 КК України, потрібно використовувати тільки термін «офіційний документ»; - з метою усунення необґрунтовано розширеного тлумачення терміну «документ» в нормах кримінального законодавства використовувати такий термін з посиланням на його видову приналежність, а саме таким чином, як це пропонується реалізувати в межах ст. 358 КК України» [153, с. 375-378].

Думається варто підтримати автора у цьому висновку і навести додаткові аргументи на користь того, що офіційний документ є родовим поняттям для всіх видів документів, які згадуються у тексті КК України: 1)

норми, які закріплені у статтях 357, 358 та 366 КК України визнано є загальними відносно інших норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за посягання на документообіг в Україні, а це, своєю чергою, означає, що спеціальні норми місять всі ознаки складу кримінального правопорушення, яке передбачене у загальній нормі, у тому числі й ознаки офіційного документа. Такий підхід підтримується й у спеціальних дослідженнях. Так, Н. Парасюк зазначає, що «...доцільність уточнення термінологічного позначення ознак предмета складів злочинів, передбачених ст. 199, 318 КК України, можна обґрунтувати позначенням цих предметів у назві статей терміном «підроблені», на відміну від розгалуженого термінологічного ланцюга, передбаченого назвою та диспозицією ч. 1 ст. 216 КК України. Як видається, було б правильно уніфікувати позначення предмета у групі складів злочинів про підроблення саме терміном «підроблені», що, зокрема, узгоджується із редакцією загальної (курсив наш – С.Я.) кримінально-правової норми, яка передбачена у ст. 358 КК України» [91, с. 185]; 2) використання законодавцем поряд із термінами «документ», «офіційний документ», термінів «приватний документ», «особистий документ» не заперечує факту того, що позначені ними предмети можуть належати до категорії офіційного документа. Так, формулювання ч. 3 ст. 357 КК України: «Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або інший важливим особистим документом...» вказує саме на це. Ніхто не може поставити під сумнів твердження про те, що паспорт є офіційним документом, а конструкція «іншим ... особистим...» доводить те, що особистий документ також може належати до категорії офіційних; 3) серед суб'єктів видання такого документа є особи, які не належать до категорії «офіційні» і це не перешкоджає визнати документ, який видається ними саме офіційним у розумінні примітки до ст. 358 КК України.

З приводу останнього наведеного вище аргументу у практиці кримінального права міститься неоднозначна позиція Верховного Суду, суть якої полягає у тому, що «...декларація про доходи та майновий стан осіб, які

звернулися за призначенням усіх видів соціальної допомоги, складена окремим громадянином, котрий не займається професійною чи службовою діяльністю, щоб вимагало складання (видання чи посвідчення) ним такого документа, та яка не видається повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, не містить ознак офіційного документа. Відповідно, використання завідомо підробленого документа, який не містить ознак офіційного, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ч.4 ст. 358 КК» [100]. Аргументами на користь такого висновку стало те, що: 1. Офіційним документом може бути лише той документ, який відповідає всім характеристикам (ознакам), передбаченим приміткою ст. 358 КК. 2. Одна з обов'язкових характеристик офіційного документа стосується особи, що складає, видає чи посвідчує певний документ із зазначеною у примітці ст. 358 КК інформацією. Такою особою може бути і окремий громадянин, зокрема, самозайнята особа. Однак лише у разі, якщо він (вона) має право складати, видавати чи посвідчувати документ у зв'язку з його (її) професійною чи службовою діяльністю. 3. За змістом примітки ст. 358 КК документ, який виходить від громадянина, може бути визнаний офіційним, якщо він складається чи посвідчується у зв'язку із професійною чи службовою діяльністю громадянина, якому (якій) законом надано право складати, видавати чи посвідчувати певний вид документу. 4. Зіставлення цих характеристик офіційного документа, передбачених у примітці ст. 358 КК, з ознаками(характеристиками), які притаманні розгляданій декларації, показує, що декларація, яку складає громадянин, не має зв'язку з його (її) професійною чи службовою діяльністю. Відсутність такого зв'язку свідчить про те, що в декларації відсутня одна з характеристик (ознак) офіційного документа, передбачених у примітці ст. 358 КК як обов'язкова [100].

У наведеному Верховний Суд послідовно використовує те тлумачення примітки до ст. 358 КК України, яке використав Верховний Суд України ще у

2015 році: Верховний Суд України на засіданні Судової палати у кримінальних справах 09.07.2015 року ухвалив постанову у справі № 5-50кс15 якою роз'яснив, які обов'язкові ознаки повинен мати офіційний документ як предмет злочину. За результатом розгляду справ, суд зазначив, що при встановленні ознак офіційного документа як предмета злочину слід керуватися такими критеріями: *документ має бути складено, видано чи посвідчено відповідною особою в межах її професійної чи службової компетенції (курсив наш – С.Я.)* за визначеною законом формою та з належними реквізитами; зафіксована у такому документі інформація повинна мати юридично значущий характер – підтверджені чи засвідчені нею конкретні події, явища або факти мають спричиняти чи бути здатними спричинити наслідки правового характеру у вигляді виникнення (реалізації), зміни або припинення певних прав та/або обов'язків. Невідповідність документа хоча б одному з наведених критеріїв перешкоджає визнанню його офіційним [73, с. 23].

Наведений підхід, як видається, ґрунтується на достатньо довільному тлумаченні примітки до ст. 358 КК України. У цьому відношенні варто підтримати окрему думку судді Верховного Суду Г. Анісімова, який зазначив, що «...відповідна декларація, що заповнена і підписана окремим громадянином, є офіційним документом. Він називає непереконливим висновок Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду про відсутність в діях засудженої особи, яка склала і подала декларацію, ознак предмету злочину, передбаченого ст. 358 КК. «Окремі громадяни» (які не є самозайнятими особами) визначені в примітці ст. 358 КК як самостійний повноважний суб'єкт, повноваження яких складати, видавати чи посвідчувати певні види документів не перебуває у аби якому зв'язку з їхньою професійною чи службовою діяльністю. Отже, декларація відповідає таким властивостям офіційних документів, визначеним у примітці ст. 358 КК як «документ, що містить зафіксовану на матеріальному носії інформацію, яка підтверджує факти, які здатні спричинити наслідки правового характеру, що складений

окремою особою, з дотриманням визначених законом форм та містить передбачені законом реквізити» [84].

Вказана позиція знайшла підтримку й у науці кримінального права. Так, Є. Письменський вказав, що позиція Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду стосовно невизнання декларації офіційним документом здебільшого ґрунтується на формально-догматичному прочитанні закону, призводить до не виправдано позбавлення кримінально-правового захисту порядку обігу і використання юридично значущих документів, а так само порядку документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення [96, с.124-127].

Таким чином, твердження про те, що офіційний документ може бути виданий й фізичною особою безвідносно її професійної чи службової діяльності, є цілком обґрунтованим. Так, наприклад, чи не заслуговує на кримінально-правову оцінку за ч. 1 ст. 358 КК України підроблення боргової розписки, яка видана фізичною особою на підтвердження своїх зобов'язань за позикою?

У підсумку наведених вище міркувань, вважаємо достатньо обґрунтованим твердження про те, що поняття офіційного документа, яке наведене у примітці до ст. 358 КК України є родовим відносно всіх інших видів документів, відносно або за допомогою яких вчиняються кримінальні правопорушення.

Встановивши характер співвідношення понять у частині використання термінів у тексті КК України, варто перейти до встановлення змісту поняття «офіційний документ», а відтак – родових ознак будь-якого іншого документа у кримінальному праві.

Всі дослідження змістовного наповнення поняття офіційного документа вочевидь можна поділити на та, які проведені до появи у КК України визначення поняття «офіційний документ», та ті, які проведені після цього, із урахуванням позиції законодавця.

Одним з найбільш відомих дослідників кримінальних правопорушень, пов'язаних із документами в Україні, Ю. Дзюба зазначив, що «...під документом слід розуміти предмет встановленої форми як у матеріально-речовинному, так і в електронному вигляді, на паперовому, електронному або іншому носіїві (пластику, металі), який містить інформацію, що засвідчує (підтверджує) факти, які мають юридичне значення» [39, с. 13]. Більше того автор виокремив ознаки офіційного документу, які на його думку, повинні бути притаманні цьому поняттю: «1) виходить від органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності; 2) має формальну визначеність, відповідає встановленим вимогам складання і має необхідні реквізити; 3) містить інформацію про факти, що мають юридичне значення; 4) складається уповноваженими суб'єктами в межах їх компетенції, з дотриманням у необхідних випадках встановленого законом порядку прийняття; 5) виступає носієм владних повноважень соціального установа – суб'єкта управлінської діяльності, від імені якого виходить; 6) знаходиться в обігу і виконує функцію інформаційного забезпечення управління; 7) виконує у системі документообігу посвідчувальну функцію, підтверджує (закріплює) факти, що мають юридичне значення» [39, с.13-14].

Як бачимо, акцент при цьому робиться на походженні відповідного документа – від суб'єкта, який виступає носієм владних повноважень, а отже й складається таким суб'єктом у межах компетенції та визначеному порядку, у зв'язку із чим має офіційне значення. Іншими словами – офіційність документа походить від суб'єкта його складання, дотримання порядку та процедур та обумовлює юридичну значимість такого предмета.

Примітно, що у час до визначення відповідного поняття у КК України такий підхід був переважним. Так, С. Безпалько зазначає, що офіційний документ визначається як такий, що виходить від органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та перебуває в офіційному обігу

матеріальний предмет, що має необхідні реквізити і містить інформацію, яка засвідчує, підтверджує факти, котрі мають юридичне значення [15, с. 122].

За іншим визначенням, яке пропонує М. Фіалка, під офіційним документом слід розуміти документ, що містить зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, що породили чи здатні породити наслідки правового характеру, а також може бути використаний як доказ у правозастосовній діяльності, складається з дотриманням визначених законом форм, видається чи посвідчується повноважними (компетентними) особами органів державної влади та містить передбачені законом реквізити [157, с.7]. Тут автор ще більше обмежує сферу складання та обігу офіційних документів – органами державної влади.

Натомість у теорії кримінального права є роботи, в яких ще до появи нормативного визначення поняття офіційного документа, пропонується досить абстрактне визначення його ознак та поняття. Так, М. Буртовий, зокрема зазначив, що на його думку «офіційним є документ, який містить такі обов'язкові ознаки: засвідчує факти, що мають юридичне значення; створений уповноваженою на те державою юридичною або фізичною особою; має встановлену законом форму; підпадає під дію системи реєстрації, суворой звітності і контролю за обігом» [23, с. 36]. Далі у своїй роботі автор робить аргументований висновок про те, що законодавцві необхідно сформулювати поняття офіційних документів – предметів злочинів – або надати їх конкретний перелік. На його думку, документи повинні визнаватися «офіційними», «особливо важливими», «важливими особистими», «які надають права або звільняють від обов'язків» не через судову практику, що склалася, а на підставі визначених законом ознак [23, с. 37].

Законодавець прислухався до цієї та багатьох інших пропозицій та Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 11.06.2009 року № 1508-VI вніс зміни до ст. 358 КК України, визначивши поняття офіційного

документа у примітці. Щоправда цей закон втратив чинність, так її і не набувши відповідно до Закону України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» від 21.12.2010 року № 2808-VI.

Внести чинні зміни до ст. 358 КК України законодавцю вдалося з другої спроби – Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07.04.2011 року ; 3207-VI. У чинній на нас підготовки дисертації редакції ст. 358 КК України, визначення поняття офіційного документа у її примітці наведене таке: «під офіційним документом у цій статті та ст. ст. 357 і 366 цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи - докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити» [62].

Таке досить об'ємне та заплутане визначення вимагає аналізу ознак, які у ньому закріплено, з'ясування їх власного змісту і тоді вже – остаточного змісту поняття. Як показує аналіз судової практики, законодавцю не вдалося створити досконалу дефініцію поняття «офіційний документ», що своєю чергою, викликає потребу додаткового судового тлумачення, на запобігання якому і було законодавче закріплення визначення відповідного поняття.

Аналіз періодичних оглядів рішень Касаційного кримінального суду Верховного суду за останні 5 років засвідчив, що чимало постанов судів

палати Касаційного кримінального суду приймали саме з питань віднесення того чи іншого документа до офіційного. Так, наприклад, ККС ВС у своїх постановках відзначав:

- Довідка, видана дирекцією Українського державного підприємства зв'язку «Укрпошта» за підписом її керівника, якою підтверджується факт отримання рекомендованих листів чоловіком обвинуваченої, що не відповідає дійсності, та яка стала підставою для поновлення строку на оскарження рішення суду і для реалізації права обвинуваченої на прийняття спадщини, є офіційним документом, а отже предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК [117];

- Авансовий звіт про використання коштів, виданих особі на відрядження, є документом, який складається та надається особою від себе особисто, а не складається, видається чи посвідчується відповідною особою в межах її професійної чи службової компетенції, а тому такий авансовий звіт не є офіційним документом, предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК [109];

- Декларація про доходи та майновий стан осіб, які звернулися за призначенням усіх видів соціальної допомоги, є документом, який особа складає і надає від себе особисто, а не як особа, якій державою делеговано повноваження видавати або посвідчувати офіційні документи, а тому така декларація не є предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК [105];

- Табелі виходу на роботу засудженого до покарання у виді громадських робіт має нормативно визначену форму та реквізити, інформація, яка в ньому міститься, посвідчує факти, що здатні спричинити наслідки правового характеру, а тому є офіційним документом [104];

- Декларація про доходи та майновий стан осіб (які звернулися за призначенням усіх видів соціальної допомоги), складена окремим громадянином, котрий не займається професійною чи службовою діяльністю, що вимагало б складання (видання чи посвідчення) ним такого документа, і

яка не видається чи посвідчується повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, не містить ознак офіційного документа. Використання завідомо підробленого документа, який не містить ознак офіційного, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 358 КК [118];

- Табелі обліку робочого часу про перебування працівників на роботі є офіційним документом, предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК, якщо вони відповідають вимогам, визначеним нормативними актами. Крім того, інформація, зафіксована в табелях обліку робочого часу, здатна спричинити наслідки правового характеру у вигляді виникнення (реалізації), зміни чи припинення прав та/або обов'язків з огляду на те, що на підставі таких табелів, затверджених уповноваженою особою, здійснюються нарахування і виплата заробітної плати працівникам [106];

- Заява на отримання грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам, яка посвідчується особою від свого імені та не зумовлює настання юридичних наслідків, не є офіційним документом. Підписання вказаних документів обвинуваченим замість іншої особи й надання їх для призначення адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК [107];

- Акт приймання-передачі товару, який посвідчує факти, що мають юридичне значення, а саме підтвердження переходу права власності на цей товар до покупця, та має всі необхідні реквізити, є офіційним документом, а отже предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК [98];

- Електронний журнал пасажирського пропускнуго пункту автоматизованої системи митного оформлення «Інспектор» є офіційним документом, предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 «Службове підроблення» КК [99];

- Копія ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук є особливо важливим офіційним документом та, відповідно, предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 357 КК [116];

- Рапорт командира дорожньо-патрульної служби, в якому зафіксовано порушення водіями Правил дорожнього руху, що було покладено в основну протоколу про адміністративне правопорушення, скерованого до суду для прийняття рішення, є офіційним документом і предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК [115];

- Протокол та рішення засідання виконавчого комітету сільської ради є офіційними документами, а тому їх підроблення слід кваліфікувати за ст. 366 КК [111];

- Акт державного виконавця щодо перевірки майнового стану боржника, на підставі якого складено постанову про повернення виконавчого документа стягувачу у виконавчому провадженні, є офіційним документом, а тому підроблення цього документа державним виконавцем слід кваліфікувати за ст. 366 КК [151];

- Протокол слідчого експерименту, в якому всупереч вимогам ст. 104 КПК відсутні дата та час проведення слідчої дії, а також дані та підписи учасників цієї слідчої дії, які брали в ній участь, не є офіційним документом у розумінні примітки ст. 358 КК, а тому не є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК [112];

- Листок непрацездатності є офіційним документом, а тому його складання та видача лікарем із внесенням до нього неправдивих відомостей утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК [114];

- Рапорт командира дорожньо-патрульної служби, в якому зафіксовано порушення водіями Правил дорожнього руху, що було покладено в основу протоколу про адміністративне правопорушення, скерованого до суду для прийняття рішення, є офіційним документом і предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК [119];

- Листок лікарських призначень медичної картки стаціонарного хворого не є офіційним документом, а медична сестра, яка внесла до нього відомості, не є службовою особою [110];

- Рапорт, складений службовою особою правоохоронного органу у зв'язку з виконанням нею своїх обов'язків, який має відповідні реквізити й містить інформацію, що потягла за собою правові наслідки – притягнення потерпілого до адміністративної відповідальності, є офіційним документом і предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК [113];

Такий детальний опис практики Верховного Суду наведено у дисертації з метою: 1) показати, що визначення поняття офіційного документа у Кримінальному кодексі не досягло своєї мети – судова практика вимушена заповнювати прогалини практичного розуміння цього поняття; 2) виявити перелік документів, які Верховний Суд завдяки своїй практиці визнав офіційними документами і представити більш-менш повну картину переліку відповідних документів, які найчастіше стають предметом кримінально-протиправного посягання.

Варто також відзначити, що проблема віднесення того чи іншого документа до офіційного, існувала і раніше. Так, відоме узагальнення Верховним Судом відповідної судової практики, матеріали якого також нами проаналізовані та лягли у основу окремих теоретичних висновків та ілюстрації наукових положень у наступних розділах роботи [83].

Таким чином, визначення поняття офіційного документа, запропоноване законодавцем, потребує змістовного доопрацювання з метою перетворення його на більш зрозуміле та таке, що легше сприймається суб'єктами правозастосування. Такі спроби у спеціальній літературі наявні. Так, О. Марін в одній зі своїх праць відзначив наступне: «спробуємо «розкласти» наведене визначення на ознаки поняття (зміст поняття) та тим самим виявити сферу його можливого застосування (об'єм поняття). Видається, що поняття «офіційний документ» містить три групи альтернативних ознак, які можна озаглавити як: зміст, автор і форма:

Зміст:

- містить інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру;

- може бути використана як документи-докази у правозастосовній діяльності.

Автор:

- повноважні (компетентні) особи органів державної влади;
- компетентні особи місцевого самоврядування;
- компетентні особи об'єднань громадян;
- компетентні особи юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми;
- окремі громадянами;
- у тому числі самозайняті особи, яким законом надано право у зв'язку з професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів.

Форма:

- будь-які матеріальні носії відповідної інформації;
- складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

Таким чином, офіційним може бути визнаний будь-який документ, який наділений принаймні однією ознакою у кожній з наведених трьох груп [70, с. 134-135]».

Схвально оцінюючи таку спробу, зауважимо, що автор не зовсім вірно оцінив значення ознак офіційного документа, що віднесені ним до групи «форма» як альтернативних. Формулювання визначення поняття офіційного документа у примітці до ст. 358 КК України дає підстави для однозначного висновку, що обидві ці ознаки повинні бути одночасно у досліджуваному предметі для того, щоб були підстави віднести його до офіційного. Тож, в цілому сприймаючи наведений підхід, вважаємо за необхідне уточнити його

зміст і зазначити, що офіційним документом є: будь-який *матеріальний носій інформації*, складений з дотриманням визначених законом *форм* та із передбаченими законом *реквізитами*, складений альтернативно будь-яким із названих нижче *суб'єктів*:

- повноважні (компетентні) особи органів державної влади;
- компетентні особи місцевого самоврядування;
- компетентні особи об'єднань громадян;
- компетентні особи юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми;
- окремі громадянами;
- у тому числі самозайняті особи, яким законом надано право у зв'язку з професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів,

що *містить* інформацію, яка а) підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру або б) може бути використана як документи-докази у правозастосовній діяльності.

Така структуризація ознак документа, видається, робить визначення більш рельєфним та акцентує увагу на ознаках, які постійно підкреслює Верховний Суд у своїх рішеннях щодо конкретних кримінальних проваджень.

У цій частині дисертації варто окремо зупинитися на проблемі електронної форми документа. Про неї у визначенні офіційного документа у примітці до ст. 358 КК прямо не сказано, але вона може передбачатися фразою «будь-який матеріальний носій інформації». Саме так цю ознаку прочитують у спеціальній літературі. Зокрема, Ю. Дзюба вказує, що під документом у кримінальному праві у аспекті, що нас цікавить, розуміють матеріальний (електронний) предмет, що виходить від органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян, підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності, інших повноважних суб'єктів, має

необхідні реквізити та містить інформацію, яка засвідчує (підтверджує) факти, що мають юридичне значення [38, с.154].

Аналогічні міркування викликає й релевантна судова практика, яка також предметом кримінального правопорушення може і не прямо, але точно опосередковано вважати електронні бази даних. Так, Верховний суд в одному зі своїх рішень відзначив, що «... таким чином, проаналізувавши вищенаведене та дослідивши в судовому засіданні вказані докази, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що *електронний журнал пасажирського пропускового пункту АСМО «Інспектор» є офіційним документом (курсив наш – С.Я.)*, адже внесення в нього відомостей про митне оформлення транспортного засобу на виїзд з України посвідчує факт, що здатний спричинити наслідки правового характеру, оскільки в разі порушення громадянином-нерезидентом правил ввезення таких автомобілів на територію України тягне за собою адміністративну відповідальність за порушення митних правил, передбачену Митним кодексом України» [99].

Невизначеність із тим, чи вважати електронну форму документа, електронні бази офіційним документом у розумінні примітки до ст. 358 КК України, призвела до пропозицій доповнення Особливої частини КК України окремою статтею, яка б передбачала відповідальність за відповідні діяння. Так, наприклад, у юридичній літературі правильність кримінально-правової оцінки внесення завідомо неправдивих відомостей до ЄДР і Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (ДРРПН) як підроблення документів інколи заперечується на тій підставі, що державні реєстри не є офіційними документами. Через це запропоновано доповнити КК статтею 358-2, яка передбачатиме відповідальність за «умисне внесення в один з єдиних державних реєстрів, передбачених законодавством України, завідомо недостовірних відомостей, а також навмисне знищення або фальсифікацію документів, на підставі яких були внесені запис або зміна в зазначені єдині державні реєстри, якщо обов'язкове зберігання цих документів передбачено законодавством України...» [159, с. 57]. Очікувано ці пропозиції зазнають

аргументованої критики зі сторони інших вчених. Так, О. Дудоров, аналізуючи наведену ситуацію, відзначив: «з урахуванням того, що ЄДР і ДРРПН є єдиними державними інформаційними системами, що забезпечують збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання певної інформації, теза про існування прогалини з кримінально-правовою оцінкою внесення неналежних змін до вказаних державних реєстрів і, відповідно, ідея наведення законодавчої новели, на перший погляд, сприймається схвально. Однак глибше занурення в матерію регулятивного законодавства показує, що в цьому разі ми маємо справу з черговим «ноу-хау», що за своєю суттю є пошуком законодавчих прогалин там, де їх немає, адже для проведення реєстраційних дій державному реєстратору подається пакет документів, передбачених законодавством. Державний реєстратор сканує їх, заносить у відповідний реєстр і видає заявнику документ із назвою «Опис документів, що надаються державному реєстратору для проведення реєстраційної дії...» (далі вказується назва цієї дії). Результатом реєстраційних дій стає виготовлена спочатку в електронному вигляді виписка з ЄДР або витяг з ДРРПН. Тобто внесення завідомо неправдивих відомостей до ЄДР і ДРРПН (навіть якщо не вважати такі реєстри офіційними документами в кримінально-правовому значенні цього поняття) обов'язково передбачає підроблення офіційних документів, перерахованих вище, а тому обстоювана теза про звернення у розглядуваній ситуації, зокрема, до ст. 358 КК навряд чи може бути піддана сумніву» [43, с. 127-128].

Підтримуючи аргументи, наведені у вказаному фрагменті, не погоджуємося із скептичним ставленням до того, що реєстри варто вважати офіційними документами в кримінально-правовому значенні. Розглядуваний випадок стосувався віднесення одного конкретного реєстру до офіційних документів і поширення на нього заборони, передбаченої загальною нормою, визначеною у ст. 358 КК України. Поряд із цим КК України містить низку кримінально-правових норм, які мають спеціальний характер і стосуються певного виду електронних баз даних, реєстрів. У випадку позитивного

вирішення питання про те, чи належать ці предмети до офіційного документу у розумінні примітки до ст. 358 КК України, коло кримінально- правових норм, спрямованих на охорону документообігу, істотно розшириться.

Йдеться про: базу даних Державного реєстру виборців (ч. 1 ст. 158 КК); база даних про вкладників (ч. 1 ст. 220-1 КК); реєстри бухгалтерського обліку (ч. 1 ст. 220-2 КК); електронна система «Рада» (ст. 364-2 КК); електронна декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. ст. 366-2 та 366-3 КК); єдина інформаційно-комунікаційна система (ч. 1 ст. 376-1 КК).

Аналіз цих електронних реєстрів та баз даних свідчить про те, що вони наділені родовими ознаками офіційного документа і у випадку посягання, спрямованого на ці предмети або за їх допомогою, здатні заподіти шкоду документообігу.

В цій частині варто також нагадати, що електронний документообіг - сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів та електронний документ - документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [125], давно стали невід'ємною частиною суспільного та ділового життя в Україні і вилучення їх з-під кримінально-правової охорони саме як документів, а не лише комп'ютерних мереж, здатне справити вагомий негативний вплив на ефективне функціонування суспільства та держави.

Таким чином, вважаємо обґрунтованим віднесення електронних документів, реєстрів та баз даних до офіційних документів (звісно за умови наявності всіх необхідних ознак цього предмету), а посягання на них – до посягань на документообіг.

Але офіційний документ у контексті об'єкта кримінально-правової охорони, не повинен розглядатися ізольовано від відносин, матеріальним

учасником яких він є. Так, за розумінням Ю.П. Дзюби, документ як ознака складу кримінального правопорушення, повинен бути наділений соціальною, фізичною, юридичною та формальною ознаками. При цьому, у контексті об'єкта кримінально-правової охорони, важливого значення набуває саме соціальна ознака – відповідні предмети залучені в управлінські відносини, в яких виконують функцію інформаційного забезпечення управління. Її реалізація зумовлена як власною природою документів, їх властивостями містити інформацію, так і юридичною природою самої інформації, характером відомостей, що в них закріплені. Здатність документів містити й переносити інформацію, а також засвідчувати певні факти виступає суттєвою властивістю їх соціальної ознаки. Саме посвідчувальна функція документа є головною характеристикою його соціальної ознаки [38, с.154].

Напевно, власне управлінський характер відносин, визначив місце найбільш загальної норми про підроблення документів, визначеної у ст. 358 КК України, у розділі про кримінальні правопорушення, які фактично посягають на порядок управління у державі. Щоправда, назва розділу XV Особливої частини не містить цього аспекту суспільних відносин, але й історичне тлумачення і аналіз посягань, які у ньому вміщено, дають можливість ствердно вказувати на власне управлінський характер відносин авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

При цьому справедливо зазначається, що управлінські функції набувають реалізації в діяльності конкретних осіб, від яких виходять певні види документів. Розглянута процедура універсальна, охоплює різні сфери суспільної діяльності й значно спрощує виконання владних повноважень суб'єктами управління щодо посвідчення (підтвердження) фактів, що мають юридичне значення. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності, пов'язане із використанням документів здійснюється через документообіг [38, с.155].

Видається, що необхідно поглянути на проблему документообігу дещо ширше, а до цього нас спонукає система, мережа посягань, що пов'язані із підробленням документів. Варто вказати, що відповідно до спеціалізованої галузі знань, до якої можна віднести документознавство, документообіг – це рух службових документів з моменту їх створення або одержання до завершення виконання або відправлення [120]. Це розуміння буде нерелевантним для кримінального права, адже цілком закономірними постають наступні два питання: по-перше, розвиток суспільних відносин, а разом з ними і суспільства в цілому призвів до того, що обіг документів давно вже вийшов за межі вказаних установ, тому визначати його як рух документів у межах тієї чи іншої установи замало. І це цілком логічно змушує вчених вказати на те, а як тоді називають суспільні відносини, що регулюють обіг документів за межами підприємства, установи та організації, а саме їх використання, зберігання тощо? І по-друге, визначати документообіг на сучасному етапі як рух документів в організації з моменту їх отримання або створення і до завершення виконання чи відправки теж не досить коректно, адже це не просто рух документів, а цілий ряд суспільних відносин, які його регулюють, при цьому вони, тобто суспільні відносини, закріплені у відповідних нормативно-правових актах, що мають на меті саме їх регулювання [157, с.7-8].

Це дає можливість «вийти за межі» вузьковідомчого розуміння документообігу і запропонувати його визначення через призму поняття правових відносин. Так, М.І. Фіалка під документообігом у кримінальному праві розуміє певні правовідносини, які виникають між суб'єктами, а саме фізичними особами, об'єднаннями, соціальними спільнотами відносно офіційних документів з приводу забезпечення встановленого державою порядку їх створення, зберігання, використання та знищення в різних сферах суспільної діяльності. Це означає, на думку автора, що по-перше, відносини, які існують навколо офіційних документів, зафіксовані у нормах права у вигляді суб'єктивних прав та юридичних обов'язків їх учасників (сторін). По-

друге, офіційний документ може створюватись, зберігатись, використовуватись та знищуватись фізичними особами, організаціями й об'єднаннями, соціальними спільнотами. Всі вони, у свою чергу, виступають суб'єктами правовідносин. По третє, усі відносини, що виникають у межах документообігу, обертаються навколо певного об'єкта, а саме офіційного документа [157, с.7-8].

Не заперечуючи наведеного вище, маємо уточнити, що при визначенні документообігу як об'єкта кримінально-правової охорони необхідно враховувати специфіку тих посягань, які заподіюють йому шкоду.

Із урахуванням наведеного, пропонуємо під документообігом як об'єктом кримінально-правової охорони, вважати правовідносини, обов'язковим елементом (предметом або засобом) яких є справжні документи, що виникають між суб'єктами з приводу встановленого порядку їх створення, зберігання, використання та знищення.

За такого розуміння, кримінальні правопорушення, які полягають у підроблення документів, посягають на ту частину документообігу, яка виникає з приводу створення справжнього документа.

1.2. Система кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів

Належний документообіг є невід'ємною складовою функціонування будь-яких систем управління, що існують у як у сфері державного управління та урядування, так й у сфері бізнесу чи цивільного обороту. Загальновизнаним фактом є те, що ці суспільні відносини є об'єктом кримінально-правової охорони, на забезпечення якої спрямовано низку норм, закріплених у Кримінальному кодексу України (далі – КК України). При цьому динамізм кримінального законодавства, неузгодженість його положень між собою та із положеннями регулятивного законодавства, ставлять перед наукою кримінального права завдання систематизації відповідного матеріалу, класифікації нормативних положень на підставі об'єктивних критеріїв,

відшукування прогалин та надміру правового регулювання, колізій та невинуватеної конкуренції та вироблення пропозицій з удосконалення стану правового забезпечення охорони певного об'єкта від кримінально-протиправних посягань. При цьому також слід мати на увазі й попередній висновок про те, що документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони не знайшов свого відокремленого відображення у системі Особливої частини КК України і охороняється нормами про кримінальні правопорушення, які посягають на цілком різні родові об'єкти. Цей факт ускладнює системне уявлення про те, яке ж місце посідають кримінальні правопорушення, пов'язані із підробленням документів, у цій системі. Більше того, виникає питання про те, чи сукупність посягань на документообіг в Україні, а точніше – її відображення у КК, становить собою саме систему.

На однозначну відповідь на це запитання справляють визначний вплив проблеми розуміння предмета відповідних посягань, а також плюралізм використання нормативної термінології для позначення об'єктивної сторони відповідних складів кримінальних правопорушень.

Стан дослідження проблеми визначення місця підроблення документів у системі посягань на документообіг не можна визнати незадовільним. Наука кримінального права має у своєму арсеналі глибокі та ґрунтовні дослідження як самої системи посягань на документообіг, так і окремих проблем кримінально-правової регламентації окремих видів підроблення документів.

У доктрині радянського кримінального права кримінально-правовій нормі про відповідальність за підроблення документів, бланків, штампів та печаток були присвячені наукові праці А.А. Жижиленка, Т.Л. Сергєєвої, А.В. Кузнецова, Г.Ф. Поленова, Б.І. Пінхасова, В.С. Постнікова, Ю.В. Щиголева. Однак роботи цих авторів написані на базі кримінального законодавства, яке втратило чинність. В Україні цій проблематиці присвячені публікації Ю.П. Дзюби, І.М. Осики, Н.М. Парасюк, Н.О. Тімошенко, С.С. Тучкова [15, с. 118].

В кожній з робіт вказаних вчених висловлені позиції стосовно класифікації кримінальних правопорушень, які у своєму об'єкті посягання містять власне документообіг. Поряд із тим, розвиток суспільних відносин, поява специфічних видів документів, внесення до КК України змін та доповнень, не дає можливості зробити висновок, що проблема визначення місця підроблення документів у системі посягань на документообіг за КК України є остаточно вирішеною.

Метою цієї частини дисертації є висунення та обґрунтування гіпотези щодо системи видів посягань на документообіг та визначення на підставі об'єктивних критеріїв у ній місця групи кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів.

Аналіз тексту КК України, чинного на момент підготовки цієї публікації, дав можливість виокремити 41 самостійний склад кримінальних правопорушень, які так чи інакше, прямо або опосередковано заподіюють шкоду документообігу як об'єкту кримінально-правової охорони. Цей перелік, звісно, не є абсолютно та чітко визначений, оскільки його наповненість безпосередньо залежить від розуміння поняття «документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони» та поняття самого «документа» як необхідного елемента відповідних відносин. Крім того, законодавець, очевидно не ставлячи собі за мету визначення чіткого переліку посягань на документообіг у КК України, застосовує такі законодавчі конструкції, які ускладнюють висновок про те, чи потрібно те або інше посягання відносити досліджуваної сукупності чи системи. При чому це питання не суто теоретичне, а й має вихід на практичну площину – проблем кримінально-правової кваліфікації. Так, наприклад, диспозиція ч.1 ст. 222 КК України не містить прямої вказівки на підроблений документ як засіб чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, а вказує на «надання завідомо неправдивої інформації...». Поряд із цим надання такої інформації можливе виключно у документальній формі, тому вчинення цього правопорушення інакше як шляхом використання завідомо підробленого документа не

мислиться. А звідси і практичний висновок: додаткової кваліфікації за ч.4 ст. 358 КК вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами не потребує, оскільки така форма кримінально-протиправної поведінки прямо врахована у ст. 222 КК України. У літературі, щоправда, часом зустрічається й інша точка зору, яка наводиться без належного аргументування та в окремих аспектах очевидно не відповідає чинному кримінальному законодавству. Так, наприклад, у Науково-практичному коментарі до ст. 222 КК України, наведеному на сайті адвоката В. Прокопенка, зазначено: «у разі шахрайства з фінансовими ресурсами шляхом використання підроблених документів в діях винного вбачається ідеальна сукупність злочинів, у зв'язку з чим вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 222, 358 (366)» [129]. Єдиним аргументом на користь такого визначення є слово «вбачається», а пропозиція кваліфікувати вчинене використання підробленого офіційного документа за ст. 366 КК України неможливе у зв'язку із відсутністю серед ознак об'єктивної сторони складу відповідного кримінального правопорушення такої ознаки. Цей приклад свідчить про те, як нечітке формулювання ознак у даному випадку зняряддя кримінального правопорушення здатне призвести до діаметрально протилежних висновків щодо проблем кримінально-правової кваліфікації вчиненого.

Враховуючи такі факти та також припущення про те, що наш аналіз тексту КК є правильним, спробуємо класифікувати посягання на документообіг із урахуванням об'єктивних критеріїв.

У науці кримінального права щодо такої логічної операції висловлювалися наступні міркування: «підсумовуючи викладене, можна дійти висновку про те, що: 1) підроблення як явище дійсності може бути піддано класифікації; 2) підроблення можна класифікувати за різними критеріями: а) в залежності від суб'єкта підроблення; б) за предметом підроблення; в) за способом підроблення; г) за ступенем тяжкості тощо; 3) проведена класифікація має певне значення, бо сприяє більш глибокому та повному пізнанню такого явища, як підроблення, і може служити основною для

створення правил кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом підроблення [147, с. 187-188]. Звісно, автор найімовірніше мав на увазі, що класифікації піддається не явище дійсності, а певне уявлення про нього – поняття. Адже об'єктом такої логічної операції, як класифікація, може бути поняття про явище, а не саме явище. Крім того, враховуючи мету цього дослідження, ми не будемо розглядати класифікацій за критерієм суб'єкта та ступеня тяжкості.

Питання суб'єкта підроблення є насправді важливими і ми цілком розділяємо положення про те, що певну «...групу утворюють склади злочинів про підроблення зі спеціальним суб'єктом, до яких слід віднести ст. 223-1, ч.1 ст. 319, ч. 2 ст. 358 та ч.1 ст. 366 КК України. Спеціальні ознаки суб'єкта, які мають кримінально-правове значення, визначаються приналежністю до процесу створення та поширення офіційних документів... Службові особи чи інші особи зі спеціальним статусом (приватні підприємці, аудитори, експерти, нотаріуси, оцінювачі, адвокати тощо) у зв'язку із наданими повноваженнями перебувають в особливих юридичних відносинах із державою, що своєю чергою дозволяє реалізувати широкі можливості для вчинення злочинів» [91, с.186]. Однак використання цього критерія не дасть можливості визначити місце підроблення документа у системі посягань на документообіг. Так само не дасть цього зробити і поділ всіх посягань за ступенем тяжкості із використанням положень ст. 12 КК України.

Тому варто, видається, зосередитись на об'єктивній стороні посягання та відповідному предметі/засобі.

Щодо об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, у спеціальній літературі стосовно підроблення документів зазначалося, що системний аналіз КК України дав можливість виявити наступні закономірності: «...термінологічне позначення підроблення залежить від ролі, яку виконує розглядуване діяння у конструкції конкретного складу злочину. Так, терміном «підроблення» позначається: 1) основне діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину (ст. 223-1, ч.1 ст. 366 КК України); 2) одне з діянь як ознака об'єктивної сторони складу злочину, альтернативно

передбачених у диспозиції статті (ч.2 ст. 158, ч.1 ст. 200, ч.1 ст. 205-1, ч.1 ст. 216, ч.1 ст. 318, ч.1, 2 ст. 358 КК України); 3) суспільно небезпечний наслідок як обов'язкова ознака об'єктивної сторони (ч.1 ст. 361 КК України); 4) спосіб вчинення злочину як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину (ч.1 ст. 409 КК України)» [91, с. 183-184].

При цьому до уваги, як бачимо, бралось використання терміну «підроблення». Однак, варто мати на увазі, що законодавець для позначення фактично того самого часто користується іншими термінами: внесення/подання неправдивих відомостей/інформації (ст. 158; ст. 159-1; 205-1; 223-1; ст. 366-2 КК України); виготовлення (ст. 199; ст. 224; ст. 318 КК України); фальсифікація (ст. 158-3; ст. 220-2; ст. 321-2 КК України); складання (ч.2 ст. 358; ст. 366 КК України) та ін. Такий плюралізм термінології ставить перед практикою та наукою кримінального права низку питань, які є предметом окремого дослідження. Головне при цьому те, що означена вище термінологія основним своїм змістом має те, що у результаті відповідної поведінки в об'єктивній дійсності з'являється документ, який містить неправдиву, недостовірну інформацію. Це об'єднуюча ознака групи кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів.

На документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони посягають й інші кримінальні правопорушення із/відносно документів, змістом об'єктивної сторони яких є відмінні від підроблення діяння. Йдеться про, наприклад: знищення або пошкодження (ст. 158-1; ст. 158-2; ст. 158-3; ст. 298-1 КК України); викрадення (ст. 158-1; ст. 158-3; ст. 357 КК України); втрата (ст. 329; ст. 422 КК України).

Таке формулювання об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень характерна для поводження з справжніми, дійсними документами. Щодо вже підроблених документів, законодавець формулює об'єктивну сторону відповідних складів кримінальних правопорушень із використанням, наприклад, таких ознак: подання (ст. 159-1; ст. 209-1 КК України); надання (ст. 222 КК України); використання (ст. 206-2; ст. 353; ч.4

ст. 358 КК України). Всі ці терміни позначають по суті лише одне – фактичну реалізацію підробленого документа за своїм функціональним призначенням.

У цьому контексті цікавим є положення ч.1 ст. 409 КК України. У цій диспозиції законодавець вказав наступне: «Ухилення військовослужбовця від несення обов’язків військової служби шляхом самокалічення або шляхом симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману». Використання саме такого словосполучення дає можливість окремим вченим зробити не зовсім точні висновки, які стосуються характеру співвідношення між кримінально-правовими нормами. Так, зокрема в цілому вірно зазначалося, що «аналіз змісту ознак складів злочинів, в об’єктивній стороні яких закладено вчинення активних дій, які полягають у наданні офіційному документу ззовні дійсного статусу, дає підстави констатувати наявність конкуренції загальної та спеціальної норм. Лише щодо одного випадку слід зробити певне застереження, яке стосується закріплення у кримінально-правовій нормі ознак складу злочину про ухилення від військової служби шляхом підроблення документів (ч.1 ст. 409 КК України), що перебуває з іншими розглядуваними нормами у конкуренції частини і цілого» [91, с.184]. Видається, що насправді військовослужбовець фактично не може ухилитися від обов’язків військової служби шляхом підроблення документів. За змістом кримінально-правової заборони таке ухилення можливе шляхом використання підробленого документа, а отже норма, передбачена у ст. 409 КК є спеціальною відносно норми, визначеної у ч.4 ст. 358 КК України. Іншими словами, якщо військовослужбовець із визначеною метою використав підроблений кимось іншим документ, то відповідати він буди лише за ст. 409 КК як за спеціальною нормою. Якщо ж він сам підробив цей документ, а потім його використав: ми будемо мати справу із реальною сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст. 358 та відповідною частиною ст. 409 КК України.

Крім того, конструювання диспозиції ст. 409 КК України дає безсумнівні підстави ще для одного важливого для цього дослідження висновку – підроблення документів є одним із видів, форм класичного обману. Це

твердження відображає кримінально-правову природу підроблення документів і є важливим для подальшого дослідження.

Сприйняття підроблення документів у контексті його правової природи як різновиду обману підтверджується позиціями вчених, які помітили, що під службовим підробленням у кримінологічному аспекті запропоновано розуміти соціально-правовий феномен – інституційні, масові, асоціальні практики обману, які проявляються у кримінально-караних формах предметної діяльності службових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування щодо внесення у офіційні документи завідомо неправдивих відомостей, іншого підроблення документів, видачі та складанні неправдивих документів. Встановлено, що службове підроблення в більшості випадків має інструментальний характер та інтегроване до системи корупційних практик [87, с. 6].

Підсумовуючи викладене, попередній аналіз ознак об'єктивної сторони складів посягань на документообіг за КК України дає можливість виокремити три відносно самостійні групи кримінальних правопорушень: 1) ті діяння, у результаті яких з'являється підроблений документ; 2) ті діяння, які полягають у реалізації функції підробленого документа як справжнього; 3) діяння, які вчиняються відносно справжнього документа.

Справді, документ у кримінальному праві є обов'язковою ознакою значної кількості складів кримінальних правопорушень. Більше того, за нашим переконанням документ у його загальному значенні є необхідним елементом відносин документообігу і тому іманентною ознакою всіх посягань на цей об'єкт кримінально-правової охорони. У спеціальній літературі з цього приводу, зокрема, зазначається, що «...по-перше, законодавець виокремлює певні види документів, що виступають предметами злочинів. Зокрема, офіційні документи є предметами злочинів, передбачених статтями 357, 358 та 366 КК. Крім того, виборчі документи та документи референдуму є предметами злочину, передбаченого ст. 158 КК, документи на переказ – предметом злочину, передбаченого ст. 200 КК, такі, що містять державну

таємницю, - предметом злочині, передбаченого ст. 329, а ті з них, що містять відомості військового характеру – предметом злочину, передбаченого ст. 422 КК, тощо. По-друге, документи можуть бути засобами вчинення злочинів, чим значно підвищують їх ступінь суспільної небезпечності. Зазвичай документи як засоби вчинення злочинів використовуються для вчинення різного роду кримінально караних обманів. Зокрема, підроблені документи можуть виступати засобом вчинення шахрайства (ст. 190 КК), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК), самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК), ухилення від сплати податків (ст. 212 КК), шахрайства з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК) та багатьох інших злочинів» [38, с.153-154]. В цілому підтримуючи наведену позицію, відзначимо, що автор дещо розширено тлумачить таку ознаку об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як засоби його вчинення. За логікою автора документи можуть бути засобом у будь-якому кримінальному правопорушення, в якому вони використовуються. Цей підхід перелік посягань на документообіг розбить взагалі невичерпним і тому не може бути прийнятий у цій роботі. Ми справді вважаємо, що документ може виступати як предмет складу кримінального правопорушення або його засіб лише у тих випадках, коли від прямо визначений у диспозиції статті Особливої частини, або його наявність безпосередньо впливає з її змісту і є обов'язковою саме для цього складу кримінального правопорушення. Прикладом останнього твердження є розглянута вище конструкція складу, визначеного у диспозиції ч. 1 ст. 222 КК України.

У контексті теми цієї дисертації важливе значення має дещо інший аспект розглядуваної проблеми. Посягати на документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони можна із використанням як справжнього документу, так і за допомогою документа підробленого або його підроблення. Саме тому, слушною видається позиція М.І. Фіалки, який зазначав, що «...у кримінально-правовій науці для систематизації та розподілу норм, що

передбачають відповідальність за посягання на документообіг, на певні види найчастіше використовуються так критерії: - за родовим та безпосереднім об'єктом злочину; - залежно від того, справжній документ, чи ні... Спираючись на той факт, справжній документ чи ні, запропонована така класифікація злочинів, що посягають на документообіг: злочини, які стосуються дійсних документів (злочини, предметом яких є дійсні документи; діяння, які визнаються злочинними у разі їх вчинення без необхідних документів; застосування дійсних документів для вчинення злочинних діянь); злочини, що пов'язані з підробленням документів (злочини, що виразилися в підробленні документів; злочини, які вчинені з підробленими документами)» [157, с.12].

Використовуючи вказаний поділ, але певним чином його удосконалюючи та осучаснюючи, визначимо посягання на документообіг, які достеменно не належать до підроблення документів, оскільки відбуваються зі справжніми або відносно справжніх документів. До них, за нашим переконанням, належать кримінальні правопорушення, передбачені: ч. 2 ст. 158-1; ч. 1 ст. 158-2; ч. 3 ст. 158-3; ч. 1 ст. 171; ч.1 ст. 298-1; ст. 329; ч. 1 ст. 357; ч. 3 ст. 357; ст. 366-3; ст. 422 КК України (всього 10 складів).

Аналізуючи ознаки складів цих кримінальних правопорушень, відзначимо, що вони містяться у розділах, родовими об'єктами в яких виступають: відносини з приводу забезпечення виборчих та інших політичних прав громадян; відносини моральності в частині поваги до історичної документальної спадщини; відносини, спрямовані на охорону державної таємниці; відносини, які виникають та існують з приводу авторитета органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян; відносини у сфері службової діяльності та відносини, пов'язані із забезпеченням військової таємниці. Загальна норма, як і норма про підроблення документів, міститься у розділі XV Особливої частини КК України у ст. 357. Інші ж справжні документи, виступаючи іманентною ознакою різновидів суспільних відносин, які є самостійним родовим об'єктом, вочевидь перетворюють

відносини, які виникають та існують з приводу авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян (або іншими словами – відносини із забезпечення порядку управління) з основного безпосереднього об'єкта на додатковий обов'язковий у межах визнаного у теорії кримінального права підходу щодо класифікації безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення.

Щодо об'єктивної сторони посягань на справжні документи, то вони полягають у двох основних видах діянь, які заборонено вчиняти під страхом покарання: 1) вилучення визначеним або невизначеним у кримінальному законі способом та 2) знищенні та пошкодженні відповідного виду документа. Окремі склади кримінальних правопорушень містять «унікальні» ознаки об'єктивної сторони складу, такі, як, наприклад, приховування (ч. 2 ст. 158-1; ч. 3 ст. 158-3; ч. 1 ст. 298-1 КК та ін.); втрата (ч. 1 ст. 329; ч. 2 ст. 422 КК); неподання (ст. 366-3 КК). Найбільш розгалужений перелік діянь щодо справжніх документів визначено власне у загальній нормі, передбаченій у ч. 1 ст. 357 КК України, яка встановлює відповідальність за а) викрадення, б) привласнення, в) вимагання офіційних документів ..., г) заволодіння ними шляхом шахрайства чи д) зловживання особи своїм службовим становищем, е) їх умисне знищення, є) пошкодження чи ж) приховування. Щодо інших видів документів перелік діянь може бути інший. Характер співвідношення між нормами визначає специфіку кваліфікації вчиненого. Так, наприклад, щодо списку виборців, ч. 3 ст. 158-3 встановлює відповідальність в частині вилучення тільки за викрадення. Проте таким видом документа можна заволодіти й іншими способами, наприклад, шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем. У такому разі, видається, вчинене слід кваліфікувати за загальною нормою, передбаченою у ст. 357 КК України.

Щодо суб'єктивних ознак відповідних посягань, то вони вочевидь різні: суб'єкт в окремих складах загальний, в окремих спеціальний, що обумовлено специфікою документа (наприклад, документи, що містять державну таємницю) або застосованого способу вилучення – заволодіння шляхом

зловживання службовим становищем вочевидь може вчинити тільки службова особа. Суб'єктивна сторона більшості з цих кримінальних правопорушень виявляється у формі умислу. Проте такі діяння, як «втрата» можуть вчинятися й через необережність. У більшості випадків мотив та мета посягання кримінально-правового значення не мають і на кваліфікацію вчиненого не впливають. Поряд із тим у ч. 1 ст. 357 КК України законодавець вказав на те, що відносно приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, відповідна поведінка є кримінально караною, якщо вона вчинена з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах. Треба, однак, зазначити, що таке формулювання мотиву – в інших особистих інтересах, не є вдалим, таким, що виконувало б відмежувальну функцію відносно інших діянь, які не є кримінально-протиправними.

До іншої групи кримінальних правопорушень, за твердженням М.І. Фіалки, входять суспільно небезпечні діяння з підробленими документами, які, у свою чергу, поділяються на дві підгрупи. «Перша підгрупа, на думку вченого, характеризується тим, що, по-перше, і цьому випадку документи виступають предметом злочинного посягання, по-друге, вони не є дійсними та достовірними, по-третє, для них характерні дії, які виражені в підлозі, фальсифікації, підробці та внесенні в документ неправдивих відомостей. Друга підгрупа злочинів характеризується тим, що, по-перше, підроблені документи використовуються як засіб вчинення іншого злочину, по-друге, ці засоби передбачають вчинення за їх допомогою дій: збут підроблених документів, їх використання для вчинення суспільно небезпечних діянь або ухилення від виконання обов'язків» [157, с.12-13].

Аналіз чинного КК України дає можливість заповнити ці підгрупи конкретними посяганнями. Так, до тієї підгрупи, в якій вже підроблений документ використовується як засіб вчинення кримінального правопорушення, за нашим переконанням, належать кримінальні правопорушення, передбачені: ч. 1 ст. 159-1; ч. 1 ст. 205-1 (у частині подання

документів); ч. 1 ст. 206-2; ч. 1 ст. 209-1; ч. 1 ст. 222; ч. 1 ст. 238; ч. 1 ст. 332-2; ч. 2 ст. 353; ч. 4 ст. 358; ч. 1 ст. 409 КК України (всього 10 складів).

Цікавим є формулювання диспозиція статей про контрабанду, за різновиди якої встановлено відповідальність у КК України. Відповідні склади правопорушень не увійшли до наведеного вище переліку, оскільки у класичному формулювання об'єктивної сторони складу контрабанди (будь якого її різновиду залежно від предмета) не передбачає використання підробленого документа, хоча, звісно і не виключає його. При такому підході актуальною була б рекомендація випадки використання підробленого документа під час контрабанди з приховуванням від митного контролю кваліфікувати вчинене за сукупністю норми про контрабанду (залежно від предмета) та, наприклад, ч. 4 ст. 358 КК України. Натомість таке питання вже не є однозначно вирішеним у контексті появи у КК примітки 2 до ст. 201 КК України, яка вказує, що «У статтях 201, 201¹, 201³, 201⁴, 305 цього Кодексу під переміщенням через митний кордон України предметів контрабанди з приховуванням від митного контролю слід розуміти умисне переміщення предметів контрабанди з використанням спеціально виготовлених схованок (тайників) та інших засобів чи способів, що утруднюють їх виявлення, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням до митного органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять завідомо неправдиві відомості, що підлягають обов'язковому декларуванню відповідно до законодавства з питань митної справи, та якщо зазначені документи та відомості необхідні для визначення розміру належних до сплати митних платежів та/або для підтвердження дотримання встановлених законодавством заборон та обмежень щодо переміщення товарів через митний кордон України» [62]. Така пряма вказівка на розглядуваний спосіб вчинення кримінального правопорушення точно внесе сумнів у наведену вище рекомендацію кваліфікувати вчинене за правилами сукупності кримінальних правопорушень. Натомість, видається, змістовно ситуація не змінюється, адже

використання підробленого документа з метою виховати предмет контрабанди від митного контролю залишається альтернативним способом вчинення кримінального правопорушення і його використання у конкретному випадку має відображатися у формулі кваліфікації шляхом застосування норми про використання підробленого документа.

Використання підробленого документа часто стає способом вчинення іншого кримінального правопорушення, що, своєю чергою, описується у спеціальній літературі [35].

Об'єктивні ознаки цих складів кримінальних правопорушень такі ж різноманітні, як і аналогічні у попередньої групи. Статті із відповідними складами розташовані у різних розділах Особливої частини, що підкреслює різність родових об'єктів посягань, але водночас і співпадіння додаткового безпосереднього об'єкта – документообігу. Те саме стосується й ознак об'єктивної сторони, змістом яких є використання підробленого документа за функціональним призначенням як справжнього.

Формулювання ознак об'єктивної сторони окремих складів кримінальних правопорушень, віднесених нами до цієї групи, є вельми специфічним та таким, який потребує певної уваги. Так, наприклад, ч. 1 ст. 159-1 КК встановлює відповідальність за 1) подання завідомо недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або 2) у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата. На перший погляд може видатись, що кримінальне правопорушення полягає у підробленні відповідних звітів. Проте системний аналіз регулятивного законодавства [127] та диспозиції відповідної статті дає підстави для висновку, що суть діяння полягає саме у використанні підробленого звіту, його поданні. Аналогічна ситуація спостерігається у складі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 209¹ КК України «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів,

одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Досить оригінальним є формулювання об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК України, яка встановлює відповідальність за приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою. У цьому випадку, як видається, йдеться про використання підробленої документальної форми звітування про відповідний стан довкілля. У випадку, коли службова особа перед цим це й склала неправдивий офіційний документ щодо розглядуваного питання, то її поведінка потребує кваліфікації за сукупністю з ст. 366 КК України.

І, нарешті, остання підгрупа, яка охоплює собою кримінальні правопорушення, які за своїм змістом полягають у підробленні документів, передбачає наступну сукупність нормативних положень кримінального закону: ч. 1 ст. 158; ч.ч. 1 та 2 ст. 158-3; ч. 1 ст. 199; ч. 1 ст. 200; ч. 1 ст. 205-1; ч.ч. 1 та 3 ст. 220-1; ч. 1 ст. 220-2; ч. 1 ст. 223-1; ч. 1 ст. 224; ч. 1 ст. 318; ч. 1 ст. 319; ч. 1 ст. 321-2; ч.ч. 1 та 2 ст. 358; ст. 364-2; ч. 1 ст. 366; ч. 1 ст. 366-2; ч. 1 ст. 376-1; ч. 1 ст. 384; ч. 1 ст. 400-1 КК України (всього 22 склади).

Як бачимо ця підгрупа найчисельніша. Вона є тією сукупністю кримінальних правопорушень, місце яким ми шукали у системі посягань на документообіг за кримінальним правом України.

Аналіз тексту КК України та доробку, наявного у доктрині кримінального права дає можливість зробити висновок про те, що підроблення документів у контексті нашого дослідження відображено сукупністю кримінальних правопорушень, спрямованих на появу у об'єктивній дійсності несправжнього документа. Всі кримінальні правопорушення, спрямовані на

заподіяння шкоди відносинам документообігу в Україні тісно пов'язані між собою документальним компонентом.

Проте варто пам'ятати, що у тих випадках, коли вчинене підроблення документів становить собою адміністративне правопорушення, застосувати положення КК України не видається можливим. Це наочно ілюструє практика Верховного Суду. Колегія суддів ККС у складі ВС у справі № 760/20768/15-к розглянула касаційну скаргу захисника в інтересах засудженої ОСОБА_2 на вирок місцевого суду від 11 квітня 2018 року та ухвалу апеляційного суду від 5 липня 2018 року у кримінальному провадженні за обвинуваченням ОСОБА_2, у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 358; ч. 4 ст. 358 КК.

За вироком суду ОСОБА_2 визнано винуватою у підробці офіційного документа, який посвідчується громадянином-підприємцем і який надає право, з метою використання його підроблювачем, та використанні завідомо підробленого документа. Так, ОСОБА_2 з метою отримання права на початок використання нежитлого приміщення внесла завідомо неправдиві відомості до Декларації № 21 відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки (далі – Декларація), зареєстрованої в управлінні Головного управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ГУ ДСНС). Окрім цього, ОСОБА_2, перебуваючи в приміщенні Управління з надзвичайних ситуацій у ГУ ДСНС України, з метою отримати право на початок використання об'єкта нерухомості, а саме нежитлого приміщення, подала на реєстрацію до районного управління ГУ ДСНС вказану вище Декларацію.

У касаційній скарзі захисник просить скасувати постановлені судові рішення у зв'язку з неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність та закрити кримінальне провадження щодо ОСОБА_2.

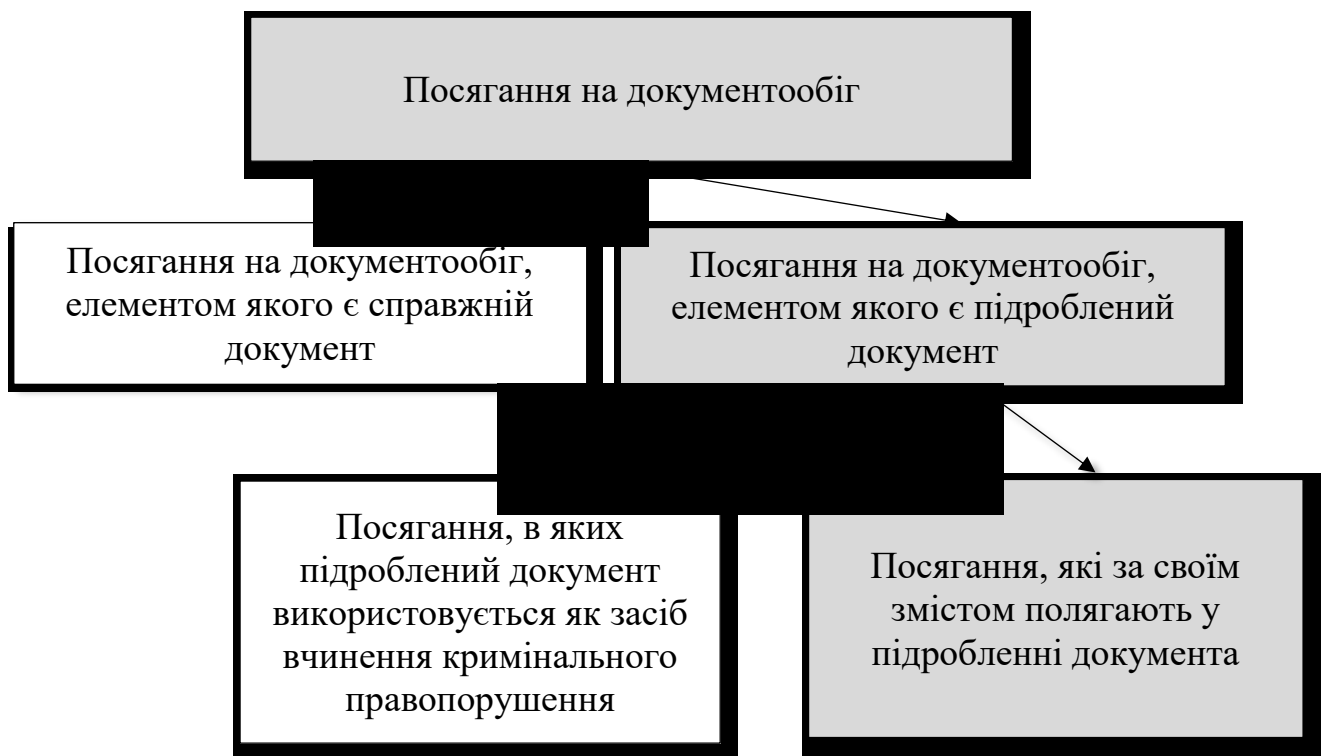
Перевіряючи доводи сторони захисту, про те, що дії ОСОБА_2 не є кримінально карними та містять склад адміністративного правопорушення,

ВС дійшов наступного висновку. Згідно із законодавством України, зокрема Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (у редакції Закону № 5463-VI від 16 жовтня 2012 року), Декларація – це документ, яким суб'єкт господарювання повідомляє адміністратора або представника відповідного дозвільного органу про відповідність своєї матеріально-технічної бази вимогам законодавства. У такий спосіб суб'єкт господарювання набуває права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності без отримання документа дозвільного характеру. Разом із тим, ураховуючи, що подання державному адміністратору недостовірної інформації щодо відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства за наведених у вирокі обставин містить склад адміністративного правопорушення, то відповідно в її діях відсутні склади кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 358, ч. 4 ст. 358 КПК.

Апеляційний суд на вказані вимоги закону увагу не звернув, не виправив порушень, допущених судом першої інстанції, а тому судові рішення підлягають скасуванню [101].

Першим рівнем класифікації є поділ всіх посягань на документообіг залежно від критерію справжності документа на дві групи: посягання на документообіг, елементом якого виступає справжній документ та посягання на документообіг, елементом якого виступає підроблений документ. Наступним рівнем класифікації є поділ групи кримінально-протиправних посягань на документообіг, елементом якого виступає підроблений документ, на дві підгрупи: а) посягання, в яких підроблений документ використовується як засіб вчинення кримінального правопорушення та б) посягання, які за своїм змістом полягають у підробленні документа – спрямовані на появу у реальній дійсності підробленого не справжнього документа.

Місце підроблення документів у системі посягань на документообіг за кримінальним правом України наочніше зобразити на такій схемі:

1.3. Соціальна обумовленість криміналізації діянь, пов'язаних з підробленням документів та диференціації кримінальної відповідальності за підроблення

Питанням соціальної обумовленості криміналізації тих чи інших діянь у теорії кримінального права приділено достатньо багато уваги. Їм присвячені дисертаційні дослідження та монографії [95, 11], окремі проблеми криміналізації діянь стають необхідним елементом досліджень, присвячених окремими кримінальним правопорушенням чи групам правопорушень [60, 3, 42].

У цій роботі ми спробуємо розглянути традиційну для теорії проблему дещо під іншим кутом зору. Щоправда не можемо обійтися без аналізу наявних спеціалізованих публікацій, присвячених проблемам та іншої інформації, яка розглядається у зв'язку із вирішенням питань обґрунтованості криміналізації діянь певного виду або посягань на певний об'єкт кримінально-правової охорони.

Сучасною ґрунтовною розробкою проблем соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність займався О. О. Пащенко, який цілком вдало помітив, що у кримінально-правовій доктрині слід виділяти: а) соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за певний вид діянь (або соціальну обумовленість їх кримінально-правової заборони, іноді навіть використовують зворот «соціальна обумовленість криміналізації»); б) соціальну обумовленість певного закону про кримінальну відповідальність (тобто конкретної норми КК) [95, с. 163].

Наведений підхід збігається й з нашим уявленням про структуру розглядуваної проблеми. Справді, всі соціальні та інші чинники, які обумовлюють криміналізацію діянь, пов'язаних з підробленням документів, можна поділити на дві телеологічно різні групи. Перша група чинників обумовлює появу відповідної кримінально-правової заборони, визначають обумовленість необхідності саме кримінальної відповідальності за певне коло діянь, обумовлюють криміналізацію у власному вузькому сенсі цього терміну.

Друга група чинників впливає на законодавче оформлення рішення про криміналізацію, структуру нормативного відображення криміналізації – тієї сукупності кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за криміналізовану поведінку та її наслідки із відповідними взаємозв'язками та типами співвідношень між цими нормами. Іншими словами – друга група чинників обумовлює вирішення питання про диференціації кримінальної відповідальності за те чи інше суспільно-небезпечне, вже криміналізоване діяння. Для зручності використання у роботі першу групу чинників ми йменуватимемо «підстави криміналізації», а другу – «підстави диференціації кримінальної відповідальності». При цьому, розуміючи всю складність проблеми і навіть того, яку роль відіграють ті чи інші чинники у процесі криміналізації чи диференціації кримінальної відповідальності: умов, підстав, принципів, власне чинників тощо, дозволимо собі певне спрощення підходу, узагальнення всіх можливих функцій соціальних та інших чинників як власне

підстав для прийняття рішення про криміналізацію чи диференціацію кримінальної відповідальності.

Якщо говорити про підстави криміналізації, то не можна оминати увагою той факт, що відносно їх переліку у кримінально-правовій науці немає єдності підходів та позицій. Щоправда й істотних суперечностей у підходах також немає. Так, Ю. Дорохіна підтримує позицію щодо необхідності виділення таких підстав криміналізації: 1) існування суспільно небезпечної поведінки, яка потребує кримінально-правової заборони; 2) відносна поширеність суспільно небезпечних діянь; 3) зміна уявлень про ступінь суспільної небезпеки діяння; 4) зміна загальновизнаної моральної оцінки відповідного діяння; 5) виконання державою міжнародно-правових обов'язків з охорони прав людини [40, с. 78].

Т. Столяр виокремлює такі «ключові» підстави криміналізації: 1) несприятлива динаміка певного виду суспільно небезпечних діянь, які раніше не становили складу злочину; 2) виникнення або суттєвий розвиток нової групи суспільних відносин, що відбувається на базі економічного чи технічного прогресу; 3) відкриття шкідливих наслідків господарської чи іншої діяльності людей, у зв'язку з чим виникає потреба в обмеженні форм і меж такої діяльності; 4) суттєва та раптова зміна соціального, економічного або політичного стану, що може зумовити превентивну криміналізацію, яка здійснюється ще до того, як можливі суспільно небезпечні дії набудуть реального поширення; 5) такий розвиток суспільства, що визначає нетерпимість, особливу небезпеку певних дій, з якими раніше доводилось (або була можливість) миритися, але за нових умов подібні дії суперечать пануючому ладу суспільних відносин або отримано реальну базу для їх викорінення; 6) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами [141, с.224].

Натомість Д. Балобанова вказує на наявність таких підстав криміналізації: 1) суспільна небезпечність; 2) типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її

суспільної небезпечності; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому потрібно враховувати, що кримінальна репресія – це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та, як їх складова, наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації [11, с. 146-147].

Як бачимо, сукупність підстав криміналізації, наведені у цитатах вчених, їх зміст практично співпадає. Невеликі відмінності, які зустрічаються у підходах, обумовлені швидше за все розумінням змісту поняття «підстава криміналізації». Втім зміст цих підстав є гранично широким і таким, що охоплює велику кількість чинників, які можна згрупувати за напрямом їх впливу на прийняття рішення про реагування на поведінку з боку держави саме засобами кримінального права. Саме тому, у спеціальній літературі містяться підходи, суть яких полягає у виокремленні певних груп чинників, які впливають на криміналізацію поведінки.

У контексті саме цього дослідження, варто звернути увагу на підході, що запропонований М. Фіалкою відносно групування підстав криміналізації саме підроблення документів. Так, автор поєднав виокремлені підстави криміналізації у такі три групи: юридико-кримінологічна група: 1) ступінь суспільної небезпечності діянь; 2) відносна поширеність цих діянь та їх типовість; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) можливість впливу на діяння кримінально-правовими засобами при умові відсутності інших засобів боротьби; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції; соціально-економічна група: 6) матеріальна і моральна шкода, що заподіюється діянням; 7) відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони; 8) наявність матеріальних ресурсів для її реалізації; соціально-психологічна

група: 9) рівень громадської правосвідомості та психології; 10) історичні традиції [155, с. 105-109].

Пропонуємо підтримати наведене групування підстав криміналізації та розглянути відповідні чинними у такому ж структурному порядку.

Щодо юридико-кримінологічної групи підстав криміналізації підроблення документів, то варто зазначити, що ключовою підставою тут очевидно є суспільна небезпека відповідної поведінки. При цьому це поняття може розглядатися як ознака поняття кримінального правопорушення і як властивість діяння, що заслуговує на належне кримінально-правове реагування. Як ознака загального поняття кримінального правопорушення суспільна небезпека визначається як категорія кримінального права, суть якої полягає в здатності діяння заподіювати істотну шкоду об'єкту, який перебуває під кримінально-правовою охороною, або створювати реальну загрозу заподіяння такої шкоди [132, с. 357]. Відповідно, якщо діянню іманентна така ознака, то воно заслуговує на те, щоб бути визнаним кримінальним правопорушенням на рівні закону.

Суспільна небезпечність такого явища, як підроблення документів, яке відображене у цілій низці кримінально-правових норм, не викликає сумнівів і досить детально описане у спеціальній літературі. Так, зокрема, щодо службового підроблення зазначається, що воно становить собою досить небезпечне явище, оскільки є універсальним способом вчинення різних злочинів. Це і розкрадання, і зловживання службовими повноваженнями, ухилення від сплати податків, злочини проти правосуддя та ін. Складність виявлення фактів службового підроблення, обумовлена специфікою документообігу, відсутністю систематизованої нормативно-правової бази, яка регламентує такий оборот. Дане явище є досить небезпечним ще й тому, що спотворює об'єктивне уявлення про ступінь кримінальної ураженості державних структур та органів місцевого самоврядування, про необхідність активізації заходів кримінально-правового впливу в даній області [54, с. 32].

Щодо суспільної небезпечності загального складу підроблення документів, то зазначається, що суспільна небезпечність кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК, полягає у тому, що воно посягає на суспільні відносини, що складаються у сфері документообігу, яким забезпечується нормальна діяльність органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, уповноважених виконувати управлінські функції. Важливою сферою нормального функціонування органів управління є документування управлінської діяльності, яке полягає у фіксації за встановленими правилами на паперових або магнітних носіях управлінських дій, тобто у створенні документів. Підставою для створення документів в установах є необхідність засвідчення наявності та змісту управлінських дій, передавання, зберігання і використання інформації протягом певного часу або постійно. Таким чином, відносини у сфері складання і використання документів по суті являють собою самостійний інститут у системі управлінських відносин. Значимість цього інституту зростає, перетворюючи його у самостійну цінність, яка потребує охорони кримінальним законом [93, с. 262-263]. В окремих публікаціях шкода управлінським відносинам визначається як достатня підстава для віднесення підроблення документів до суспільно небезпечних діянь. Так, М. Буртовий вказує, що управлінське значення офіційних документів є досить серйозним, наслідки незаконного використання повноважень у сфері документообігу настільки небезпечні, що держава охороняє його кримінально-правовими засобами [23, с. 35].

Погоджуючись із зазначеним, варто наголосити на тому, що сфера використання документів, які є предметом підроблення, є істотно ширшою за сферу управлінської діяльності, про що зазначається у наведеній цитаті. Авторка твердження розглядала питання юридичного аналізу загального складу підроблення, тоді як спеціальні його різновиди, окрім власне документообігу, здатні заподіяти шкоду й іншим видам суспільних відносин. Звісно, що суспільна небезпечність підроблення документів насамперед

полягає у тому, що така поведінка завдає шкоду нормальній управлінській діяльності, порушує суспільні відносини у сфері документообігу, тим самим заважаючи компетентним управлінським органам та їх посадовим особам об'єктивно судити про дійсні права і обов'язки громадян, що, в свою чергу, може потягти прийняття ними незаконних рішень [145, с. 873]. Поряд із тим складно заперечити значення такої поведінки і для інших сфер. Так, наприклад, в одній з робіт з кримінального права цілком обґрунтовано зазначається, що кожна фінансова, господарська операція в сфері економічної діяльності відображається в облікових документах і на електронних носіях інформації, на підставі яких робляться записи в облікових реєстрах, журналах, рахунках. За допомогою документів даються розпорядження про проведення фінансово-економічних операцій, укладення угод, договорів; документи відображають виникнення цих розпоряджень; вони мають правове значення; встановлюють відповідальність виконавців за проведені ними фінансові, господарські операції [94, с. 100].

Більше того, це лише одиничний приклад, який показує як підроблення документів справляє свій руйнівний вплив на певну сферу, в якій документи використовуються. Варто погодитись із тим, що сфера використання документів в сучасному суспільстві постійно поширюється і навіть можливо наголошувати якісно змінюється. На сьогоднішній день людство в усіх напрямках своєї діяльності повинно користуватися, а в окремих випадках, і спиратись на документи та порядок їх використання. «Де б ми не зупинили свій погляд завжди він натикається на ту чи іншу форму документу та його використання. Так, наприклад, народжується нове життя, тобто дитина, і з першого дня, заради того, щоб народжена дитина опинилася у правовому просторі, батьки мають справу з тими чи іншими документами, а саме – свідоцтвом про народження, різного роду медичними довідками... Іншим словами, кожний крок людини у цьому світі, як окремого представника суспільства, пов'язаний з документами та порядком їх використання або ще як кажуть – документообігом» [154, с. 130-131].

Наступні твердження цитованого автора також заслуговують на підтримку. Узагальнюючи дослідження суспільної небезпеки підроблення документів, автор пропонує виокреmlену ним сукупність факторів, які справляють істотний вплив на визначення підроблення документів як суспільно небезпечного явища. Зокрема, зазначається, що суспільна небезпека досліджуваних діянь виявляється в тому, що: а) підроблення різноманітних документів та їх використання значно впливає на нормально, регламентовану законодавством діяльність підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності, а також органів самоврядування; б) названі діяння можуть вчинюватися як приватними особами, так і службовими, при цьому останні нерідко діють з використанням своїх службових повноважень або службового становища; в) такі діяння нерідко завдають істотної шкоди правам і законним інтересам фізичних та юридичних осіб; г) використання підроблених документів нерідко служить способом вчинення або засобом укриття інших, більш небезпечних злочинів [157, с. 10].

Крім наведеного вище, варто також відзначити той факт, на який звертає увагу недостатня кількість дослідників, але який, як видається, для обґрунтування суспільної небезпечності підроблення документів має чи не першочергове значення. Йдеться про те, що підроблення документів є різновидом обману. Обман же, своєю чергою, поряд із насильством, належить до споконвічних способів вчинення злочинів і у поєднанні із іншими ознаками поведінки заслуговує на кримінально-правову реакції з боку держави.

Кількісний бік підроблення документів можна охарактеризувати із використанням даних статистики, яка обліковується Офісом Генерального прокурора і доступна для аналізу в Україні на сайті цього державного органу. У попередньому підрозділі дисертації ми обґрунтували, що нормативно-правовий вираз кримінальної відповідальності за підроблення документів відображено у 22 структурних частинах Особливої частини КК України. У кількісному аспекті не всі відповідні статті чи їх частини рівномірно поширені у структурі злочинності. Серед них є такі посягання, як реєструються досить

часто, а є такі, вчинення та реєстрація проваджень за якими, практично дорівнює нулю.

Якщо звернути увагу на динаміку кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, то найкраще її відобразити у таблиці:

Рис. 1.1.

**Кількість зареєстрованих кримінальних проваджень щодо
найбільш поширених кримінальних проваджень, які полягають у
підробленні документів [45-49]**

	ст. 358 КК	ст. 366 КК	ст. 200 КК	ст. 205 ¹ КК	ст. 158 КК
2020	13 345	6 257	724	635	47
2021	14 037	5 746	1 577	407	43
2022	15 381	3 667	933	88	1
2023	20 140	4 335	468	245	2
2024	17 521	5 758	745	239	2

Звісно, що ця таблиця не відображає всіх кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, однак здатна, як видається, підкреслити тенденції, які характеризують кримінологічні показники посягань на документообіг залежно від виду кримінального правопорушення. Так, кримінальне правопорушення, передбачене у загальній нормі, відображеній у ст. 358 КК України показує стійку тенденцію до зростання. При цьому на процес зростання рівня цього виду злочинності не впливають зовнішні фактори, як то COVID-19 чи широкомасштабне вторгнення російської федерації. Щодо службового підроблення – можна спостерігати істотне зниження рівня злочинності у перший рік вторгнення, однак згодом кількість злочинів вирівнялась відносно довоєнних показників. Певний вплив на злочинність можна припускати й щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 200 та ст. 205-1 КК України. Цікавим є подвійне зростання «Незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима,

обладнанням для їх виготовлення» у 2021 році, що можна пояснити, ймовірно, режимом ізоляції під час пандемії та збільшенням у зв'язку із цим електронних розрахунків за споживчі товари.

Натомість різке зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 158 КК України «Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців» обумовлене як видається, не факторами пандемії чи війни, а відсутністю виборів у цій період. Взагалі, так звані «виборчі» кримінальні правопорушення носять «сезонний» характер і збільшення їх зареєстрованих випадків природно спостерігається у рік виборів та наступні декілька років після їх проведення. Ця тенденція спостерігається і щодо підроблення документів, які використовуються у виборчому процесі.

Поряд із тим, побіжний аналіз кримінологічних показників підроблення документів засвідчує необхідну для криміналізації відносну поширеність цих діянь та їх типовість. Динаміка кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, особливо тих їх проявів, які передбачені загальною нормою, вказує на необхідність збереження можливості держави реагувати на їх вчинення засобами кримінального права.

За дослідженнями вчених 88,2% підроблень документів було вчинено злочинцями-одинаками і тільки 11,8% - групою осіб. При цьому рольовий розподіл був притаманний тільки 1,2 % випадків. У іншій груповій діяльності усі особи виступали у ролі виконавців [17, с.58].

Щодо детермінаційних комплексів цього виду злочинності, то ця проблема, звісно, заслуговує на більш детальне кримінологічне дослідження, однак у цій частині дисертації варто підтримати висловлену у літературі позицію, що «...як будь-яке злочинне явище, підробка документів та їх використання має певну сукупність причин та умов, що її детермінують:

- різна якість самих документів;
- збільшення обсягу документообігу;

- часті зміни вимог до використання та обліку документів;
- відповідний попит на підроблені документи;
- підробка документів та їх використання як необхідна умова підготовки та вчинення іншого, більш тяжкого злочину;
- застосування у практичній діяльності новітніх документальних носіїв інформації тощо [155, с. 106].

Кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів не належать до тих, в яких є ускладнення щодо процесу доказування та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Так, частка проваджень, які завершені обвинувальним актом та передані до суду є однією з найвищих серед інших видів злочинності. Так, у 2024 році з 17 521 розпочатих кримінальних проваджень повідомлено про підозру у 11 301 провадженнях, надіслано до суду з обвинувальним актом – 10 221 проваджень. Щодо службових підроблень ситуація у 2024 році виглядає таким чином: з 5 758 розпочатих проваджень за ст. 367 КК у 4 078 провадженнях повідомлено про підозру, а до суду з обвинувальним актом скеровано 3 223 провадження [49]. Ці показники засвідчують спроможність системи кримінальної юстиції протидіяти підробленням документів засобами кримінального права. Органи досудового розслідування достатньо ефективно виявляють та реєструють відповідні кримінальні правопорушення, встановлюють осіб, які їх вчинили, законними методами та засобами проводять досудове розслідування та готують обвинувальні акти.

Щодо ефективності застосування судами України заходів кримінально-правового впливу щодо осіб, які визнані винними у вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів, то вона доводиться такими основними показниками.

У випадку засудження особи за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 358 КК України протягом останніх 10 років суди України призначали реальне покарання у 82,95% випадків, а звільнення від відбування

покарання лише у 16,64% випадків, що є вкрай незначним відсотком порівняно із середнім показником в Україні. При цьому у 95,17% суди України призначали за вчинення підроблення документа покарання у виді штрафу [55].

Щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України показники дещо інші. Так, у період з 2013 по 2024 рр. засудженим за службове підроблення призначали реальне покарання у 73,1% випадках і, відповідно, звільнення від його відбування у 26,8%. Штраф як основне покарання застосовано у 96,74% постановлених вироків [55].

Ці дані засвідчують про в цілому ефективне використання заходів кримінально-правового впливу, що є ще одним чинником вдалої криміналізації підроблення документів.

Щодо підстав, які входять до соціально-економічної групи чинників, можна зазначити наступне. Саме по собі підроблення документів, які не випускаються у обіг і не виконують свою основну функцію, заподіяти значну матеріальну шкоду не може. Однак, як вже неодноразово вказувалося вище, документообіг в Україні має гранично широку сферу застосування і використання підробленого документа як знаряддя посягання на ці чи інші суспільні відносини спричиняє величезну шкоду. Підроблений документ, як свідчить аналіз судової практики, використовується максимально часто під час вчинення шахрайства (найбільш поширене в Україні кримінальне правопорушення у 2024 році: 64 987 посягань порівняно з 55 490 зареєстрованих крадіжок); заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, ухилення від сплати податків, всіх різновидів контрабанди, переправлення осіб через державний кордон України, ухилення від сплати податків, рейдерства тощо.

Субсидіарних характер підроблення документів при вчиненні кримінальних правопорушень, які безпосередньо заподіюють значну матеріальну шкоду зазначають і у спеціальній літературі. Так, наприклад, зазначається, що з огляду на поняття та сутність рейдерства при визначенні переліку кримінальних правопорушень, якими охоплюється це явище,

запропоновано визначати дві групи таких кримінальних правопорушень. До першої (спеціальної) групи віднесено статті 205-1, 206, 206-2 КК України, прийняті або змінені з метою протидії рейдерству. До другої (загальної) групи віднесено статті 189, 190, 356, 197-2, 296, 342, 343, 357, 358 КК України, які можуть мати місце під час здійснення рейдерства [67, с. 46].

Типовим прикладом поєднання підроблення документів з іншими кримінальними правопорушеннями є провадження, в якому особу вило визнано винною та засуджено за скоєння кримінальних правопорушень, передбачених ч.5 ст.27, ч.1 ст. 190, ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 190, ч. 2 ст. 358, ч. 3 ст. 358 КК України за таких обставин. ОСОБА_4 , працюючи відповідно до наказу головного лікаря КНП «Дрогобицька міська поліклініка» №37 від 06.04.1998 на посаді лікаря загальної сімейної медицини сімейного відділення №1 у своїй діяльності керується нормами чинного законодавства України про охорону здоров'я та нормативно-правових актів, що регламентують діяльність органів управління та закладів охорони здоров'я і організації терапевтичної допомоги населенню та посадовими інструкціями. Відповідно до п. 1.6 та п. 1.7 Інструкції «Про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову неприцездатність громадян», затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я №455 від 13.11.2001, видача документів, що засвідчують тимчасову неприцездатність здійснюється лікуючим лікарем при пред'явленні паспорта чи іншого документа, який засвідчує особу неприцездатного, і не може бути платною послугою в закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності, а також видача та продовження документів, що засвідчують тимчасову неприцездатність, здійснюються тільки після особистого огляду хворого лікуючим лікарем, про що робиться відповідний запис у медичній карті амбулаторного чи стаціонарного хворого з обґрунтуванням тимчасової неприцездатності. Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» №1105-XIV від 23.09.1999 матеріальне забезпечення та соціальні послуги за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності застрахованим особам, які працюють на умовах

трудового договору (контракту), цивільно-правового договору та на інших підставах, передбачених законом, призначаються та надаються за основним місцем роботи (діяльності), а підставою для призначення допомоги по тимчасовій непрацездатності є виданий у встановленому порядку листок непрацездатності [30].

Щодо відсутності негативних наслідків впровадження та підтримання кримінально-правової заборони підроблення документів, то вона очевидна. Заборона вчиняти обман міцно усталена в українському суспільстві незалежно від того, яких зовнішніх форм цей обман набуває. Бути правдивим та щирим, не використовувати обман у повсякденному та професійному житті – постулати, які схвалюються суспільством та застосування негативних наслідків для порушників цієї заборони також сприймаються цілком позитивно. Тим більше, як показано вище, більш як 90% випадків підроблення документів караються штрафом, який у цьому разі сприймається як цілком адекватне та співрозмірне покарання, не є надмірно суворим і вкладається у сприйняття принципу економії кримінальної репресії.

Таким чином ми поступово перейшли до соціально-психологічної групи підстав криміналізації підроблення документів. Сприйняття підроблення документів як правопорушення, а щодо офіційних документів – як кримінального правопорушення, незаперечне в українському суспільстві.

Щодо історичних традицій протидії такого роду посяганням, то й вона наявна у правовій системі України. Наука при кримінального права не володіє надмірною кількістю робіт з історії кримінального права, проте у багатьох дослідженнях окремих проблем цієї галузі права, певні історико-правові розвідки проводяться [86, с. 199-208]. Для ілюстрації наявності в Україні традиції криміналізації підроблення документів, наведемо матеріал, здобутий іншими вченими, однак який наочно показує генезис та розвиток відповідної проблеми на території нашої держави.

Так, М. Фіалка помітив, що Історичний розвиток безпосередньо терміна «документ» та порядок його використання, а саме документообіг,

започаткувала Псковська судна грамота від 1467 р. та Новгородська судна грамота (XV ст.). З цього часу документи та документообіг поступово знаходять своє місце в системі права й управління державою. Документ починає набувати тих суттєвих ознак, які ми звикли бачити сьогодні. Але водночас про його охорону – кримінальну або цивільну – не йдеться. У Судебнику 1550 р. злочини у сфері документообігу було більш конкретизовано та визначено підстави кримінальної відповідальності, її межі та види покарання. Проблема кримінально-правового захисту порядку використання документів у суспільстві набула свого подальшого розвитку в таких нормативних актах: Литовських статутах (1529, 1566 та 1588 рр.), Соборному Укладенні 1649 р., Військових Артиклях Петра I (1715 р.), «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743, Укладенні про покарання кримінальні та виправні (1845, 1903 рр.). Некодифіковані законодавчі акти кримінально-правового характеру, що належать до періоду становлення радянської влади, містили вказівки на окремі види посадових злочинів без чіткого визначення ознак їх складів. На цьому етапі історичного розвитку підроблення документів, а також будь-який злочинний вплив стосовно документів якраз і було внесено до посадових злочинів та злочинів проти держави. Що стосується інших видів документів, тобто неофіційних, то в кримінально-правовому аспекті їх охорона не передбачалась. У Кримінальному кодексі РРФСР 1922 р було встановлено кримінально-правові норми, що передбачали кримінальну відповідальність за злочинне посягання на суспільні відносини, предметом яких був документ [157, с. 8].

Щодо іншого виду підроблення документа – службового підроблення, вчені також відзначають багату історію і більше того, пропонують періодизацію кримінальної відповідальності за відповідне посягання. Так, І. Зелінська вказує, що можливо виокремити сім етапів розвитку кримінальної відповідальності за службове підроблення:

1) початок державно-правового розвитку на теренах України. В перших згадках підроблення як суспільно небезпечне діяння все ще має примітивних

характер, оскільки відсутнє визначення поняття «документ», та й коло документів, за підроблення яких існувала відповідальність, було досить вузьким;

2) період давньоруської держави і права. З часом майже всі юридичні джерела повністю були приведені у відповідність до принципів християнської моралі, ідеології та норм поведінки. Загальний характер підроблення, наскільки це можна зрозуміти з джерел канонічного права, полягає у тому, що даний злочин розглядається як посягання на суспільні інтереси, тобто повністю позбавлений майнового характеру. Під підроблення документів канонічне право розуміло підроблення документів духовними особами. Свідоме користування фальшивим документом у церковній справі, його заміна, знищення чи приховування;

3) Литовсько-руська держава і право. Службове підроблення згадується в таких документах, як Литовські статuti 1529, 1566 та 1588 рр., можна зазначити, що починаючи з першого статуту 1529 р. до останнього 1588 р. поняття «підроблення» значно розширилося;

4) козацька держава і правою Кримінальне право Запорізької Січі виокремлювало такий вид злочину, як проти порядку управління й суду. Підроблення документів вважалося тяжким злочином і каралось дуже суворо;

5) Українська держава у складі Російської та Австро-Угорської імперій. Наступний розвиток кримінально-правові заборони службового підроблення отримали у Воїнських Артикулах 1715 р. В уложенні про покарання кримінальні та вправні 1845 р. службовому підробленню була присвячена вже окрема глава 4 (ст. 390-393), п'ятого розділу, що мав назву «Про злочини та проступки на державній та суспільній службі». Так само, як і у розглянутих вище документах Уложення ще не наводить визначення поняття «підроблення». До підроблення належали не тільки підробка, виправлення чи підчистка документів, а й викрадення, знищення чи приховування документів, що були ввірені посадовій особі для збереження. Кримінальне уложення 1903 р., службове підроблення помістило в окрему главу «О подлоге», в якій

містилося 14 статей (ст. 437-452). У них виділені об'єкт і суб'єкт службового підроблення. Крім того, розмежовувалися створення підробленого документа та використання його і створення для промислу, тобто для продажу;

6) період розвитку України як радянської республіки. Перший кримінальний кодекс УСРР 1922 року службове підроблення визначається як внесення посадовою особою в офіційні документи завідомо неправдивих відомостей, підробки, підчистки або помітки заднім числом, а також створення і видача ним завідомо неправдивого документа чи внесення в книгу завідомо неправдивого запису. Визначення службового підроблення міститься і в кримінальному кодексі УСРР 1927 року...та КК України 1960 р.;

7) Сучасна Українська держава. Стаття 366 КК України визначає поняття та кримінальну відповідальність за службове підроблення [51, с.62-65].

Таким чином у Україні є всі історичні передумови збереження кримінальної відповідальності за підроблення документів у чинному та наступному кримінальному законах. Цей висновок підтверджується й наявністю у проєкті КК України положень, відображених у ст. 4.10.11. «Підроблення виборчої документації, документації референдуму», ст. 7.8.4. «Підроблення офіційного документа, його видання, збути чи використання» тощо.

Україна вочевидь не єдина країна, яка передбачає кримінальну відповідальність за підроблення документів, то ж цей факт також є певним аргументом у обґрунтуванні доцільності збереження криміналізації підроблення. У компаративістському контексті цікавими є висновки, які зроблені під час порівняльно-правових досліджень. Так, зокрема, зазначається, що а) враховуючи суспільну небезпеку діянь, які посягають на документ та порядок його використання, кримінальні закони зарубіжних країн приділяють суттєву увагу його захисту від злочинних посягань; б) на відміну від українського кримінального законодавства, кримінальні системи окремих країн (Болгарія, Голландія, Польща, ФРН, Швейцарія тощо), передбачають

відповідальність за виготовлення та використання підроблених документів в самостійних главах або розділах; в) в багатьох КК термін «документ» («офіційний документ») має офіційне визначення, що, в свою чергу, полегшує застосування кримінально-правової норми і певною мірою гарантує здійснення вірно кваліфікації діяння; г) кримінальні закони країн Європи передбачають відповідальність за посягання на приватний документ; д) враховуючи позитивний досвід зарубіжних кримінально-правових систем, вважаємо за доцільне використати його для розвитку українського кримінального законодавства [156, с. 231].

Переходячи до аналізу другої групи чинників, що впливає на законодавче оформлення рішення про криміналізацію, структуру нормативного відображення криміналізації та обумовлює вирішення питання про диференціації кримінальної відповідальності за те чи інше суспільно-небезпечне, вже криміналізоване діяння, варто зазначити наступне.

Кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів не мають нормативно обумовлених особливостей при вирішенні питання диференціації кримінальної відповідальності за їх вчинення. Законодавець без обмежень може використовувати та використовує всі засоби диференціації кримінальної відповідальності, які передбачені як у Загальній частині КК України, так і Особливій частині кримінального закону. Аналіз системи посягань, які полягають у підробленні документів, засвідчує, що у Особливій частині КК України, ознаками, що мають диференціююче значення виступають суб'єкт, від якого виходить відповідний документ, та вид документа, який є предметом підроблення. Причини диференціації кримінальної відповідальності за цими ознаками полягають у потребі виокремленні відповідальності за підроблення документів певними суб'єктами, сам факти вчинення кримінального правопорушення якими обумовлює необхідність підвищити кримінальну відповідальність. Так використання цієї причини обумовило наявність у ст. 358 КК кваліфікованого складу, передбаченого у ч. 2 цієї статті: «Складання чи видача працівником

юридичної особи незалежно від форми власності, який не є службовою особою, складання чи видача приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних чи адміністративних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підроблення з метою використання або збуту посвідчень, інших офіційних документів, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити, виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків з метою їх збуту або їх збут чи збут завідомо підроблених офіційних документів, у тому числі особистих документів особи» [62]. Якщо офіційний документ складено, видано із внесенням завідомо неправдивих відомостей або іншим чином підроблено службовою особою, відповідальність настане за ст. 366 КК України.

Інші норми виокремлено законодавцем найімовірніше із урахуванням потреби окремого кримінально-правового регулювання підроблення окремих видів документів: виборчих; цінних паперів; документів на переказ; документів, які подаються для проведення державної реєстрації; баз даних вкладників; різних видів звітності та інших паперових та електронних документів. Ці предмети виступають елементами інших видів суспільних відносин і, на думку законодавця заслуговують на самостійну кримінально-правову охорону.

Висновки до розділу І.

Підсумовуючи викладене у першому розділі дисертації, хотілося б підкреслити, що особливістю поняття «об'єкт кримінально-правової охорони» є те, що воно позначає сферу кримінально-правового регулювання із притаманними кримінальному праву особливостями його здійснення. Це, так би мовити сфера потенційної шкоди, яка може бути заподіяна кримінальним правопорушенням. Натомість є ще й сфера реальної шкоди – вона фактично заподіюється вчиненням кримінальним правопорушенням. Таким чином при вирішенні співвідношення аналізованих понять потрібно враховувати, що таке співвідношення передбачає перехід сфери потенційної шкоди у сферу реальної шкоди. Саме з такого розуміння ми й виходили аналізуючи документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони.

Першою тезою, яка обґрунтовується у цій роботі, є те, що явища «об'єкт кримінально-правової охорони» та «об'єкт кримінального правопорушення» співпадають. Тому, що охороняється нормами кримінального права і спричиняється шкода вчиненням кримінального правопорушення.

Наступною тезою, яка лягає у основу подальшого розгляду проблеми визначення документообігу як об'єкта кримінально-правової охорони, є те, що тим явищем, яке підлягає охороні та якому заподіюється шкода вчиненням кримінального правопорушення, є суспільні відносини. Аргументами на користь цього висновку є те, що: 1) це найбільш визнана концепція об'єкта кримінального правопорушення, яка обґрунтована у роботах відомих вчених і покладена у основу багатьох досліджень інших проблем кримінального права (В. Тацій), таких як поняття та значення інших об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, таких як предмет кримінального правопорушення (Є. Лашук), об'єктивна сторона кримінального правопорушення (М. Панов) та інших питань; 2) послідовне дотримання цієї концепції об'єкта дає можливість структурувати об'єкт кримінально-правової охорони та кримінального правопорушення, виокремлювати у ньому структурні елементи, які піддавати самостійному автономному дослідженню; 3) дає можливість конструювати на підставі досліджень таких елементів

моделі об'єкта кримінально-правової охорони та кримінального правопорушення, виявляти механізм заподіяння відповідної шкоди такому об'єктові та із урахуванням цього виробляти заходи кримінально-правової протидії конкретним видам кримінальних правопорушень; 4) дає можливість використовувати об'єкт кримінально-правової охорони та кримінального правопорушення як системоутворюючу ознаку побудови Особливої частини КК України та враховувати розроблені у науці кримінального права різні його класифікації при визначенні місця статей у систему КК України та співвідношення між собою кримінально-правових норм, які у ньому містяться.

Особлива придатним є «інтегративний» підхід до розуміння об'єкта кримінального правопорушення у дослідженні кримінально-правової характеристики підроблення документів. Не маючи свого «власного» родового об'єкта, посягання на документообіг пронизують практично всю систему Особливої частини КК України, привертаючи увагу до того факту, що документ є універсальним предметом або засобом вчинення кримінального правопорушення і має визначене місце у структурі об'єкта кримінально-правової охорони. Справді, ознакою, що об'єднує всі ці досить різноманітні за своєю природою посягання, є документ. Саме тому одним з ключових питань дисертації є визначення поняття документа у кримінальному праві та його місця у складах кримінальних правопорушень.

Аналіз положень КК України у частині використання у цьому законі поняття документа та його різновидів, призводить до висновку про те, що законодавець не спромігся виробити єдиного підходу до того, що таке документ, про який вид/види документів йдеться у статтях Особливої частини КК України, чи є відмінність між поняттям «документ», «офіційний документ», «особистий документ» тощо.

У дисертації наведено додаткові аргументи на користь того, що офіційний документ є родовим поняттям для всіх видів документів, які згадуються у тексті КК України: 1) норми, які закріплені у статтях 357, 358 та 366 КК України визнано є загальними відносно інших норм, які встановлюють

кримінальну відповідальність за посягання на документообіг в Україні, а це, своєю чергою, означає, що спеціальні норми містять всі ознаки складу кримінального правопорушення, яке передбачене у загальній нормі, у тому числі й ознаки офіційного документа; 2) використання законодавцем поряд із термінами «документ», «офіційний документ», термінів «приватний документ», «особистий документ» не заперечує факту того, що позначені ними предмети можуть належати до категорії офіційного документа; 3) серед суб'єктів видання такого документа є особи, які не належать до категорії «офіційні» і це не перешкоджає визнати документ, який видається ними саме офіційним у розумінні примітки до ст. 358 КК України.

У розвиток наведеного вище у дисертації обґрунтовується твердження про те, що офіційний документ може бути виданий й фізичною особою безвідносно її професійної чи службової діяльності, є цілком обґрунтованим.

У підсумку наведених вище міркувань, вважаємо достатньо обґрунтованим твердження про те, що поняття офіційного документа, яке наведене у примітці до ст. 358 КК України є родовим відносно всіх інших видів документів, відносно або за допомогою яких вчиняються кримінальні правопорушення.

У роботі з метою: 1) показати, що визначення поняття офіційного документа у Кримінальному кодексі не досягло своєї мети – судова практика вимушена заповнювати прогалини практичного розуміння цього поняття; 2) виявити перелік документів, які Верховний Суд завдяки своїй практиці визнав офіційними документами і представити більш-менш повну картину переліку відповідних документів, які найчастіше стають предметом кримінально-протиправного посягання, проведено аналіз періодичних оглядів рішень Касаційного кримінального суду Верховного суду за останні 5 років.

Уточнено зміст поняття офіційний документ і вказано, що ним є: будь-який *матеріальний носій інформації*, складений з дотриманням визначених законом *форм* та із передбаченими законом *реквізитами*, складений альтернативно будь-яким із названих нижче *суб'єктів*:

- повноважні (компетентні) особи органів державної влади;
- компетентні особи місцевого самоврядування;
- компетентні особи об'єднань громадян;
- компетентні особи юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми;
- окремі громадянами;
- у тому числі самозайняті особи, яким законом надано право у зв'язку з професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів,

що *містить* інформацію, яка а) підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру або б) може бути використана як документи-докази у правозастосовній діяльності.

У дисертації обґрунтовується віднесення електронних документів, реєстрів та баз даних до офіційних документів (звісно за умови наявності всіх необхідних ознак цього предмету), а посягання на них – до посягань на документообіг.

Із урахуванням наведеного, пропонуємо під документообігом як об'єктом кримінально-правової охорони, вважати правовідносини, обов'язковим елементом (предметом або засобом) яких є справжні документи, що виникають між суб'єктами з приводу встановленого порядку їх створення, зберігання, використання та знищення.

За такого розуміння, кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів, посягають на ту частину документообігу, яка виникає з приводу створення справжнього документа.

Аналіз тексту КК України, чинного на момент підготовки цієї публікації, дав можливість виокремити 41 самостійний склад кримінальних правопорушень, які так чи інакше, прямо або опосередковано заподіюють шкоду документообігу як об'єкту кримінально-правової охорони. Цей перелік, звісно, не є абсолютно та чітко визначений, оскільки його наповненість

безпосередньо залежить від розуміння поняття «документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони» та поняття самого «документа» як необхідного елемента відповідних відносин. Крім того, законодавець, очевидно не ставлячи собі за мету визначення чіткого переліку посягань на документообіг у КК України, застосовує такі законодавчі конструкції, які ускладнюють висновок про те, чи потрібно те або інше посягання відносити досліджуваної сукупності чи системи.

Виокремлено три групи посягань на документообіг, які різняться між собою предметом та ознаками об'єктивної сторони:

1) посягання на документообіг, які достеменно не належать до підроблення документів, оскільки відбуваються зі справжніми або відносно справжніх документів. До них, за нашим переконанням, належать кримінальні правопорушення, передбачені: ч. 2 ст. 158-1; ч. 1 ст. 158-2; ч. 3 ст. 158-3; ч. 1 ст. 171; ч. 1 ст. 298-1; ст. 329; ч. 1 ст. 357; ч. 3 ст. 357; ст. 366-3; ст. 422 КК України (всього 10 складів);

2) до тієї підгрупи, в якій вже підроблений документ використовується як засіб вчинення кримінального правопорушення, за нашим переконанням, належать кримінальні правопорушення, передбачені: ч. 1 ст. 159-1; ч. 1 ст. 205-1 (у частині подання документів); ч. 1 ст. 206-2; ч. 1 ст. 209-1; ч. 1 ст. 222; ч. 1 ст. 238; ч. 1 ст. 332-2; ч. 2 ст. 353; ч. 4 ст. 358; ч. 1 ст. 409 КК України (всього 10 складів);

3) остання підгрупа, яка охоплює собою кримінальні правопорушення, які за своїм змістом полягають у підробленні документів, передбачає наступну сукупність нормативних положень кримінального закону: ч. 1 ст. 158; ч.ч. 1 та 2 ст. 158-3; ч. 1 ст. 199; ч. 1 ст. 200; ч. 1 ст. 205-1; ч.ч. 1 та 3 ст. 220-1; ч. 1 ст. 220-2; ч. 1 ст. 223-1; ч. 1 ст. 224; ч. 1 ст. 318; ч. 1 ст. 319; ч. 1 ст. 321-2; ч.ч. 1 та 2 ст. 358; ст. 364-2; ч. 1 ст. 366; ч. 1 ст. 366-2; ч. 1 ст. 376-1; ч. 1 ст. 384; ч. 1 ст. 400-1 КК України (всього 22 склади).

Як бачимо ця підгрупа найчисельніша. Вона є тією сукупністю кримінальних правопорушень, місце яким ми шукали у системі посягань на

документообіг за кримінальним правом України. У результаті відповідної поведінки в об'єктивній дійсності з'являється документ, який містить неправдиву, недостовірну інформацію. Це об'єднуюча ознака групи кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів.

Аналіз тексту КК України та доробку, наявного у доктрині кримінального права дає можливість зробити висновок про те, що підроблення документів у контексті нашого дослідження відображено сукупністю кримінальних правопорушень, спрямованих на появу у об'єктивній дійсності несправжнього документа. Всі кримінальні правопорушення, спрямовані на заподіяння шкоди відносинам документообігу в Україні тісно пов'язані між собою документальним компонентом.

У роботі доводиться, що всі соціальні та інші чинники, які обумовлюють криміналізацію діянь, пов'язаних з підробленням документів, можна поділити на дві телеологічно різні групи. Перша група чинників обумовлює появу відповідної кримінально-правової заборони, визначають обумовленість необхідності саме кримінальної відповідальності за певне коло діянь, обумовлюють криміналізацію у власному вузькому смислі цього терміну. Друга група чинників впливає на законодавче оформлення рішення про криміналізацію, структуру нормативного відображення криміналізації – тієї сукупності кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за криміналізовану поведінку та її наслідки із відповідними взаємозв'язками та типами співвідношень між цими нормами. Іншими словами – друга група чинників обумовлює вирішення питання про диференціації кримінальної відповідальності за те чи інше суспільно-небезпечне, вже криміналізоване діяння. Для зручності використання у роботі першу групу чинників ми йменуватимемо «підстави криміналізації», а другу – «підстави диференціації кримінальної відповідальності».

Щодо підстав криміналізації, то у дисертації детально розглянуто три їх групи: юридико-кримінологічна група: 1) ступінь суспільної небезпечності діянь; 2) відносна поширеність цих діянь та їх типовість; 3) динаміка суспільно

небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) можливість впливу на діяння кримінально-правовими засобами при умові відсутності інших засобів боротьби; 5) урахування можливостей системи кримінальної юстиції; соціально-економічна група: 6) матеріальна і моральна шкода, що заподіюється діянням; 7) відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони; 8) наявність матеріальних ресурсів для її реалізації; соціально-психологічна група: 9) рівень громадської правосвідомості та психології; 10) історичні традиції.

Щодо підстав диференціації кримінальної відповідальності, зроблено висновок, що кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів не мають нормативно обумовлених особливостей при вирішенні питання диференціації кримінальної відповідальності за їх вчинення. Законодавець без обмежень може використовувати та використовує всі засоби диференціації кримінальної відповідальності, які передбачені як у Загальній частині КК України, так і Особливій частині кримінального закону. Аналіз системи посягань, які полягають у підробленні документів, засвідчує, що у Особливій частині КК України, ознаками, що мають диференціююче значення виступають суб'єкт, від якого виходить відповідний документ, та вид документа, який є предметом підроблення.

Причини диференціації кримінальної відповідальності за цими ознаками полягають у потребі виокремленні відповідальності за підроблення документів певними суб'єктами, сам факти вчинення кримінального правопорушення якими обумовлює необхідність підвищити кримінальну відповідальність.

Інші норми виокремлено законодавцем найімовірніше із урахуванням потреби окремого кримінально-правового регулювання підроблення окремих видів документів: виборчих; цінних паперів; документів на переказ; документів, які подаються для проведення державної реєстрації; баз даних вкладників; різних видів звітності та інших паперових та електронних документів. Ці предмети виступають елементами інших видів суспільних

відносин і, на думку законодавця заслуговують на самостійну кримінально-правову охорону.

РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПІДРОБЛЕННЯМ ДОКУМЕНТІВ

2.1. Об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів

Аналізуючи систему кримінальних правопорушень, які посягають на документообіг та мають своїм змістом підроблення документів, ми виявили 22 самостійних склади відповідних посягань. Вони містяться у різних Розділах Особливої частини Кримінального кодексу України, а отже мають різну структуру безпосереднього об'єкта посягання, проте у кожному з них або у якості основного безпосереднього або додаткового обов'язкового безпосереднього об'єкта міститься документообіг, оскільки суть цих кримінальних правопорушень зводиться до того, що у результаті їх вчинення у об'єктивній дійсності з'являється несправжній, фальсифікований документ певного виду. Оскільки питання об'єкта та предмета підроблення документів розглянуті нами у першому розділі дисертації, у цій структурній частині роботи зосередимося на ознаках об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Чи не найважливішим елементом складу кожного кримінального правопорушення виступає його об'єктивна сторона, яка відображає так званий «зовнішній» бік вчиненого, є найбільш інформативним елементом, таким, що описаний у кожній диспозиції статті Особливої частини КК України. У зв'язку із цим, очевидно, на об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення часто покладається функція розмежування суміжних складів між собою та з іншими правопорушеннями.

У теорії кримінального права під об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення розуміють сукупність передбачених законом ознак, що характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови, пов'язані з цим посяганням [10, с. 81]. За іншим визначенням об'єктивна

сторона злочину – це зовнішній прояв суспільно небезпечного посягання на той чи інший об'єкт, котрий перебуває під охороною кримінального закону (тобто це передбачені кримінальним законом ознаки, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння) [24, с. 106].

До структури об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення входить найбільша кількість ознак. Окремі з них визнаються обов'язковими, інші – факультативними. Обов'язковими ознаками кримінальних правопорушень з матеріальним складом називають: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причиновий зв'язок між ними. Обов'язковою ознакою кримінальних правопорушень з формальним складом називають лише суспільно небезпечне діяння [142, с. 880]. До факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення належать час, місце, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення [56, с. 109].

Аналіз тексту КК України дає можливість виокремити специфіку формулювання об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів і зробити попередній висновок про те, що незважаючи на достатньо широкий термінологічний апарат, який користується законодавець для визначення діяння у складах підроблень, питань із встановленням змісту використаних ознак залишається більше, ніж виявлено відповідей. Чи вкладалася змістовна відмінність між термінологічними зворотами «внесення неправдивих відомостей...» (ст. 158 КК України), «внесення завідомо неправдивих відомостей...» (ст. 205-1 КК України) та, наприклад, «включення завідомо недостовірних відомостей...» (ч.2 ст. 158-3 КК України)? Чи є відмінність між «піддробкою» та «підробленнями», та між «підробленням» та «виготовленням підроблених...»? На ці та інші питання спробуємо надати відповіді у цій частині роботи.

Ознакам об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, у науці кримінального права приділено достатньо багато уваги. Причому в окремих роботах можна зустріти не вірно

уявлення про ознаки об'єктивної сторони складів відповідних кримінальних правопорушень. Так, зокрема, зазначається, що «основними, найбільш типовими способами вчинення підроблення документів та їх використання прийнято вважати такі: 1) підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який дає право на безкоштовний проїзд у громадському транспорті; 2) підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, яка надає певні права (управління автотранспортом, для електромонтерів робота із певною електронапругою та ін.); 3) підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який дає право на володіння певним майном (будинком, земельною ділянкою та ін.); 4) підроблення посвідчення або офіційного документа, який дає право на отримання кредиту; 5) підроблення офіційного документа, який звільняє від певних обов'язків (лікування від алкогольної чи наркотичної залежності та ін.); 6) підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який дає право на роботу у певній галузі чи сфері (диплома кандидата наук, свідоцтва про закінчення курсів підвищення кваліфікації, свідоцтва про перепідготовку за певною спеціальністю); 7) використання завідомо підробленого документа, яка надає право або звільняє від обов'язків» [17, с.160]. Очевидно, що тут йдеться не про способи вчинення підроблення документів, а різновиди документів, які підробляються.

З іншого боку, можна зустріти роботи, в яких констатується термінологічний плюралізм та робляться пропозиції із уніфікації термінопонять, які використовуються законодавцем. Так, зокрема, зазначається, що «використання означених синонімів в Особливій частині КК є недоцільним, оскільки кожний з них не має самостійного навантаження, істотно відмінного від того, що несе споріднений термін. Їх використання породжує плутанину, труднощі при тлумаченні норм, де вживаються ці синоніми. З синонімічного ряду «підроблення», «підробка», «фальсифікація», «підлог» необхідно вибрати якийсь один, що точно та повно охоплював би обсяг та зміст поняття. Ми вважаємо, що з цього ряду слід вибрати термін «підроблення» [146, с.147].

Теоретичну базу дослідження, результати якого викладено у цій частині дисертації, становлять роботи таких вітчизняних науковців, як С. В. Безпалько, Н. М. Парасюк, С. С. Тучков. Метою цієї частини роботи є розкриття змісту ознак об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів та вироблення на цій основі пропозицій з удосконалення нормативних положень КК України.

Для виконання означеної вище мети, видається необхідних розкрити такі питання:

1) Які термінологічні звороти використовуються законодавцем для позначення об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів та чи обґрунтований такий термінологічний плюралізм?

2) Як можна визначити поняття «підроблення» із використанням родовидового співвідношення понять?

3) Чи можливе підроблення шляхом бездіяльності?

4) Чи можливо та доцільно уніфікувати термінологію, що позначає об'єктивну сторону відповідних кримінальних правопорушень із урахуванням того, що КК містить декілька специфічних складів правопорушень, об'єктивна сторона яких позначена зовсім оригінально?

На початку підрозділу ми вже відзначали, що нами було виявлено 22 самостійних склади кримінальних правопорушень, які за своїм змістом полягають у підробленні тих чи інших документів. Абсолютна більшість з них має формальний склад, тобто за конструкцією об'єктивної сторони характеризуються тільки діянням.

Винятком з цієї закономірності є склад правопорушення, передбачений ст. 223-1 «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів», диспозиція якого передбачає обов'язкове заподіяння значної матеріальної шкоди інвесторові у фінансові інструменти, який набув права власності на цінні папери. Враховуючи, що ця норма мала б бути спеціальною відносно ст. 366 КК України (склад якої є формальний), наведений виняток

створює серйозні проблеми у кримінально-правовій оцінці вчиненого посягання у разі, якщо уповноважена особа є службовою і внесла в офіційний документ, який подається для реєстрації цінних паперів завідомо неправдивих відомостей. У такому разі у поведінці особи наявний склад кримінального правопорушення, передбаченого загальною нормою – ст. 366 КК України (яка до того ж є більш тяжким кримінальним правопорушенням) і одночасно відсутній склад правопорушення, передбаченого спеціальною нормою – ст. 223-1 КК України, оскільки відсутні необхідні суспільно небезпечні наслідки. Однозначної відповіді на питання про те, як потрібно кваліфікувати вчинене доктрина кримінального права не пропонує. Практика також не здатна запропонувати хоча б якесь розв'язання проблеми, оскільки за останні п'ять років за ст. 223-1 КК України не зареєстроване жодного кримінального провадження [45-49]. Видається, що конструювання цього складу кримінального правопорушення як матеріального викликає ситуацію, яка нагадує колізію правового регулювання – загальна норма з формальним складом передбачає більш тяжке кримінальне правопорушення, а спеціальна – спрямована на посилення відповідальності, мало того, що містить матеріальний склад, ще й у своїй санкції передбачає більш м'яку відповідальність. виправити цю колізію, видається можливо лише внесенням змін до КК України. Якщо законодавець вбачає необхідність збереження у структурі КК окремої відповідальності за внесення уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей, то варто перетворити цей склад на формальний. Таким чином висуваємо пропозицію внести зміни до ст. 223-1 КК України, виключивши з диспозиції її частини 1 слова: «якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в фінансові інструменти, який набув права власності на цінні папери».

Анонсований на початку підрозділу плуралізм термінологічних зворотів виявився цілком характерним для позначення законодавцем ознак

діяння у аналізованих складах кримінальних правопорушень. Аналіз тексту КК дав можливість виявити такі варіанти назв відповідних діянь:

- 1) внесення неправдивих (завідомо неправдивих) відомостей ... (ст. ст. 158, 205-1, 220-1, 223-1, 366, 376-1 КК України);
- 2) включення (внесення) завідомо недостовірних відомостей ... (ст. ст. 158-3, 220-2, 366-2 КК України);
- 3) внесення змін ... (ст. 220-2 КК України);
- 4) внесення ... неповних відомостей (ст. 220-2 КК України)
- 5) невнесення відомостей ... (ст. 400-1 КК України);
- 6) виготовлення ... (незаконне виготовлення) підроблених... (ст. ст. 158-3, 199, 224, 318, 358 КК України);
- 7) складання ... (ст. ст. 358, 366 КК України);
- 8) видача ... (ст. ст. 319, 358, 366 КК України);
- 9) підробка ... (ст. ст. 158-3, 200 КК Україна);
- 10) підроблення (інше підроблення) ... (ст. ст. 358, 366 КК України).

Крім того, назви окремих складів кримінальних правопорушень містять термін «фальсифікація»: ст. 158-3 «Фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму» та ст. 220-2 «Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи» КК України [59, с. 90-94]. До того ж, одна диспозиція містить термін «фальсифікація» для позначення об'єктивної сторони вчиненого: ч.1 ст. 321-2 «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів» серед форм об'єктивної сторони називає «...фальсифікація їх результатів...», що враховуючи порядок проведення випробувань, є специфічною формою підроблення документів.

Слово «фальсифікація» в українській мові має латинське походження і означає, насамперед, підроблення чого-небудь [136, с.555]. Таким чином, зміст цього слова іншомовного походження означає підроблення і його використання у законодавстві нічим не обумовлене, якщо є український відповідник. Подібні міркування зустрічаються й у спеціальній літературі [148, с.178].

Зміст інших термінів, якщо його уважно вивчити, також зводиться до підроблення, незалежно від того, чи йдеться про внесення чи включення якої небудь інформації або відомостей до того чи іншого документа. При цьому значення також немає і відтінки характеристики такої інформації: чи вона недостовірна, чи вона неправдива, чи неповна, чи характеризує зміни вже наявної інформації – головне при цьому, що у результаті такої поведінки з'являється документ, який не відображає реальної дійсності – неправдивий документ.

З приводу цього у спеціальній літературі цілком справедливо зазначається, що «підроблення офіційних документів – це сукупність послідовних дій, завдяки яким виготовляється підробка, що створює уявлення про істинність зафіксованих у ній фактів... Тому вважаємо, що кримінально-каране підроблення охоплює такі види дій: 1) виготовлення підробленого документа (повне підроблення); 2) протиправне видозмінення справжнього документа, бланку, штампу чи печатки (часткове підроблення)» [91, с.184-185]. Підтримуючи Н.М. Парасюк, С.В. Безпалько також зазначає, що «не вбачається відмінностей такої форми злочинного діяння як «складання завідомо підроблених документів» від «підроблення офіційних документів» за ознаками предмета чи мети діяння. Напевно, мова все ж таки йде про відмінність і не в способі вчинення злочинного діяння як ознаках об'єктивної сторони злочину, а в ознаках суб'єктів злочину, передбачених ст. 358 КК України. Складання передбачає діяння, яке вчиняється уповноваженою на це особою... При порівнянні ознак злочинного діяння у формі виготовлення у різних частинах ст. 358 КК України виявляється спільність, можна сказати,

ідентичність даного прояву об'єктивної сторони аналізованого злочину. Різниця полягає у специфіці предметів злочинного посягання: у ч.1 ст. 358 КК України передбачається відповідальність за виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій не залежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків; у ч.2 ст. 358 КК України – за виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків» [18, с.36]. Варто також підтримати й наступні міркування: «Незаконне виготовлення підроблених документів» слід визнавати однією з форм, що характеризує окремий вид злочинного діяння, а саме – повне підроблення. Тому, якщо у диспозиції статті уже вжито термін «підроблення», то вказівка на «незаконне виготовлення» чи «виготовлення підроблених» є зайвою, оскільки не несе додаткового змістовного навантаження, а лише ускладнює правозастосування. Натомість, коли у диспозиції статті вказано лише на «виготовлення підроблених» чи «незаконне виготовлення» документів, то при кваліфікації слід установити ознаки, які характеризують повне підроблення, тобто створення документа «заново» [91, с. 185].

Аналіз змісту термінів, які використані у статтях про підроблення документів, а також положення диспозиції ч.1 ст. 366 КК України, яке можна тлумачити так, що «підроблення» є родовим поняттям для «складання», «видачі» та «внесення до документа...», дає нам додаткові аргументи підтримати негативну оцінку термінологічного плюралізму та пропозицій зупинитися тільки на терміні «підроблення» для характеристики діяння у складі об'єктивної сторони аналізованих складів кримінальних правопорушень [146, с.147].

При цьому варто погодитись, що «підроблення – це зміна змісту справжнього документа або складання повністю підробленого (фальшивого) документа, що зовні має ознак справжнього, заповнення бланка документа даними, що не відповідають дійсності» [61, с.164].

Слушним у цьому відношенні є також відома науці класифікація підроблення на повне та часткове. При цьому ми підтримуємо підхід,

відповідно до якого повне підроблення буде наявне у таких випадках: 1) коли документи походять не від уповноваженого суб'єкта органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, самозайнятої особи; 2) коли відсутні правові підстави для відображення відомостей, які фіксуються у підробленому документі; 3) коли документ виготовляється на підробленому бланку або хоча б і на справжньому, але зміст інформації, яка вноситься у нього, не дійсним [91, с.185]. Часткове ж підроблення документа визначається нами як видозмінення справжнього документа. Для цього виду підроблення характерним є наявність справжнього документа, який містить усі необхідні реквізити та певні відомості офіційного характеру. Формування обману тут відбувається шляхом внесення змін чи доповнень у реквізитний склад, а також шляхом заміни окремих елементів змістовної частини документа. Цього може бути досягнуто шляхом виправлень, підчистки, закреслення, часткового чи повного знищення тексту підробки підпису, проставлення на документі підробленої печатки тощо [91, с.185].

Певну увагу щодо ознак об'єктивної сторони підроблення документів заслуговує і більш-менш детальний аналіз об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України, яка хоча і у контексті вчинення діяння службовою особою, однак, напевно з найбільшою повнотою відображає змістовне наповнення власне поведінки, яка полягає у підробленні документа.

Ч.1 ст. 366 КК України передбачає кримінальну відповідальність за «Складання, видачу службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів». Отже діяннями у складі цього кримінального правопорушення є:

- 1) складання завідомо неправдивих офіційних документів;
- 2) видача завідомо неправдивих офіційних документів;
- 3) внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей;

4) інше підроблення офіційних документів.

Зміст наведених ознак у найзагальнішому вигляді визначено у доктринальних та науково-практичних джерелах практично однаково. Так, в узагальненні судової практики Верховним Судом України, проведеним та опублікованим у 2009 році (Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 КК України, підготовлено суддею Верховного Суду України В.Г. Жуком та головними консультантами управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О.С. Іщенко та А.І. Смолкіною) запропоновано наступні визначення наведених вище форм діянь:

складання неправдивих документів – це повне виготовлення документа, які містить інформацію, що не відповідає дійсності. При цьому форма та реквізити документа відповідають необхідним вимогам;

видача неправдивих документів означає надання фізичним або юридичних особам такого документу, зміст якого повністю або частково не відповідає дійсності та яких був складений або службовою особою, яка його видала, або іншою службовою особою;

внесення до документів неправдивих відомостей означає включення інформації, яка повністю або частково не відповідає дійсності, до офіційного документа. При цьому форма документа та всі його реквізити відповідають необхідним вимогам;

інше підроблення документів являє собою повну або часткову зміну змісту документа чи його реквізитів, однак не за рахунок внесення до нього неправдивих відомостей, а шляхом їх виправлень, підчищень, дописок, витравлювань чи використання інших подібних способів. Інше підроблення документів є своєрідним антиподом внесення до документів неправдивих відомостей, оскільки неправдиві відомості до документу не вносяться, а виправляються або знищуються відомості, що вже є у документі та відповідають дійсності [121].

Таким чином, підтверджується висунута ще у 70-х роках минулого століття теза про те, що підроблення може полягати як в зміні місту правдивого документа (технічне або матеріальне підроблення), так і у складанні повністю підробленого документа, які зовнішньо має всі ознаки правдивого (папір, бланк, печатка, підписи, реєстрація, номер і т.п.). Останній вид підроблення криміналісти називають інтелектуальним [134, с. 243-244].

У сучасних джерелах розуміння змісту форм об'єктивної сторони службового підроблення практично не зазнало змін. Так, у Науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України за ред. М.І. Мельника та М.І. Хавронюка (10-те видання) стосовно тих форм діянь, які охоплюються поняттям інтелектуальне підроблення, відзначено, що «...складання неправдивих документів – це внесення до документа, який ззовні оформлений правильно, відомостей, що не відповідають дійсності повністю або частково (наприклад, запис у дійсний бланк, який має відтиск печатки і підпис, неправдивих відомостей). Видача неправдивих документів – надання або випуск службовою особою документів, зміст яких повністю або частково не відповідає дійсності і які були складені цією ж або іншою службовою особою (наприклад, надання певним суб'єктом певним суб'єктом підприємницької діяльності завідомо фіктивних документів з метою приховання їх злочинної діяльності, або випуск фіктивних ліцензій, патентів з метою їх подальшого продажу тощо)» [81, с. 1154].

Таким чином, ключовим питанням для наявності чи відсутності відповідних форм об'єктивної сторони складу службового підроблення у його інтелектуальному різновиді, є характеристика інформації, яка міститься у офіційному документі, що складається або/і видається службовою особою. Законодавець у диспозиції ч.1 ст. 366 КК України позначає терміном «завідомо неправдивий офіційний документ», іманентною ознакою якого є наявність у ньому неправдивої інформації.

Неправдива ж інформація, за загальним розумінням, яке ніким не оспорується, це інформація, яка не відповідає дійсності. Так, за визначенням,

яке пропонується Міністерством юстиції України «...недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені)...» [33].

Отже, виникає цілком закономірне питання, чи належить офіційний документ, що містить інформацію, включену у цього із порушенням порядку, визначеного законодавством? Відповідаючи на нього необхідно враховувати наведені вище положення, а також те, що сам по собі порядок одержання відповідної інформації, що має бути включена у офіційний документ встановленої форми, має на меті, як правило, одержання достовірних, правдивих даних і його недотримання здатне ці дані спотворити, викласти не повно або у перекрученому вигляді.

Крім того, слід також враховувати, що фактична наявність документу, який видається уповноваженим органом державної влади у формі, визначеній для такого виду документу, дає підстави для осіб, які використовують цей документ, обґрунтовано вважати, що інформація, яка у цьому міститься одержана уповноваженим (компетентним) органом із дотриманням всіх необхідних процедур та правових підстав, необхідних саме для цього виду документів, і є правдивою – такою, що відповідає дійсності. У разі недотримання уповноваженим органом процедур та підстав одержання інформації, яка включається у офіційний документ, його зміст є сумнівним і не повинен породжувати наслідків правового характеру.

Додатковим обґрунтуванням зазначеного вище твердження можуть слугувати і такі міркування. У аспекті встановлення змісту поняття «складання завідомо неправдивого офіційного документу» та його співвідношення із загальним поняття «підроблення документу», слід також мати на увазі наступне. Як справедливо зазначається у спеціальній літературі, при визначенні (тлумаченні) змісту поняття «підроблення документів», що вживається у диспозиції ч.1 ст. 366 КК України, необхідно враховувати, що

воно не співпадає за змістом із поняттям «піддроблення документів», вжитим законодавцем у диспозиціях ч.1 та 2 ст. 358 КК України, яка є загальною нормою щодо норми, сформульованої у ст. 366 КК України [133, с. 116].

Зазначивши неоднозначність розуміння понять у змісті аналізованих норм – ст. ст. 358 та 366 КК України, правники зупиняються на виявлених розбіжностях, пов'язавши їх з особливостями різних предметів кримінальних правопорушень та метою вчинення кримінально-протиправних діянь. Однак ці відмінності не настільки суттєві, навпаки, є всі підстави стверджувати, що в найбільш важливих своїх проявах складання є лише однією з форм піддроблення документів. Тому варто погодитись із висловленою у науці позицією, що немає відмінностей між такою формою кримінально-протиправного діяння як «складання завідомо неправдивого офіційного документа» та «піддроблення офіційного документа» за ознаками предмета чи мети діяння [18, с. 36]. Іншими словами, «складання завідомо неправдивого офіційного документа» є одним із можливих способів загального поняття «піддроблення офіційного документа» і на нього поширюються всі загальні ознаки останнього, так званого родового поняття.

У спеціальній літературі з приводу визначення змісту поняття «піддроблення» зазначається, зокрема, що кримінально-каране піддроблення охоплює такі види дій: 1) виготовлення піддробленого документа, бланку, штампу чи печатки (повне піддроблення); 2) протиправне видозмінення справжнього документа, бланку, штампу, чи печатки (часткове піддроблення). Повне піддроблення передбачає виготовлення піддробленого документа, який, хоч й відповідає установленим вимогам щодо форми та виду матеріального носія, розміщення реквізитів, проте містить неправдиву інформацію. При цьому важливим у нашому випадку є позиція, що суть цього піддроблення зводиться до відображення у змістовній частині документа відомостей, щодо формулювання чи закріплення яких відсутні будь-які правові підстави [91, с.178].

Далі вчена констатує важливе для цього дослідження положення, що визначатиме вирішення поставленого питання і не спростоване іншими дослідженнями чи практикою застосування кримінального законодавства. Так, пише авторка, повне підроблення документа буде наявне у таких випадках: 1) коли документи походять не від уповноваженого суб'єкта органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації чи самозайнятої особи; 2) коли відсутні правові підстави для відображення відомостей, які фіксуються у підробленому документі; 3) коли документ виготовляється на підробленому бланку або хоча б і на справжньому, але зміст інформації, яка вноситься в нього, є недійсним [91, с. 178].

У випадку, який нами аналізується у цьому висновку, наявна друга, описана вище ситуація: відсутні правові підстави для відображення відомостей, які фіксуються у підробленому документі.

Підсумовуючи викладене вище, відзначимо, що за умови визнання складання завідомо неправдивого документом видом загального поняття підроблення документів, ми вправі поширити на цей вид підробки всі ознаки цього загального поняття, серед яких наводиться і ніким не спростовується висновок про те, що повне підроблення має місце у випадку, коли відсутні правові підстави для відображення відомостей, які фіксуються у підробленому документі. Тобто, у разі внесення у офіційний документ інформації, яка не одержана у передбачений законом спосіб, за відсутності для цього правових підстав – складання вказаного офіційного документа є підстави визнавати складанням завідомо неправдивого офіційного документа у розумінні ч.1 ст. 366 КК України.

Для того, щоб адекватно визначити зміст поняття «підроблення», варто, видається, використати такий поширений у науці логіки прийом, як визначення поняття за допомогою родо-видового співвідношення. Іншими словами, серед усього розмаїття понять необхідно відшукати поняття, яке буде виступати «родовим» для поняття «підроблення». Не вдаючись у деталі

міркувань, можна запропонувати родовим поняттям для поняття «підроблення» вважати «обман». Правильність такого припущення впливає і зі змісту відповідної поведінки, яка за своєю природою є нічим іншим, як обманом, і з змісту окремих нормативних положень КК України. Так, диспозиція ч.1 ст. 409 КК України вказує на те, що способами ухилення військовослужбовця від несення обов'язків військової служби є, крім іншого, «...симуляція хвороби, підроблення документів чи іншого обману...». Тим самим законодавець недвозначно відносить підроблення документів до видів (форм) обману. На такий висновок вказувалося й у спеціальній літературі [93, с. 265].

Отже, у визначення поняття «підроблення» необхідно включити посилання на поняття «обман», що дасть можливість не відтворювати у визначенні загальні ознаки родового поняття, а зосередитись тільки на ознаках «видових», тих, що характерні саме цьому виду (формі) обману.

Крім дотримання законів логіки при визначенні відповідного поняття, встановлення родового поняття для підроблення дає можливість знайти додаткові аргументи і у спорі щодо того, чи можливе підроблення документів у формі пасивної поведінки – шляхом бездіяльності.

У спеціальній літературі щодо цього аспекту проблеми об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, що полягають у підробленні документів зазначалося наступне: «Підроблення є суспільно небезпечною дією, яка заподіює істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам. Під час підроблення у документі не просто спотворюється істина, а спотворюються такі дійсні факти, які мають юридичне значення. Підроблення документа може вчинятися тільки шляхом дії. Тобто, підроблення посвідчення чи іншого документа, передбаченого ч.1 ст. 358 КК України є характерним для злочинного діяння у формі активної суспільно небезпечної поведінки винної особи. А отже, не можна завдавати цілеспрямований видозмінюючий вплив на будь-які речі шляхом бездіяльності» [18, с.35]. При цьому авторка вступає у заочну полеміку із

зарубіжними вченими, які вважають «пасивне підроблення» цілком можливим. Аргументами на користь своєї позиції, С.В. Безпалько, крім зазначеного вище, вказує на те, що «підроблення документів вчиняється не замовчуванням, а шляхом складання документа, в якому необхідні для його змісту факти умисно не відображаються. Виготовлення фіктивного документа шляхом повної бездіяльності є неможливим, так як документ є матеріальним продуктом» [18, с.35].

Дозволимо собі не погодитись із висловленою точкою зору, зокрема, із таких міркувань. Якщо вважати «підроблення» видом (формою) «обману», що було доведено вище, варто пригадати, що й «обман» сам по собі має дві форми – активну та пасивну. При цьому «пасивним» є обман у випадку неповідомлення обставин, які є обов'язкові до повідомлення [137, с.48]. Отже окремий вид обману – підроблення – також як і його родове поняття – може набувати двох основних форм – активної та пасивної.

Наступним аргументом на користь думки про те, що підроблення документів може вчинятися у «пасивний» спосіб – шляхом невнесення обов'язкової інформації у документ, є поява у 2017 році у тексті КК такого складу кримінального правопорушення, як передбаченого ст. 400-1 «Представництво в суді без повноважень». Диспозиція цієї статті містить вказівку на таку форму об'єктивної сторони відповідного складу, як «умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги». Ордер, відповідно до ч.2 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [123] - письмовий документ, що у випадках, встановлених цим Законом та іншими законами України, посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Бездіяльність, яка полягає у невнесенні визначеної у ст. 400-1 КК України інформації у ордер, має своїм наслідком появу документа, який недостовірно відображає правову дійсність – підробленого документа. При цьому адвокат виконує необхідні умови, які кримінальне право пред'являє для обґрунтування підстав відповідальності за бездіяльність: а) юридичний

обов'язок діяти певним чином (визначений у ч.4 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») та б) фактичну можливість так діяти (визначена змістом умислу та поняттям діяння у ст. 11 КК України). Отже, якщо ст. 400-1 КК України передбачає можливість вчинення підроблення шляхом бездіяльності, тоді чому б не поширити це розуміння й на інші види підроблення документів у кримінальному праві?

Серед посягань, які є предметом цього дослідження, є й інші кримінальні правопорушення, що полягають у підробленні документів, об'єктивна сторона яких сформульована у дещо специфічний спосіб. Йдеться про посягання, передбачені ст. ст. 158-3; 319, 321-2, 364-2 та 384 КК України.

Не вдаючись до детального аналізу ознак об'єктивної сторони цих складів, відзначимо, що ми відносимо їх до підроблення документів, зокрема, й з таких міркувань:

- Підписання головою, заступником голови, секретарем, іншим членом виборчої комісії, комісії референдуму протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму, протоколу про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу, округу з референдуму чи про результати виборів або референдуму до остаточного заповнення протоколу (ч.1 ст. 158-3 КК України) своїм результатом має документ, який не містить обов'язкової змістовної частини, а отже є таким, який не відображає об'єктивної дійсності, а отже – є підробленим;

- Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ч.1 ст. 319 КК України) полягає у сучасних умовах у заповненні формуляра електронного документа без належних для цього підстав і полягає насамперед у виготовленні такого електронного документа, який без сумнівів є підробленим. Незаконна видача рецепта передбачає одночасне і складання неправдивого документа і його використання, особливо, якщо рецепт видається у електронній формі. Втім не виключається і випадок, коли паперовий виготовляється однією особою, а видається особі на

руки з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах – іншою, яка по суті використовує підроблений іншою особою документ;

- Фальсифікація результатів доклінічного вивчення, клінічних випробувань лікарських засобів (ч.1 ст. 321-2 КК України) полягає у внесенні неправдивої інформації у документ, в якому відображаються відповідні результати – те саме підроблення;

- До підроблення електронного документа (електронна система Рада), на нашу думку, належить й посягання, передбачене ст. 364-2 КК України «Здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України». Ну й без сумнівів до підроблення документів варто віднести також окремі форми кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 КК України «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу»: завідомо неправдивий висновок експерта та завідомо неправдивий звіт оцінювача. Ці акти мають обов'язкову документальну форму і у разі внесення до них «завідомо неправдивої інформації», очевидно будуть становити собою підроблений документ;

- Різновидом введення в оману суду є виготовлення та представлення таких важливих для правосуддя офіційних документів як висновок експерта, звіт оцінювача та переклад, звісно, якщо вони є завідомо неправдивими або неправильними. Специфіка об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 КК України полягає у тому, що назва підробленого офіційного документа одночасно позначає і діяння, в якому проявляється об'єктивна сторона. Така само, як і у ст. 319 незаконна видача рецепта є і підробленням і використанням завідомо підробленого документа, висновок, оцінка та переклад, якщо вони мають документальну форму є і підробленням документа і його використання.

Так, прикладом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 158-3 КК України є поведінка, вчинена за таких обставин. У ході проведення місцевих виборів 25.10.2020 під час триваючого

процесу голосування виборців, ОСОБА_3 , виконуючи обов'язки голови дільничної виборчої комісії №590708, біля 18:00 години, більш точного часу в ході проведення досудового розслідування встановити не вдалось можливим, перебуваючи у приміщенні виборчої дільниці № НОМЕР_1 , що розташована за адресою: Сумська область, Ямпільський район, с. Воздвиженське, вул. Неплюєва, буд. 3, в порушення вимог ст. 251 Виборчого кодексу України до закінчення голосування, за відсутності розпочатого підсумкового засідання дільничної виборчої комісії, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців, результати яких вносяться до протоколу, діючи єдиним умислом, умисно поставила свій підпис у 8 примірниках протоколів дільничної виборчої комісії №590708 про підрахунок голосів виборців депутатів Шосткинської районної ради Сумської обласної ради у територіальному виборчому окрузі №1, також у 10 примірниках протоколів дільничної виборчої комісії №590708 про підрахунок голосів виборців з виборів депутатів Сумської обласної ради у територіальному виборчому окрузі №5, також у 9 примірниках протоколів дільничної виборчої комісії №590708 про підрахунок голосів виборців з виборів Ямпільського селищного голови Шосткинського району Сумської області та у 11 примірниках протоколів дільничної виборчої комісії №590708 про підрахунок голосів виборців з виборів Ямпільського селищного голови Шосткинського району Сумської області в багатомандатному виборчому окрузі №1, а саме у графі «голова дільничної виборчої комісії» навпроти свого прізвища до остаточного їх заповнення. Таким чином, ОСОБА_3 , будучи головою дільничної виборчої комісії №590708, діючи умисно, підписала протоколи про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці до остаточного їх заповнення, а також підписала вказані протоколи не на засіданні виборчої комісії. У резолютивній частині вироку суд зазначив: ОСОБА_3 визнати винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.158-3 КК України та призначити покарання із застосуванням ч.1 ст.69 КК України, перейшовши до іншого більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного у санкції ч.1 ст.158-3 КК України,

у виді штрафу в розмірі 50 (п'ятдесяти) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 850,00 грн (вісімсот п'ятдесят грн 00 коп.), з позбавленням права займатися діяльністю, пов'язаною з роботою виборчих комісій, комісій референдуму, утворених у порядку, передбаченому виборчим законодавством України на строк 5 (п'ять) років [32].

Враховуючи наведене, вважаємо за доцільне зберегти ці специфічні форми підроблення (за умови кримінально-політичного рішення про збереження таких проявів диференціації кримінальної відповідальності за підроблення документів). Решта ж складів, які були предметом розгляду у цій частині дисертації, варто уніфікувати у частині позначення діяння як ознаки об'єктивної сторони, використавши спільних для всіх термін «підроблення».

Проведене дослідження дає можливість запропонувати наступні ключові позиції. Плюралізм у позначенні діяння як ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів – явище в цілому негативне і таке, якого варто позбутися у тексті чинного КК України. За невеликим винятком, який складають специфічні види підроблення, діяння у складах відповідних правопорушень варто позначити терміном «підроблення». При цьому зміст цього поняття варто розуміти так: підроблення – це вид (форма) обману, який полягає у повному чи частковому спотворенні змісту документа у результаті якого з'являється документ, що недостовірно відображає реальну дійсність. Таке розуміння підроблення дає можливість знайти додаткові аргументи на користь твердження про те, що підроблення документів можливе і шляхом бездіяльності.

2.2. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів

До суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, як відомо, належать суб'єкт та суб'єктивна сторона складу.

Розпочнемо свій розгляд з поняття суб'єкта підроблення документів. Нагадаємо, що відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України Суб'єктом кримінального

правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

Якщо звернути свою увагу до групи кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, то варто зазначити, що їх суб'єктом може бути як особа, яка має ознаки загального суб'єкта, так і спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення.

Якщо аналізувати відповідну групу правопорушень на предмет характеристик суб'єктів їх складів, то можна із впевненістю вказати на те, що всіх їх можна поділити на дві практично рівновеликі групи: ті, які вчиняються загальним суб'єктом та ті, які, відповідно, вчиняються суб'єктом спеціальним.

Визначення загального суб'єкта кримінального правопорушення співпадає із тим, яке наведене вище із ч. 1 ст. 18 КК, і відповідно до нього виокремлюють три базові ознаки: 1) належність до фізичних осіб, людей за визначенням ст. 24 Цивільного кодексу України; 2) осудність та 3) досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

У доктрині кримінального права досить довго тривала дискусія щодо можливості визнання суб'єктом кримінального правопорушення не лише фізичної, а й юридичної особи. Ця дискусія фактично завершилася встановленням квазікримінальної відповідальності юридичних осіб [50, с. 49-56] у розділі XV-1 Загальної частини КК України. Якщо проаналізувати ті кримінальні правопорушення, за вчинення яких уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи, до останньої можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, то серед підроблень документів відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 96-3 КК України до таких можна віднести лише кримінальне правопорушення, передбачене ст. 376-1 КК України «Незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя». При цьому відповідно до примітки до ст. 96-3 КК вчинення цього (та інших, які не є підробленнями) правопорушення буде визнаватися в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею

неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності, або якщо неправомірна вигода була запропонована, обіцяна чи надана за вчинення чи невчинення будь-якої дії або за бездіяльність чи вплив на прийняття рішення в інтересах юридичної особи [62]. І якщо теоретично, такий випадок сконструювати можливо, то практично, враховуючи практику застосування ст. 376-1 КК України (за 5 останніх років до суду передано 11 кримінальних проваджень з обвинувальним актом), ця ситуація не становить собою проблеми, яка заслуговує на детальний розгляд.

Щодо осудності, то безпосередньо у КК України ця ознака визначена у ч. 1 ст. 19 як здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої дії та бездіяльність і керувати ними. У науковій літературі зазначається, що лише психічно здорова людина свідомо обрає варіанти поведінки, здатна розуміти те, що чинить, і тому може бути відповідальною за свої суспільно небезпечні діяння. Здатність керувати своїми діями свідчить про можливість ставити перед собою певні завдання, мету і, відповідно – розв’язувати їх і досягати бажаного результату, проявляти свою волю у цьому напрямі чи, навпаки, утримуватись від необдуманих вчинків і спокус [77, с. 660]. Осудність виступає і як ознака суб’єкта кримінального правопорушення, і як передумова кримінальної відповідальності. Саме у такому значенні ми й розглядаємо осудність у цьому дослідженні.

Щодо віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за підроблення документів, то релевантним тут буде положення ч. 1 ст. 22 КК, яке вказує, що Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Ч. 2 ст. 22 КК України не містить посилання на статті Особливої частини КК, які закріплювали склади підроблень документів. Отже понижений вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність для підроблень документів законом не передбачений. Так само немає особливих вказівок у статтях Особливої частини КК України щодо підвищеного віку, з якого може

наставати відповідальність за підроблення документів. Навіть у тих складах, в яких можливе вчинення кримінально-караних підроблень документів службовою особою, вимог про досягнення нею більшого, ніж 16 років віку як умови відповідальності не встановлено.

Таким чином, зміст ознак загального суб'єкта підроблення документів не відрізняється від традиційного їх змістовного наповнення.

До першої групи посягань належать кримінальні правопорушення, передбачені ст. 158; ч. 2 ст. 158-3; ст.ст. 199; 200; 205-1; 220-2; 224; 318; 321-2; ч. 1 ст. 358 КК України. При цьому необхідно уточнити певні моменти щодо посягань, передбачених ст. ст. 220-2 та 321-2 КК України. Аналіз диспозиції відповідних статей дає підстави для висновку про те, що суб'єктом складу відповідного правопорушення може бути будь-яка особа. Однак характер об'єкта посягання, особливості об'єктивної сторони, а у випадку із ст. 220-2 і мета його вчинення вказує нам на те, що швидше за все суб'єкт цих правопорушень мав би визначатися законодавцем як спеціальний. Так, вказівка у диспозиції ст. 220-2 на надання відповідних фальсифікованих документів Національному банку України та мети приховування ознак банкрутства чи стійкої фінансової неспроможності або підстав для обов'язкового відкликання (анулювання) у фінансової установи ліцензії або визнання її неплатоспроможною, практично виключає вчинення цього посягання будь-якою особою. Проблема привернула увагу й інших вчених. Деякі з них просто пропонують вважати суб'єктом цього кримінального правопорушення службову особу [122, с. 499], інші – пропонують розгорнуте визначення, якому складно надати практичної застосовності. Так, наприклад, І. Харь вказав, що «на підставі викладеного вище й аналізу чинного законодавства та положень ст. 220-2 КК України можна запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 220-2 КК України: «Суб'єктом злочину фальсифікація фінансових документів і звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової

установи є фізична осудна службова особа юридичної особи – фінансової установи (це керівник або інша службова особа, на яку наказом по фінансовій установі покладений такий обов'язок), на якій лежить обов'язок внесення повних і достовірних відомостей і документів або бухгалтерського обліку, або у звітність фінансової установи про угоди, зобов'язання, майно установи, у тому числі яке перебуває в довірчому управлінні, чи про фінансовий стан установи, підтвердження такої інформації, надання такої інформації Національному банку України, з метою убезпечення від приховування ознак банкрутства чи стійкої фінансової неспроможності або підстав для обов'язкового відкликання (анулювання) у фінансової установи ліцензії або визнання її неплатоспроможності, якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності» [163, с. 87].

Видається, що дана пропозиція не може бути врахована у зв'язку із громіздкістю визначення та надмірною деталізацією, яка не повинна бути властива кримінальному закону. Тому зважаючи на те, що за характером відповідних правовідносин, учасником їх може бути лише уповноважена особа фінансової установи, що саме ця ознака повинна бути відображена у кримінально-правовій характеристиці суб'єкта правопорушення, передбаченого ст. 220-2 КК України. Пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 220-1 КК України словами «уповноваженою особою фінансової установи» після слів «1. Внесення...».

Щодо ст. 321-2 КК України, вчинити це посягання у формі «фальсифікації їх результатів», видається, може також тільки особа, яка залучена до процесу доклінічного вивчення, клінічних випробувань та державної реєстрації лікарських засобів. Особа, яка не є учасником цих процесів, підробляючи результати вивчення та випробувань лікарських засобів навряд чи посягає на здоров'я населення, а її вчинок не здатний заподіяти шкоду цьому об'єктові кримінально-правової охорони. Такий висновок обґрунтовується й у спеціальній літературі. У своїх роботах про це

згадували Ю. Баулін, І. Вартилицька, Ю. Данілевська та Д. Каменський [14, с. 426; 25, с. 734, 37, с. 534].

І. Харь пропонує під суб'єктом у цьому складі правопорушення розуміти спеціального суб'єкта, тобто фізичну осудну особи, а саме: особу, яка, відповідно до покладених на неї професійних і службових обов'язків, здійснює доклінічне вивчення та клінічне випробування лікарських засобів, а також здійсню державну реєстрацію лікарських засобів та якій до вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності [163, с. 52].

Як і у передньому прикладі, складно уявити собі у диспозиції статті 321-2 таке громіздке визначення, тому й у цьому випадку варто було б обмежити коло суб'єктів цього складу «особою, яка залучена до процесу доклінічного вивчення, клінічних випробувань та державної реєстрації лікарських засобів».

Щодо підроблення документів, які вчиняються спеціальним суб'єктом, то до цієї групи кримінальних правопорушень, видається, варто включити посягання, передбачені ч. 1 ст. 158-3; ч. 1 ст. 220-1; ч. 3 ст. 220-1; ст. 223-1; ст. 319; ч. 2 ст. 358; ст.ст. 364-2; 366; 366-2; 376-1; 384; 400-1 КК України. При цьому варто також застережити, що ознаки таких спеціальних суб'єктів, або прямо названі у диспозиціях наведених статей КК України, або впливають з системного тлумачення положень кримінального закону.

Ілюстрацією другого випадку є ст. 319 КК України «Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин». Диспозиція ч.1 ст. 319 КК не називає ознак спеціального суб'єкта, однак про необхідність вчинення кримінального правопорушення саме спеціальним суб'єктом свідчить системне тлумачення положень КК, а саме: 1) врахування наявності у КК складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 318 КК «Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів», де суб'єкт є насправді загальний, а також 2) формулювання об'єктивної сторони аналізованого складу із використанням терміну «незаконна видача...», у сукупності дає підстави стверджувати, що

відповідальність за цією статтею повинна нести не будь-яка особа, а медичний працівник, який має право на видачу відповідного рецепту і видає його із порушенням приписів чинного законодавства. Такий висновок опосередковано підтримується і у спеціальній літературі, де кримінальне правопорушення, передбачене ст. 319 КК України віднесене до професійних медичних кримінальних правопорушень, які можуть бути вчинені тільки медичними або фармацевтичними працівниками [166, с. 272].

Серед інших спеціальних суб'єктів, які можуть нести самостійну, диференційовану відповідальність за підроблення документів можна назвати: голову, заступника голови, секретаря, іншого члена виборчої комісії, комісії референдуму (ч. 1 ст. 158-3КК) [65, с. 317-319]; керівник або інша службова особа банку (ч.ч. 1, 3 ст. 220-1 КК); уповноважена особа (ст. 223-1 КК); працівник юридичної особи, який не є службовою особою, підприємець, аудитор, експерт, оцінювач, адвокат, нотаріус, державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації прав, особа, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державний виконавець, приватний виконавець, інша особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних чи адміністративних послуг (ч. 2 ст. 358 КК); народний депутат України (ст. 364-2 КК); службова особа (ст. 366 КК); суб'єкт декларування (ст. 366-2 КК); службова особа, яка має право доступу до цієї системи (ст. 376-1 КК); експерт (ст. 384 КК); оцінювач (ст. 384 КК), перекладач (ст. 384); адвокат (ст. 400-1 КК).

Окремі види наведених спеціальних суб'єктів досить чітко визначені у законодавстві і проблем зі встановленням змісту ознак, які включені у відповідне поняття ні у теорії кримінального права, ні у практиці – не виникає. Так, наприклад, поняття адвоката як спеціального суб'єкта кримінальних правопорушень, зазначених у ч. 2 ст. 358 та ст. 400-1 КК України визначено у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» як «фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені

цим Законом» [123]. Щодо інших суб'єктів наявні позиції представників кримінально-правової науки [19, 158, 152, 143].

Цікаво зауважити, що співпадіння спеціальних суб'єктів у підробленні різних видів офіційних документів може спричинити ускладнення при кримінально-правовій оцінці вчиненого посягання. Таку ситуацію помітила та описала Д. Балобанова. Вчена відзначила, що дії, передбачені ст. 400-1 КК, можуть підпадати під ознаки складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 358 КК «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів»: – складання чи видача адвокатом завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підроблення з метою використання або збуту посвідчень, інших офіційних документів, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити (ч. 2 ст. 358 КК); – завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу у суді, а так само невнесення адвокатом до ордера певних відомостей (ст. 400-1 КК). І це навіть не конкуренція кримінально-правових норм, а їх дублювання: однаковий суб'єкт, однакові дії, однакова суб'єктивна сторона. Різниця нібито в об'єкті кримінально-правової охорони, але дуже «умовна», оскільки представництво в суді без повноважень посягає на авторитет суду, як органу державної влади, не в меншому ступені, ніж на правосуддя [13, с. 77]. Цю проблему помітили й інші вчені [41, с. 52].

Визнаючи, що ситуація не є виправдана, пропонуємо у такому випадку визнавати все ж таки норму, передбачену у ст. 400-1 КК України спеціальною відносно норми, визначеної у ч. 2 ст. 358 КК за ознакою предмета підроблення і рекомендувати до застосування саме спеціальну норму.

Щодо одного з найбільш поширених кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів – службового підроблення, передбаченого ст. 366 КК України, то варто зазначити, що як суб'єкт тут виступає службова особа у розумінні ч. 3 ст. 18 КК України: «службовими особами є особи, які

постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом» [61].

Таким чином, суб'єктом службового підроблення є службова особа незалежно від того, в якій сфері вона здійснює свою службову діяльність. Диференціюючи відповідальність за зловживання владою, службовим становищем чи повноваженнями, за підкуп службової особи у активній чи пасивній його формах залежно від виду службової особи, законодавець з якихось міркувань відмовився від такої диференціації стосовно службового підроблення. Нам видається такий підхід непослідовним і враховуючи потребу системного підходу до диференціації кримінальної відповідальності, вважаємо за необхідне виокремити з ст. 366 КК України службове підроблення, вчинене службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми у окрему статтю, змінивши при цьому суб'єкта у ст. 366 КК України. Для цього необхідно внести зміни до примітки 1 до ст. 364 КК України, додавши до відповідного переліку статей ст. 366 КК, та доповнити КК України ст. 366-4 «Службове підроблення службовою особою юридичної особи приватного права» такого змісту:

«1. Складання, видача службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо

неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів або використання таких документів -

караються ...

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються ...»

Крім того, варто також додати ст. 366-4 у перелік відповідних статей у примітці до ст. 358 КК України, де визначено поняття офіційного документа.

Стосовно ознак суб'єктивної сторони складів відповідних кримінальних правопорушень, варто зазначити таке. Важливість правильного встановлення та доведення наявності у вчиненому ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення складно переоцінити і вона має під собою конституційно-правовий ґрунт. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – обов'язковий елемент його складу, що характеризує психічну діяльність особи (свідомість та емоційно-вольову сферу) і виявляється у вчиненому нею кримінальному правопорушенні. Це внутрішня (щодо об'єктивної сторони кримінального правопорушення) характеристика діяння. До ознак суб'єктивної сторони належать вина, мотив і мета кримінального правопорушення. Вони тісно пов'язані між собою, хоча їх зміст і значення у кожному випадку вчинення кримінального правопорушення мають свої особливості [78, с. 934]. Окремі науковці до ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення відносять також емоційний стан – стан сильного душевного хвилювання [1].

Поняття вини, її форм та видів визначено безпосередньо у тексті КК України і саме таким розумінням цих понять ми й будемо керуватися у цій частині дисертації.

Аналіз тексту КК України та спеціальної літератури дав підстави для висновку про те, що всі «підроблення документів» належить відносити до групи кримінальних правопорушень, які вчиняються умисно. Практично всі вони мають формальний склад, про що зазначалося у попередньому підрозділі

роботи, а отже питання встановлення виду умислу щодо них належить до дискусійних.

Ситуація пояснюється тим, що відмінність між прямим та непрямим умислом проводиться у законі за вольовою ознакою ставлення до суспільно небезпечних наслідків, які у формальних складах не передбачені як ознаки об'єктивної сторони складу. Звісно, це не виключає можливість їх фактичного настання. Більше того, така можливість підтверджується і конструкцією чинної ст. 366 КК, ч. 2 якої передбачає відповідальність за службове підроблення, що спричинило тяжкі наслідки.

У теорії кримінального права склалося щонайменше два підходи до визначення психічного ставлення суб'єкта до об'єктивних ознак формального складу кримінального правопорушення. Одна група вчених криміналістів вважають, що в цих складах кримінальних правопорушень суб'єкт усвідомлює суспільну небезпечність діяння і бажає його вчинити, не формуючи свого психічного ставлення до наслідків діяння. На думку представників іншої групи вчених, усвідомлення суспільної небезпечності діяння неможливе без усвідомлення небезпечності його наслідків навіть тоді, коли останні винесено за межі законодавчого визначення складу кримінального правопорушення. Наводяться аргументи як на користь першої, так і на користь другої позиції. Так, зокрема, В. Куц зазначає, що необхідною та достатньою умовою наявності вини у кримінальних правопорушеннях з формальним складом можна вважати усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння та бажання його вчинити, але за умови, що усвідомлення суспільної небезпечності діяння розуміється як результат усвідомлення його наслідків, а бажання вчинити кримінально-протиправне діяння одночасно означає наявність бажання досягти суспільно небезпечних наслідків. Та обставина, що ці наслідки в формальному складі кримінального правопорушення «опинилися» за межами складу жодним чином не змінює змісту вини суб'єкта. Модифікується у формальному складі злочину порівняно з матеріальним складом лише форма вина, а не її зміст [66, с. 38]. Вважаємо за доцільне

підтримати вказану позицію і вважати всі кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів такими, що вчиняються з прямим умислом.

Винятком із цієї ситуації є склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 223-1 КК України «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів», обов'язковою ознакою об'єктивної сторони якого є суспільно небезпечні наслідки «заподіяння значної матеріальної шкоди інвесторові в фінансові інструменти, який набув права власності на цінні папери». Відповідно форму та вид вини у цьому випадку варто встановлювати окремо. У цьому випадку, варто, видається, підтримати висловлену у науці позицію, що «... ставлення винного до наслідків злочину може мати вигляд прямого чи непрямого умислу» [80, с.682]. Більше того у літературі міститься позиція про можливість подвійної форми вини у цьому складі кримінального правопорушення. Розгорнуту аргументацію відповідного висновку ми зустрічаємо у роботі Р. Волинця, який зауважив: «З огляду на вказівку в цій статті на завідомість вчинення зазначених у ній дій, цей злочин може бути вчинений із прямим умислом, коли особа бажає, щоб інвестору в цінні папери було заподіяно значну матеріальну шкоду. Такий варіант менш ймовірний, оскільки здебільшого заздалегідь не відомо, хто інвестуватиме в цінні папери. Проте не завжди. Так, наприклад, визначити заздалегідь, хто буде власником цінних паперів, можна при конвертації цінних паперів або під час заснування акціонерного товариства. Здебільшого особа прагне досягти іншої мети – залучити в результаті розміщення цінних паперів додаткові інвестиції, і в цьому разі вона може свідомо припускати настання відповідних наслідків, тобто діяти з непрямым умислом або передбачати можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї фальсифікації, але легковажно розраховувала на їх відвернення з огляду на те, що вважатиме внесеною нею неправдиву інформацію не важливою для прийняття рішення інвестора про придбання цінних паперів, або взагалі вважати таку інформацію суто формальним порушенням, тобто не передбачати змогу настання

суспільно небезпечних наслідків свого діяння. У цих випадках матиме місце подвійна форма вини» [34, с. 57-58].

Про подвійну форму вини у підробленні документів у випадку матеріального складу кримінального правопорушення стосовно кваліфікованого виду службового підроблення зазначає і М. Степанюк. Автор у своїй роботі вказує: «Досліджуючи питання суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України, варто зазначити, що, попри те, що службове підроблення характеризується умисною формою вини, ставлення службової особи до наслідків може бути як умисним, так і необережним. Тобто правопорушник, незважаючи на форми службового підроблення, усвідомлює, що його діяння є незаконними (завідомо неправдиві офіційні документи / завідомо неправдиві відомості). Тимчасом службова особа припускає, що його неправомірні діяння спричиняють чи здатні спричинити настання наслідків правового характеру (ч. 1 ст. 366 КК) або настання тяжких наслідків (ч. 2 ст. 366 КК). Також можливе лише передбачення настання зазначених наслідків, однак винний легковажно розраховує на їх відведення, або ж взагалі не припускає їх настання, хоча мав би і міг їх передбачити. Зазначене вкотре засвідчує потребу акцентування законодавцем на формальному складі кримінального правопорушення службового підроблення і на обов'язковій умові – особа завжди усвідомлює протиправність вчинюваних дій або хоча б припускає це» [140, с. 180].

І якщо доцільним буде визнано зміну виду складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 223-1 КК України з матеріального на формальний, що ми пропонували вище, то проблема визначення виду вини у цій ситуації відпаде, то із кваліфікованим видом службового підроблення і у чинній редакції, і у редакції запропонованої нами ст. 366-4 вона залишиться. Але у цьому разі таке питання є типовим для умисних кримінальних правопорушень, відповідальність за які диференційована за ознакою настання суспільно небезпечних наслідків, то є цілком припустимою.

У спеціальній літературі з приводу змісту умислу у підробленні документів також зазначається, що «...зміст вини у розглядуваних складах злочину утворюють характерне для злочинів, вчинених у формі умислу, поєднання інтелектуальної та вольової ознаки. Слід констатувати, що ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. ст. 357, 358 КК України, знайшли своє відображення у законодавчій редакції їх диспозицій. Про це свідчать наступні чинники: 1) вказівка у ст. 357 КК України на вчинення злочину умисно щодо таких форм, як знищення, пошкодження і приховування, а також щодо всіх форм на вчинення злочину з корисливих мотивів або а інших особистих інтересах; 2) наявністю у ст. 358 КК України мети використання підробки як підроблювачем, так і іншою особою, а також у ч.3 ст. 358 КК України – на «завідомість» як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони цього складу злочину. Такий спосіб конструювання складів злочинів вказує на необхідність віднесення їх до умисних злочинів» [92, с. 701].

Про умисний характер відповідних посягань свідчать:

1) пряма вказівка на саме цю форму вини (ст. ст. 158; 321-2; 364-2; 366-2; 376-1; 400-1 КК України);

2) характеристика інформації, що вноситься у документ як «завідомо неправдива/недостовірна» (ст. ст. 205-1; 220-1; 220-2; 223-1; 366; 384 КК України);

3) в окремих випадках на форму та вид вини вказує наявність у складі кримінального правопорушення відповідної мети або мотиву: використання при продажу товарів або збуту (ст. 199 КК); приховування ознак банкрутства чи стійкої фінансової неспроможності або підстав для обов'язкового відкликання (анулювання) у фінансової установи ліцензії або визнання її неплатоспроможною (ст. 220-2 КК); збуту (ст. 224 КК); корисливий мотив чи інші особисті інтереси (ст. 319 КК); використання його підроблювачем чи іншою особою, збуту (ст. 358 КК); надання органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя,

тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України (ст. 384 КК).

Щодо мети підроблення документів, то вона або прямо вказана у диспозиції статті Особливої частини про цей склад кримінального правопорушення, або включена у інтелектуальну ознаку прямого умислу. Хоча у вітчизняній доктрині кримінального права не прийнято говорити про спеціальні види умислу, у зарубіжній теорії кримінального права та міжнародному кримінальному праві це звична річ. Йдеться про те, що є випадки, коли мета кримінально-протиправного діяння охоплюється власне змістом інтелектуальної компоненти структури умислу. Найбільш типовим прикладом є поняття «геноцидального умислу» у теорії міжнародного кримінального права, що є ментальним елементом складу геноциду як міжнародного злочину [26, с. 715]. На думку про те, що у вітчизняній науці кримінального права цю конструкцію варто також використати нашої формулювання, використані законодавцем, зокрема, у ст. 384 КК України: завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, завідомо неправдивий звіт оцінювача, завідомо неправдивий переклад. Ці формулювання, поєднані з назвою статті «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу», як видається, означають, що інтелектуальною ознакою умислу охоплюється не лише усвідомлення факту внесення неправдивої інформації до названих документів, а й факту того, що метою цих діянь є введення в оману відповідного адресату, спотворення його уявлення про об'єктивну реальність, попросту – обман. Видається, що така мета «приховано» знаходиться у всіх випадках підроблення документу, оскільки її відсутність означатиме відсутність загальних ознак обману, видом, формою якого є підроблення документів. Іншими словами умисел у всіх випадках підроблення документів є спеціальним – таким, який включає у зміст інтелектуальної ознаки окрім звичайного усвідомлення об'єктивної реальності і того, що вчиняє особа, ще й мети ввести в оману адресат підробленого документа під час його використання.

Ілюстрацією такого твердження може бути будь-який випадок з практики. Так, наприклад, особу було засуджено за ч. 1 ст. 366 КК України за таких обставин. ОСОБА_4 працюючи на посаді поліцейського роти №6 батальйону №4 полку №1 /обслуговування правого берегу/ Управління патрульної поліції у м. Києві Департаменту патрульної поліції, на підставі наказу Департаменту патрульної поліції №544 о/с від 07.12.2017 року, будучи службовою особою, діючи з прямим умислом, з метою створення уяви належного виконання ним своїх службових обов'язків 08.11.2018 року вчинив злочин у сфері службової діяльності при наступних обставинах.

07.11.2018 року в нічний час ОСОБА_4 виконуючи покладені на нього службові обов'язки, в складі екіпажу №903 разом із поліцейським ОСОБА_9 здійснював патрулювання в м. Києві на службовому автомобілі «Toyota Prius».

Рухаючись проспектом Відрадний у Солом'янському районі м. Києві, з метою перевірки документів поліцейськими ОСОБА_4 та ОСОБА_9 зупинено автомобіль «Toyota Prado» д.н.з. НОМЕР_1, під керуванням ОСОБА_10.

Перевіривши документи ОСОБА_10 у поліцейського ОСОБА_4 виникла необґрунтована підозра в тому, що водій ОСОБА_10 перебував у стані алкогольного сп'яніння, в зв'язку з чим ОСОБА_11 було запропоновано пройти тест на стан алкогольного сп'яніння за допомогою алкотестеру «Drager Alcotest 6820». При цьому ОСОБА_11 відмовився від проходження вказаного тесту, виявивши бажання пройти медичне обстеження на стан алкогольного сп'яніння в офіційному медичному закладі.

Надалі на службовому автомобілі «Toyota Prius» поліцейськими ОСОБА_4 та ОСОБА_9 водія ОСОБА_10, за його добровільною згодою доставлено до Київської міської наркологічної клінічної лікарні «Соціотерапія», за адресою: м. Київ, вул. Визволителів, 6, у Дніпровському районі.

У вказаному медичному закладі, 08.11.2018 о 00.35 годин, у присутності поліцейських ОСОБА_4 та ОСОБА_12 лікарем ОСОБА_13, за допомогою алкотестеру «Drager Alcotest 6820», за добровільною згодою ОСОБА_10,

проведено його медичне обстеження на стан алкогольного сп'яніння, в результаті якого виявлена відсутність алкогольного сп'яніння у останнього про що лікарем ОСОБА_13 08.11.2018 о 00.35 складено висновок щодо результатів медичного огляду з метою виявлення стану алкогольного сп'яніння №011127.

Разом із цим, 08.11.2018 приблизно о 01.38 годин, перебуваючи біля приміщення Київської міської наркологічної клінічної лікарні «Соціотерапія», за адресою: м. Київ, вул. Визволителів, 6, з метою створення уяви належного виконання ним своїх службових обов'язків, поліцейський ОСОБА_4, діючи з прямим умислом, у порушення вимог ст.247 КУпАП, яка передбачає, що провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за відсутністю події і складу адміністративного правопорушення, достовірно знаючи, що водій ОСОБА_10, станом на момент зупинки транспортного засобу, не перебував у стані алкогольного сп'яніння та керував транспортним засобом «Toyota Prado» д.н.з. НОМЕР_1 не перебуваючи у такому стані, склав відносно водія ОСОБА_10 протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ч.1 ст.130 КУпАП (керування транспортними засобами особами, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння), шляхом власноручного внесення до бланку протоколу про адміністративне правопорушення серії БД №425979 від 08.11.2018, наступних відомостей: «08.11.2018 року 00 год. 00 хв. у м. Київ, пр-кт Відрадий, 31, водій керував «Toyota Prado» д.н.з. НОМЕР_1 у стані алкогольного сп'яніння. Огляд на стан сп'яніння, у встановленому законом порядку проводився у лікаря нарколога за адресою: м. Київ, пр-кт Визволителів, 6, чим порушив вимоги п.2.9 «а» Правил дорожнього руху, за що відповідальність передбачена ч.1 ст.130 КУпАП», тим самим, здійснив внесення службовою особою до офіційного документу неправдивих відомостей.

Продовжуючи свої злочинні дії, поліцейським ОСОБА_4 вилучено в ОСОБА_10 посвідчення водія НОМЕР_2 та видано тимчасовий дозвіл на

право керування транспортним засобом ТД ПК 171 597. Після чергування, протокол про адміністративне правопорушення серії БД №425979 від 08.11.2018, переданий до відділу адміністративної практики Управління патрульної поліції у м. Києві Департаменту патрульної поліції [27].

В іншому прикладі службова особа також засуджена за ч. 1 ст. 366 КК України за такі дії: ОСОБА_4 відповідно до наказу №41/К від 31.05.2018, працюючи на посаді начальника Теофіпольського районного сектору філії Державної установи «Центр пробації» в Хмельницькій області, пов'язаний з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, маючи спеціальне звання майор внутрішньої служби, будучи працівником правоохоронного органу та будучи службовою особою, здійснюючи повноваження щодо нагляду за звільненим від відбування покарання з випробуванням ОСОБА_6 та ведення його особової справи, умисно, з використанням наданих службових повноважень, всупереч інтересам служби, перебуваючи у невідомому досудовим розслідуванням місці, у невідомий досудовим розслідуванням час, знаючи, що підстави для реєстрації явки ОСОБА_6 відсутні, оскільки останній на реєстрацію 05.02.2020 та 04.03.2020 до Теофіпольського районного сектору філії ДУ «Центр пробації» не з'являвся та у листку реєстрації не розписувався, умисно, усвідомлюючи протиправність своїх дій, власноручно від свого імені вніс до офіційного документа - листка реєстрації, форму якого затверджено Порядком здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 29.01.2019 № 272/5, долученого ним до матеріалів особової справи засудженого ОСОБА_6 №22/2019, завідомо неправдиві відомості про явку ОСОБА_6 на реєстрацію 05.02.2020 та 04.03.2020 шляхом власноручного написання своєї посади в графі «Посада, прізвище, ініціали працівника, який провів реєстрацію», зазначених дат у графі «Дата реєстрації» та шляхом підпису від імені ОСОБА_7 в графі «Підпис засудженого» напроти зазначених дат. Далі у вирoku чітко вказується на те, що Також, ОСОБА_4 ,

переслідуючи єдиний умисел на приховання фактів неприбуття ОСОБА_6 на реєстрацію до органу пробації та невиконання обов'язків, покладених судом та встановлених КВК України, Законом України «Про пробацію», перебуваючи у невстановленому досудовим розслідуванням місці, у невстановлений досудовим розслідуванням час, знаючи, що підстави для реєстрації явки ОСОБА_6 відсутні, оскільки останній на реєстрацію до Теофіпольського районного сектору філії ДУ «Центр пробації» 06.05.2020 не з'являвся та у листку реєстрації не розписувався, умисно, усвідомлюючи протиправність своїх дій, власноручно від свого імені вніс до офіційного документа - листка реєстрації, долученого ним до матеріалів особової справи засудженого ОСОБА_6 №22/2019, завідомо неправдиві відомості про явку ОСОБА_6 на реєстрацію 06.05.2020 шляхом власноручного написання своєї посади в графі «Посада, прізвище, ініціали працівника, який провів реєстрацію», зазначеної дати у графі «Дата реєстрації» та шляхом підробки підпису від імені ОСОБА_7 в графі «Підпис засудженого» напроти зазначеної дати [31].

Тобто у обидвох випадках особа внесла у офіційні документи неправдиву інформацію з метою введення в оману адресата подання такого офіційного документу. І хоча у диспозиції ч. 1 ст. 366 КК України така мета не відзначена, її обов'язковість впливає з самої правової природи підроблення документів як різновиду обману.

У виняткових випадках законодавець не вказує у диспозиціях відповідних статей ні форми вини, ні мети відповідної діяльності, однак системне тлумачення а також формальний вид складу, та альтернативні форми поведінки у межах цих складів, які можуть бути вчинені тільки умисно, дають підстави стверджувати, що й ці правопорушення можуть бути вчиненні лише умисно. Йдеться про склади кримінальних правопорушень, відображені у ст. ст. 158-3; 200; 318 КК України.

Висновки до розділу II.

Розділ про юридичний аналіз складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів містить матеріал, спрямований на розкриття змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак відповідних правопорушень. У роботі не використовувався «коментаторський» підхід і не розтлумачувалися ті ознаки складів, які не викликають складнощів ні у теорії кримінального права, ні у практиці його застосування. Тому основна увага була спрямована на наскрізні проблеми кримінально-правової характеристики складів правопорушень, які полягають у підробленні документів.

Так, розгляд об'єктивних ознак відповідних складів був скерований на відповідь на наступні питання: 1) Які термінологічні звороти використовуються законодавцем для позначення об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів та чи обґрунтований такий термінологічний плюралізм? 2) Як можна визначити поняття «підроблення» із використанням родо-видового співвідношення понять? 3) Чи можливе підроблення шляхом бездіяльності? 4) Чи можливо та доцільно уніфікувати термінологію, що позначає об'єктивну сторону відповідних кримінальних правопорушень із урахуванням того, що КК містить декілька специфічних складів правопорушень, об'єктивна сторона яких позначена зовсім оригінально?

Всі за винятком одного складу кримінального правопорушення, які полягають у підробленні, за конструкцією об'єктивної сторони належать до формальних. Єдиний матеріальний склад передбачено у ст. 223-1 КК України. Зроблено висновок про те, що якщо законодавець вбачає необхідність збереження у структурі КК окремої відповідальності за внесення уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей, то варто перетворити цей склад на формальний. Таким чином висуваємо пропозицію внести зміни до ст. 223-1 КК України, виключивши з диспозиції її частини 1 слова: «якщо це

заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в фінансові інструменти, який набув права власності на цінні папери».

Констатовано, що «складання завідомо неправдивого офіційного документа» є одним із можливих способів загального поняття «підроблення офіційного документа» і на нього поширюються всі загальні ознаки останнього, так званого родового поняття. За умови визнання складання завідомо неправдивого документом видом загального поняття підроблення документів, ми вправі поширити на цей вид підробки всі ознаки цього загального поняття, серед яких наводиться і ніким не спростовується висновок про те, що повне підроблення має місце у випадку, коли відсутні правові підстави для відображення відомостей, які фіксуються у підробленому документі. Тобто, у разі внесення у офіційний документ інформації, яка не одержана у передбачений законом спосіб, за відсутності для цього правових підстав – складання вказаного офіційного документа є підстави визнавати складанням завідомо неправдивого офіційного документа у розумінні ч.1 ст. 366 КК України.

У роботі констатовано, що для того, щоб адекватно визначити зміст поняття «підроблення», варто, видається, використати такий поширений у науці логіки прийом, як визначення поняття за допомогою родо-видового співвідношення. Іншими словами, серед усього розмаїття понять необхідно відшукати поняття, яке буде виступати «родовим» для поняття «підроблення». Не вдаючись у деталі міркувань, можна запропонувати родовим поняттям для поняття «підроблення» вважати «обман». Таким чином у визначенні поняття «підроблення» необхідно включити посилання на поняття «обман», що дасть можливість не відтворювати у визначенні загальні ознаки родового поняття, а зосередитись тільки на ознаках «видових», тих, що характерні саме цьому виду (формі) обману.

В дисертації визнано за доцільне зберегти специфічні форми підроблення (за умови кримінально-політичного рішення про збереження таких проявів диференціації кримінальної відповідальності за підроблення

документів). Решта ж складів, які були предметом розгляду у цій частині дисертації, варто уніфікувати у частині позначення діяння як ознаки об'єктивної сторони, використавши спільних для всіх термін «підроблення».

Плюралізм у позначенні діяння як ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів – явище в цілому негативне і таке, якого варто позбутися у тексті чинного КК України. За невеликим винятком, який складають специфічні види підроблення, діяння у складах відповідних правопорушень варто позначити терміном «підроблення». При цьому зміст цього поняття варто розуміти так: підроблення – це вид (форма) обману, який полягає у повному чи частковому спотворенні змісту документа у результаті якого з'являється документ, що недостовірно відображає реальну дійсність. Таке розуміння підроблення дає можливість знайти додаткові аргументи на користь твердження про те, що підроблення документів можливе і шляхом бездіяльності.

Зміст ознак загального суб'єкта підроблення документів не відрізняється від традиційного їх змістовного наповнення.

Аналіз змісту ознак спеціального суб'єкта у складах кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів дав можливість запропонувати деякі удосконалення нормативного регулювання в окремих із них власне стосовно ознак спеціального суб'єкта:

- зважаючи на те, що за характером відповідних правовідносин, учасником їх може бути лише уповноважена особа фінансової установи, саме ця ознака повинна бути відображена у кримінально-правовій характеристиці суб'єкта правопорушення, передбаченого ст. 220-2 КК України. Таким чином пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 220-1 КК України словами «уповноваженою особою фінансової установи» після слів «1. Внесення...»;

- у диспозиції статті 321-2 варто було б обмежити коло суб'єктів цього складу «особою, яка залучена до процесу доклінічного вивчення, клінічних випробувань та державної реєстрації лікарських засобів».

Враховуючи потребу системного підходу до диференціації кримінальної відповідальності, вважаємо за необхідне виокремити зі ст. 366 КК України службове підроблення, вчинене службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми у окрему статтю, змінивши при цьому суб'єкта у ст. 366 КК України. Для цього необхідно внести зміни до примітки 1 до ст. 364 КК України, додавши до відповідного переліку статей ст. 366 КК, та доповнити КК України ст. 366-4 «Службове підроблення службовою особою юридичної особи приватного права» такого змісту:

«1. Складання, видача службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів або використання таких документів -

караються ...

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -
караються ...»

Крім того, варто також додати ст. 366-4 у перелік відповідних статей у примітці до ст. 358 КК України, де визначено поняття офіційного документа.

Всі кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів вчиняються із умисною формою вини. Про умисний характер відповідних посягань свідчать:

1) пряма вказівка на саме цю форму вини (ст. ст. 158; 321-2; 364-2; 366-2; 376-1; 400-1 КК України);

2) характеристика інформації, що вноситься у документ як «завідомо неправдива/недостовірна» (ст. ст. 205-1; 220-1; 220-2; 223-1; 366; 384 КК України);

3) в окремих випадках на форму та вид вини вказує наявність у складі кримінального правопорушення відповідної мети або мотиву: використання при продажу товарів або збуту (ст. 199 КК); приховування ознак банкрутства

чи стійкої фінансової неспроможності або підстав для обов'язкового відкликання (анулювання) у фінансової установи ліцензії або визнання її неплатоспроможною (ст. 220-2 КК); збуту (ст. 224 КК); корисливий мотив чи інші особисті інтереси (ст. 319 КК); використання його підроблювачем чи іншою особою, збуту (ст. 358 КК); надання органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України (ст. 384 КК).

У дисертації констатовано, що інтелектуальною ознакою умислу охоплюється не лише усвідомлення факту внесення неправдивої інформації до названих документів, а й факту того, що метою цих діянь є введення в оману відповідного адресату, спотворення його уявлення про об'єктивну реальність, попросту – обман. Видається, що така мета «приховано» знаходиться у всіх випадках підроблення документу, оскільки її відсутність означатиме відсутність загальних ознак обману, видом, формою якого є підроблення документів. Іншими словами умисел у всіх випадках підроблення документів є спеціальним – таким, який включає у зміст інтелектуальної ознаки окрім звичайного усвідомлення об'єктивної реальності і того, що вчиняє особа, ще й мети ввести в оману адресат підробленого документа під час його використання. Такий висновок підтверджується прикладами з судової практики.

РОЗДІЛ 3. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПІДРОБЛЕННЯМ ДОКУМЕНТІВ ТА ЇХ КВАЛІФІКАЦІЯ

3.1. Проблеми диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підробленням документів

Проект Кримінального кодексу України у контексті проблеми, що розглядається у цій дисертації, містить статтю 7.8.4. Підроблення офіційного документа, його видання, збут чи використання [63]. Ця стаття міститься у розділі 7.8. Кримінальні правопорушення проти достовірності інформації, що містяться на речових носіях та охоплює собою поведінку особи, яка передбачає: 1) підроблення офіційного документа з метою його використання ним чи іншою особою; 2) видачу підробленого офіційного документа; 3) збут підробленого офіційного документа або 4) його використання. Вся ця поведінка, як видно із тексту проекту, передбачена у одній статті і становить собою злочин 1 ступеня.

Автори проекту КК України використали такий незвичний для вітчизняного кримінального права підхід у частині диференціації кримінальної відповідальності, як передбачення «кваліфікуючих» чи «особливо кваліфікуючих» ознак у статтях на початку відповідного розділу КК. Так, щодо аналізованого посягання, ознаками, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня є: 1) вчинення його щодо судового рішення; 2) вчинення його щодо документа про визнання непридатності особи до військової служби або про наявність підстав звільнення від неї (ст. 7.8.2. проекту). На один ступінь підвищують тяжкість аналізованого посягання такі ознаки: 1) щодо важливого особистого документа; 2) щодо документа на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або інших предметів, обіг яких відповідно до цього Кодексу є кримінальним правопорушенням; 3) щодо документа для використання його як доказу під час досудового розслідування у кримінальному провадженні або в суді; 4) у складі простої групи; 5) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків

або пов'язаних з ними можливостей; 6) з метою приховати інший злочин чи полегшити його вчинення. Може здатися, що у наведених положеннях відображений вичерпний перелік засобів диференціації кримінальної відповідальності за підроблення документів проте у статусі *de lege ferenda*. Однак це не зовсім так і проєкт КК містить низку спеціальних норм, існування яких мало б унеможливитись новою конструкцією кримінального закону. Так, у ст. 4.10.11 передбачено відповідальність за підроблення виборчої документації чи документації референдуму та використання її; у ст.ст. 6.4.11-6.4.13 – за дії у разі неплатоспроможності (підроблення документів, що відображають фінансову чи господарську діяльність) залежно від виду заподіяної майнової шкоди; ст. 7.2.8 передбачає відповідальність за екзотичне складання чи використання підробленого офіційного документа з метою здійснення терористичного акту, участі у терористичній групі чи фінансування тероризму і, нарешті розробники проєкту зберегли критиковану у цій дисертації конструкцію норми про самовільне залишення місця служби або ухилення від виконання обов'язків військової служби шляхом підроблення документа (*а не використання підробленого документа – С.Я.*) у ст. 10.2.2. та 10.2.3. проєкту КК.

Чи обґрунтований запропонований підхід істотного зменшення статей про підроблення документів у проєкті КК? Чи достатнім є арсенал чинного КК України у частині використання відповідних засобів диференціації кримінальної відповідальності за підроблення документів *de lege lata*? У цій частині дисертації спробуємо відповісти на ці запитання.

Питання диференціації кримінальної відповідальності на теоретичному рівні висвітлені у роботах Н.О. Антонюк [7] та М.І. Хавронюка [161]. На підставі напрацювань доктрини кримінального права щодо диференціації кримінальної відповідальності Л.В. Павлик та Р.А. Бориславський підготували та захистили дисертації, присвячені проблемам диференціації кримінальної відповідальності за окремі групи кримінальних правопорушень [88, 21].

Питань диференціації кримінальної відповідальності за підроблення документів так чи інакше торкалися у своїх роботах А.В. Айдинян, С.Р. Багіров, О.Ю. Вітко, О.О. Дудоров, Д.В. Каменський, О.І. Матюшенко, Н.М. Парасюк, М.М. Панов, С.С. Титаренко, С.С. Тучков, М.І. Фіалка тощо. Ці та інші роботи складуть теоретичну базу цього дослідження.

Метою цієї частини роботи є виявлення та опис реального стану диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів за КК України, визначення її засобів та висунення гіпотези ефективності їх використання.

Насамперед, варто нагадати, що предметом дослідження є кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів. Йдеться про посягання, які передбачену у 19 статтях Особливої частини КК України, що містять як мінімум 22 їх самостійні склади: статті 158, 158-3, 199, 200, 205-1, 220-1, 220-2, 223-1, 224, 318, 319, 321-2, 358, 364-2, 366, 366-2, 376-1, 384, 400-1 КК України.

Визначаючи поняття диференціації кримінальної відповідальності, варто, видається підтримати Н.О. Антонюк, яка відзначила, що це здійснювана законодавцем з метою реалізації принципу справедливості варіативна оцінка груп однорідних чи різнорідних злочинних посягань та (або) осіб, що їх вчиняють, результатом якої є закріплення у КК України типових ознак складів злочинів та (або) різних типових форм потенційного обмежувального впливу на особу, що відповідатимуть характеру та ступеню суспільної небезпеки вчиненого та (або) суспільній небезпеці особи, яка вчинить такий злочин [9, с.210].

З цього визначення випливають ознаки поняття диференціації кримінальної відповідальності, які є важливими для наших міркувань, а саме: 1) це варіативна оцінка законодавцем злочинних посягань та/або осіб, що їх вчинили; 2) результатом такої оцінки є закріплення у КК різних складів кримінальних правопорушень або форм кримінально-правового впливу; 3) різні склади та форми впливу повинні відображати характер та ступінь

суспільної небезпечності вчиненого та/або особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

Кримінально-правова наука пострадянських держав виокремила велику кількість засобів, які використовує законодавець задля диференціації кримінальної відповідальності. Наукові підходи до цих засобів досить вдало узагальнені Л.В. Павлик, яка у своїй дисертації назвала фактично їх вичерпний перелік. Так, на думку вчених до засобів диференціації кримінальної відповідальності можна віднести такі явища, як: 1) норма кримінального права; 2) класифікація (категоризація) злочинів; 3) множинність злочинів; 4) незакінчений злочин (незакінчена злочинна діяльність); 5) співучасть; 6) неповноліття; 7) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання; 8) амністія; 9) судимість; 10) кваліфікуючі або привілеюючі ознаки або ж іноді науковці називають кваліфіковані, особливо кваліфіковані та привілейовані склади злочинів; 11) розмежувальні ознаки суміжних складів злочинів (складів, у яких основна частина ознак співпадає) або конститутивні ознаки, за допомогою яких створюються різні склади злочинів; 12) виділення із загальної норми спеціальної (спеціальних) норми (норм); 13) побудова норм про так звані складені злочини; 14) санкції статей Особливої частини КК України або ж іноді вказують на внесення змін до санкції статті Особливої частини КК чи використання відносно-визначених, альтернативних і кумулятивних санкцій; 15) допущення можливості (факультативності) застосування додаткових покарань, умовне засудження і умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, або ж звільнення від покарання чи заміна покарання більш м'яким; 16) загальні та спеціальні види (підстави) звільнення від кримінальної відповідальності; 17) зміна критеріїв, які визначають співвідношення кримінально-правових норм та норм інших галузей права [88, с.88-89].

У той же час, національна кримінально-правова доктрина містить й інші, більш виважені, на наш погляд, підходи. Так, М.І. Хавронюк відзначив, що кримінальний закон має (чи може) передбачати такі можливості (засоби диференціації): 1) основні (призначення різних (за ступенем і характером),

розрахованих на різні категорії осіб, що вчинюють злочини; призначення того чи іншого покарання у певних межах); 2) додаткові (засудження без призначення покарання; засудження із звільненням від покарання або його відбування, у т. ч. засудження із застосуванням до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру); 3) виняткові (з одного боку – повне складання призначених покарань при сукупності злочинів; з другого – безумовне звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання (у зв'язку із закінченням строку давності, а також – стосовно окремих категорій осіб – за амністією)) [162, с.3-7].

Згадана у цій роботі Н.О. Антонюк своєю чергою вважає, що засобами диференціації кримінальної відповідальності є прийоми законодавчої техніки, за допомогою яких законодавець відображає у кримінально-правових нормах типові ознаки складів злочинів та (або) різні типові форми потенційного обмежувального впливу на особу, що відповідатимуть характеру та ступеню суспільної небезпеки вчиненого та (або) суспільній небезпеці особи, яка вчинить такий злочин. Засобами диференціації кримінальної відповідальності, на думку вченої, є: 1) врахування кількості вчинених злочинів; 2) врахування кількості учасників злочину; 3) врахування етапу, на якому злочинний намір був завершений чи зупинений (припинений); 4) передбачення можливості звільнення від кримінальної відповідальності, покарання або його відбування; 5) встановлення декількох видів покарань, а також їхніх меж, встановлення строків зняття та погашення судимості; 6) конструювання норм, що перебувають у конкуренції, та норм, що містять суміжні склади злочинів; 7) врахування вікової ознаки особи, яка вчинила злочин» [8].

Р.А. Бориславський, досліджуючи диференціацію кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження чужого майна, розподілив засоби диференціації кримінальної відповідальності відповідно до головних структурних частин кримінального закону та визначив, що в Особливій частині КК України наявні такі засоби диференціації кримінальної відповідальності:

- 1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі і виключається в іншому;
- 2) склади, які містяться у спеціальних нормах;
- 3) складені склади кримінальних правопорушень;
- 4) підстави звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки.

В Загальній частині КК України основними засобами диференціації кримінальної відповідальності, на нашу думку вченого, є:

- 1) підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які мають імперативний характер і обов’язкові для суду;
- 2) спеціальні засади призначення покарання;
- 3) підстави звільнення від покарання та його відбування, які мають імперативний характер;
- 4) вік, із якого настає кримінальна відповідальність, та особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх [22, с.13-14].

Спробуємо проаналізувати реальний стан диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів, із урахуванням наведених теоретичних конструкцій її поняття та засобів.

Розпочнемо із засобів диференціації, які характерні для Загальної частини КК України. На перший погляд, вони є загальними і специфіки щодо розглядуваної групи посягань не мають. В цьому, напевно суть засобів диференціації, які містяться у Загальній частині КК. Вони за своїм призначенням спрямовані на диференціацію кримінальної відповідальності за будь-яке кримінальне правопорушення.

Натомість чинне кримінальне законодавство містить приклади відходу від цих загальних правил. Так, інститут звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання та його відбування, містить декілька винятків, які обмежують застосування його положень щодо всіх кримінальних правопорушень. Йдеться, наприклад, про корупційні

кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією (ст. ст. 45, 75 КК України та ін.) а також окремі види військових кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану чи у бойовій обстановці (ст. 75 КК України) тощо. Кримінальних правопорушень, які віднесені нами до тих, які полягають у підробленні документів, серед цих винятків ми не знайдемо.

Тому значення для диференціації кримінальної відповідальності у інститутах загальної частини кримінального права насправді має лише віднесення того чи іншого правопорушення до певного їх виду із урахуванням положень ст. 12 КК України. Сутність диференціації кримінальної відповідальності, за визначенням вчених, знаходить вираження в розподілі (градації, розділенні) у законі про кримінальну відповідальність заходів державного примусу у виді покарання та інших заходів кримінально-правового характеру як правових наслідків кримінального правопорушення (залежно від його тяжкості), які має зазнати особа, що вчинила кримінальне правопорушення і визнана винною в ньому вироку суду [89, с. 152-153]. Засоби диференціації кримінальної відповідальності, які закріплені у Загальній частині КК України, враховують класифікацію кримінальних правопорушень, визначену у ст. 12 КК України, адже визначений вид кримінального правопорушення виступає обов'язковою умовою застосування тих чи інших видів звільнення від відповідальності чи від покарання, його відбування, застосування інших засобів диференціації кримінальної відповідальності.

Серед виокремлених нами посягань (до уваги бралися лише основні склади, передбачені у перших частинах статей Особливої частини КК), є: 4 кримінальні проступки (статті 319, 358, 384, 400-1 КК України) та 2 тяжких злочини (статті 158-3 та 199 КК України). Переважна більшість посягань належить до нетяжких злочинів – 13 статей (всі інші).

Це означає, що для більшості кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, доступний повний арсенал засобів

звільнення від кримінальної відповідальності та інших засобів диференціації кримінальної відповідальності. Лише «Фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму» та «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів» забезпечують можливість звільнення від покарання з випробуванням, оскільки ст. 75 КК України не встановлює обмежень для свого застосування щодо тяжкого злочину, а санкції відповідних статей передбачають можливість призначення такого виду та розміру покарання, яке є умовою застосування згаданого виду звільнення від відбування покарання.

В одній зі статей міститься підстава для звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці, що, незважаючи на місце розташування у Особливій частині КК, належить до інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Йдеться про ч.5 ст. 158-3 КК України, в якій відзначено, що особа звільняється від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинення злочину та сприяла його розкриттю.

Взагалі інститут звільнення від звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці передбачає спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності і належить до інститутів Особливої частини КК України. Вся сукупність норм Особливої частини, в яких зазначені такі спеціальні обставини, утворюють самостійний субінститут звільнення від кримінальної відповідальності, своєрідність якого полягає у поєднанні вчинення певного виду кримінального правопорушення із

здійсненням вказаної у законі позитивної посткримінальної поведінки [164, с. 155]. Використання такого перехідного між Загальною та Особливою частиною КК засобу диференціації відповідальності обумовлене зацікавленістю держави і потрібні поведінці особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у потребі спонукати її до такої потрібної поведінки. При цьому ступніть тяжкості кримінального правопорушення значної ролі тут не відіграє. Як бачимо, що навіть тяжкий злочин може мати відповідну підставу.

Примітно, що якщо узагальнити обставини, які обумовлюють відповідне звільнення від кримінальної відповідальності, є тими формами позитивної посткримінальної поведінки, у вчиненні якої заінтересована держава, то ними виступають:

- а) припиненням злочинної поведінки;
- б) добровільним повідомленням про злочин;
- в) самовикриттям у злочині;
- г) викриттям інших осіб, винних у вчиненні злочину;
- д) нейтралізацією, мінімізацією або відшкодуванням суспільно-небезпечних наслідків (податки, збори, обов'язкові платежі, фінансові санкції, пені тощо);
- е) вилученням з неконтрольованого обігу предметів зі спеціальним статусом обігу (носіїв державної таємниці, наркотичних засобів, психотропних речовин, зброї, бойових припасів тощо) тощо [165, с. 157].

Враховуючи це, а також те, що найбільш поширені кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів (передбачені ст.ст. 358 та 366 КК України) часто виступають супутником біль небезпечних посягань, застосовуються субсидіарно з іншими кримінально-правовими нормами, виникає питання про доцільність встановлення подібної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці за підроблення документів.

Видається, що держава повинна бути зацікавлена у тому, що особа, яка вчинила підроблення документів, могла викрити своїх співучасників у цьому

та іншому кримінальному правопорушенні, яке поєднане із підробленням або використанням підробленого документа. Саме тому ми пропонуємо доповнити ст. 358 КК України частиною 5 такого змісту: «5. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, а також статтями 366 та 366-4 (у разі прийняття пропозиції, висловленої у цій роботі) звільняється від кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинене нею правопорушення, сприяло його розкриттю, викрила співучасників цього кримінального правопорушення та інших, пов'язаних із ним правопорушень та відшкодувала заподіяну нею шкоду».

Щодо засобів диференціації кримінальної відповідальності, які характерні для Особливої частини КК України, то відносно кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, вони характерні всі без винятку.

Найбільш яскравим відображенням суміжних складів є кримінальні правопорушення, які передбачені у ч.ч. 1, 2 ст. 358 та ч. 4 ст. 358 КК України, простіше кажучи – підроблення документів та використання підроблених документів.

Розмежовуються вони, очевидно, за ознаками об'єктивної сторони складу правопорушення – діянням. Традиційним та таким, який сприймається більшістю вчених та практиків, є підхід, відповідно до якого у разі, якщо особа спочатку підробила офіційний документа, а потім його використала – вчинене потребує кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених, наприклад, ч.1 ст. 358 та ч.4 ст. 358 КК України. Ця позиція піддається критиці, однак залишається провідною. Так, В. Щирська зазначає, що склад злочину, визначений ч.1 ст. 358 КК, передбачає підроблення документа саме «з метою використання його як підроблювачем чи іншою особою». Тобто це підтверджує, що використання документа підроблювачем уже криміналізовано ч.1 ст. 358 КК й не потребує додаткової кваліфікації за

ч.3 ст. 358 КК [167, с. 151]. Підтримати вказане складно, хоча б навіть з позицій вчення про реальну сукупність кримінальних правопорушень, яка насправді має місце у випадку спочатку підроблення документів, а потім їх використання.

Однак конструювання багатьох диспозицій статей Особливої частини КК України передбачає таке чи інше використання підробленого документу як альтернативну форму вчиненого, чи альтернативне діяння у відповідному складі правопорушення ставить під сумнів доцільність існування таких суміжних складів кримінальних правопорушень.

При цьому, якщо вчинене охоплювалось єдиним умислом, кваліфікувати вчинене за сукупністю однієї і тієї ж статті Особливої частини, вже не видається можливим. Так, наприклад, така ситуація виникає із ч.1 ст. 205-1 КК України. Якщо особа спочатку внесла в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації, наприклад, юридичної особи, а згодом подала підроблені документи для проведення такої реєстрації – сукупності кримінальних правопорушень не виникає. У той же час, уявімо собі, що КК України не містить ст. 205-1. Діяння залишається кримінально-протиправним, але підлягає кримінально-правовій оцінці за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 358 та ч.4 ст. 358 КК України. Видається, що ситуація не зовсім виправдана і законодавцю варто було б визначитися: підроблення та використання підробленого документа – два окремі склади чи альтернативні діяння у одному складі кримінального правопорушення.

Описане вище піднімає проблему використання наступного засобу диференціації кримінальної відповідальності – конструювання спеціальних кримінально-правових норм і розташування їх у інших, окрім XV, розділах Особливої частини КК.

Якщо вибудовувати так звану асоціацію кримінально-правових норм [173] про підроблення документів, то головною нормою, найбільш загальною зі всіх, буде норма, передбачена у ч.1 ст. 358 КК України – кримінальний

проступок, який полягає у будь-якому підробленні будь-якого офіційного документа. Всі ж інші норми мають відносно цього нормативного положення спеціальний характер. Вони або уточнюють (деталізують) предмет підроблення (наприклад, ст. 158 КК передбачає внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, а ст. 199 КК – виготовлення підроблених державних цінних паперів, що існують у паперовій формі тощо), або уточнюють ознаку суб'єкта підроблення (ст. 366 КК передбачає відповідальність за підроблення будь-якого офіційного документа службовою особою тощо), або ж деталізують декілька ознак складу кримінального правопорушення одночасно (с. 220-1 КК, наприклад, передбачає відповідальність за внесення керівником або іншою службовою особою банку до бази даних про вкладників завідомо неправдивих відомостей).

Виокремлення кількох спеціальних норм за ознакою спеціального суб'єкта, може створити і створює попередній засіб диференціації кримінальної відповідальності – наявність суміжних складів. Так, без сумнівів і ч. 2 ст. 358 і ч. 1 ст. 366 є спеціальними нормами відносно ч. 1 ст. 358 КК України, одна між собою вони співвідносяться як норми, які містять суміжна склади. Здебільшого, така ситуація зрозуміла правозастосовувачам і ускладнень при кримінально-правовій кваліфікації не викликає. Однак, трапляються і помилки, які складно пояснити з теоретичного боку. Так, наприклад, особа була засуджена за таких обставин. Так, ОСОБА_4, будучи державним реєстратором речових прав на нерухоме майно Дублянської міської ради Жовківського району Львівської області та службовою особою, яка постійно здійснює організаційно-розпорядчі функції, діючи умисно всупереч своєї Посадової інструкції та вимог Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 №1127, володіючи ідентифікатором доступу до автоматизованих систем Єдиних та

Державних реєстрів, створення та функціонування яких належить до компетенції Міністерства юстиції України, в тому числі автоматизованої системи Єдиного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, перебуваючи в невстановленому досудовим розслідуванням місці, в ході державної реєстрації права оренди земельної ділянки кадастровий номер 4622188000:01:005:0023, яка розташована в с. Убині Львівського району Львівської області та належить на праві власності ОСОБА_6, користуючись портативним планшетним пристроєм, через мережу Інтернет, перейшовши за посиланням register.minjust.gov.ua, ввівши свій логін та пароль, використовуючи особистий кваліфікований електронний підпис, здійснив вхід до програмного засобу ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, усвідомлюючи відсутність передбачених законом повноважень та склавши електронну заяву про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, а саме про припинення за СГ ТзОВ «НИВА» права оренди вищевказаної земельної ділянки, відобразив у Єдиному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень рішення (індексний номер 53435858) про державну реєстрацію припинення за СГ ТзОВ «НИВА» права оренди земельної ділянки, яке 03 серпня 2020 року о 19.56 годині підписав власним електронно-цифровим підписом, тобто склав та видав завідомо неправдивий офіційний документ. І ще з десятків подібних епізодів [28]. Дивна позиція суду, адже державний реєстратор як суб'єкт підроблення документів прямо передбачений у диспозиції ч. 2 ст. 358 КК України, і враховуючи повторність поведінки повинен бути засуджений за ч. 3 ст. 358 КК України, санкція якої не передбачає призначеного особі штрафу.

Оцінюючи використання спеціальних кримінально-правових норм як засобу диференціації кримінальної відповідальності, варто зауважити на необхідності дотримання балансу та недопущенні надміру спеціальних норм у КК України. Вони повинні виконувати свої функції [135], інакше змісту їх існування не буде. Цікаво відмітити також, що тенденція появи у КК спеціальних норм щодо підроблення документів спостерігається і надалі. Так,

певний резонанс у науці кримінального права викликав законопроект із пропозицією доповнити КК України нормою про відповідальність за підробку документів, що стосуються профілактичних щеплень. Ці пропозиції піддалися обґрунтованій критиці та не були реалізовані [2, 74, 76].

При цьому на практиці трапляються випадки, які пов'язані із неврахуванням наявного співвідношення загальних та спеціальних норм. Так, відомим рішенням Конституційного Суду України [130] була визнана неконституційною ст. 366-1 КК України «Декларування недостовірної інформації», яка є спеціальною відносно ст. 358 КК України. Такий характер співвідношення норм повинен був призвести до переповідомлення про підозру у вчинення кримінального правопорушення, передбаченого загальною нормою. Фактично ж відбулося закриття всіх кримінальних проваджень, які розслідувались або розглядались судами за ст. 366-1, яка була визнана неконституційною.

У встановленні співвідношення загальної та спеціальної кримінально-правових норм між положеннями статей Особливої частини КК України, які містять склади кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, є й інші проблеми, які обумовлені недостатньою точністю формулювання ознак відповідних складів. Так, наприклад, у спеціальній літературі, зокрема, зазначається, що зіставлення видів документів, про які йдеться у ст. 205-1 КК, із поняттям «офіційний документ» дозволяє зробити висновок про те, що не всі реєстраційні документи можуть визнаватися офіційними. Зокрема, деякі з них, як видається, не відповідають критеріям офіційного документа, закріпленим у кримінальному законі (примітка ст. 358 КК) [43, с. 119-120]. Таким чином, співвідношення норм, передбачених у ст. 358 та ст. 205-1 КК України вже не так однозначно можна віднести до випадку так званої «повної» конкуренції кримінально-правових норм.

Крім того, виокремлення спеціальних норм повинно відповідати принципу системності кримінального закону і не створювати складності та недоречності у застосуванні КК України. Так, ми вже згадували про ст. 366

КК, яка по суті є спеціальним видом підроблення документів відносно кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК. Однак використання службовою особою підробленого нею документа не передбачене в жодній зі спеціальних норм, а тому викликає сумніви у тому, як правильно кваліфікувати вчинене: чи за ч. 4 ст. 358 КК України як за загальною нормою, чи за ч. 1 ст. 364 КК України як теж загальною нормою відносно службового зловживання. При цьому варто пам'ятати, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 364 КК має матеріальний склад і є наявним лише у разі заподіяння службовою особою за інших необхідних умов шкоди, яка дорівнює або більше 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Щодо використання кваліфікуючих ознак, то під ними у науці кримінального права розуміють прямо вказані у законі про кримінальну відповідальність ознаки складу злочину, які є узагальненим позначенням обставин учинення злочину, що змінюють ступінь його суспільної небезпеки, порівняно з відображенням в основному складі злочину, впливають на кваліфікацію, змінюють інтенсивність караності через створення нової санкції, є додатковими до ознак основного складу злочину та мають імперативний характер [72, с.218].

Серед 19 статей Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів, лише 3 не містять кваліфікованих складів і структурно складаються з однієї частини (статті 220-2, 223-1, 364-2 КК України).

Серед інших статей, які кваліфіковані склади передбачають, найбільш часто використовується ознаки «повторності» та «за попередньою змовою групою осіб» - у 13 статтях. В окремих статтях містяться ознаки, які є специфічним для відповідних складів кримінальних правопорушень: неможливість встановлення результатів виборів або референдуму; розмір (вартість) документа; службовою особою використанням службового

становища; матеріальна шкода; смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки; вартість неправдиво задекларованого об'єкта тощо.

При цьому зміна категорії кримінального правопорушення (від проступку до нетяжкого злочину; від нетяжкого злочину до тяжкого) у кваліфікованих складах спостерігається лише у 50% випадків. З 16 статей Особливої частини КК України, які є предметом нашої уваги і містять кваліфіковані склади – 8 не змінюють категорії тяжкості кримінального правопорушення, залишаючись нетяжкими злочинами як у основному, так і у кваліфікованому складах.

Повертаючись до положень проєкту КК України, нагадаємо, що наявність кваліфікуючих ознак імперативно змінює тяжкість злочину залежно від виду обставин, передбачених цими ознаками – на один чи два ступеня. Такий підхід видається більш обґрунтованим, оскільки відображає мету диференціації кримінальної відповідальності – реалізацію принципу справедливості через різні склади та форми впливу, які повинні відображати характер та ступінь суспільної небезпечності вчиненого та/або особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

Диференціація кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів є нічим іншим як варіативною оцінкою законодавцем відповідних правопорушень та осіб, які їх вчинили результатом якої є закріплення у КК різних складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів або форм кримінально-правового впливу на осіб, які їх вчинили що повинно відображати характер та ступінь суспільної небезпечності вчиненого та/або особи, що вчинила відповідне кримінальне правопорушення.

Серед засобів диференціації кримінальної відповідальності, які використані у Загальній частині КК України відносно кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, значення як умови звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання та його

відбування, має категоризація кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості.

Щодо засобів, які характерні для Особливої частини КК України можна спостерігати використання законодавцем усього арсеналу таких: суміжних складів, конструювання спеціальних кримінально-правових норм та використання кваліфікованих складів. Кожен з цих засобів використано законодавцем не досить вдало. Недотримання правил законодавчої техніки, відсутність уніфікації понять конкретних ознак складів відповідних кримінальних правопорушень – здатне призвести та призводить до складнощів у застосування кримінального закону. У зв'язку із цим, на увагу заслуговує підхід до диференціації кримінальної відповідальності, який закладено розробниками у проєкті КК України.

3.2. Проблеми кримінально-правової кваліфікації підроблення документів

Кримінально-правова кваліфікація є необхідною частиною застосування кримінального закону до випадків правової оцінки вчинених кримінальних правопорушень. Кваліфікувати вчинене – означає встановити статтю або статті Кримінального кодексу України, які (які) передбачають вчинене суспільно небезпечне діяння. Отже, у спеціальній літературі доведено, що підроблення документів є діянням саме суспільно небезпечним, кримінально-протиправним і якби воно було передбачене лише однією статтею КК України, кримінально-правова кваліфікація була би менш проблемною. Проте реальна ситуація із кримінально-правовою регламентацією підроблення документів створює передумови для як теоретичних, так і практичних проблем кваліфікації відповідних посягань. Йдеться про те, що чинний КК передбачає відповідальність за підроблення документів у 19 статтях Особливої частини, які містять 22 самотійних основних складів кримінальних правопорушень і низку складів кваліфікованих. Між цими нормами у ситуації правозастосування виникають різноманітні ситуації співвідношення, які

повинні бути розв'язані із застосуванням відомих правил розмежування суміжних складів, подолання конкуренції кримінально-правових норм (загальної та спеціальної, частини і цілого, кількох спеціальних норм між собою), правил кваліфікації множинності кримінальних правопорушень у тому числі й у зв'язку із тим, що підроблення документів часто є підготовчою стадією використання таких предметів, що може бути способом вчинення інших самостійних кримінальних правопорушень. Це ставить перед наукою кримінального права завдання вироблення правил кваліфікації підроблення документів.

Вироблення таких правил повинно ґрунтуватися на загальнотеоретичних розробках проблем кримінально-правової кваліфікації, основи яких закладено у роботах В.О. Навроцького [79] та О.В. Ус [149]. Питання кваліфікації окремих ситуацій правозастосування (конкуренції, співучасті, множинності тощо) висвітлювалися у роботах О.О. Кваші [57], О.К. Маріна [71], Т.І. Созанського [138], Н.І. Устрицької [150]. Проблемам кримінально-правової кваліфікації різних видів підроблення документів приділяли увагу у своїх роботах Н.М. Парасюк, Н.О. Тимошенко, І.М. Фіалка, В.С. Щирська. Теоретичні висновки цих вчених стануть науковою базою постановки та розв'язання проблем кримінально-правової кваліфікації підроблення документів у цій статті.

Метою цієї частини роботи є виявлення та вирішення проблем, які виникають при кримінально-правовій кваліфікації підроблення документів, опис закономірностей, які повинні діяти у цій сфері.

У сфері кримінально-правової кваліфікації підроблення документів виникає декілька основних проблем, пов'язаних із особливостями конструювання складів відповідних кримінальних правопорушень та системними зв'язками кримінально-правових норм, які передбачають загальні та спеціальні склади кримінальних правопорушень.

Проблемою наскрізного характеру, вирішення якої мало б забезпечити однакове та передбачуване застосування КК до аналогічних випадків, є

поєднання у одній події кримінального правопорушення «підроблення» та «використання підробленого документа». Найбільш загальна норма, яка передбачає відповідальність за підроблення документів визначена у ст. 358 КК України «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток та штампів» передбачає відповідальність за підроблення та використання підроблених документів у різних частинах цієї статті. Це дає можливість у разі сполучення таких форм поведінки однією особою із використанням положень ч.1 ст. 33 КК України, кваліфікувати вчинене за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених, наприклад, ч. 1 ст. 358 та ч. 4 ст. 358 КК України. Це загальновизнане правило здебільшого не оспорується у літературі та використовується на практиці. Однак «спорідненість» цих форм поведінки дає можливість окремим авторам поставити його під сумнів. Так, зокрема, зазначається, що за своєю сутністю кримінально каране підроблення майже завжди поєднане з подальшим використанням підробленої речі. Наявність певної мети (у більшості випадків це саме використання) перетворює «звичайне» підроблення на кримінально каране. На меті використання у разі підроблення наголошується у багатьох нормах Особливої частини КК України, а яких передбачена відповідальність. Саме у сполученні підроблення й подальшого використання підробки знаходить свій логічний вияв механізм заподіяння реальної шкоди охоронюваними кримінальним законом суспільним відносинам в результаті підроблення. Якою гарною б не була підробка, без її подальшого використання або вчинення з нею інших дій (збуту, вилучення з законного обігу), реальної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони не може бути завдано. З огляду на високу ймовірність такого поєднання в злочинній діяльності в більшості норм, однією з альтернативних форм учинення об'єктивної сторони складу злочину передбачена така форма, як використання підробленої речі. Не можна залишити без уваги норми, передбачені ст. ст. 200, 216, 224, 318 та іншими. Для кваліфікації подібних випадків можна сформулювати таке правило: підроблення з подальшим

використанням підробки за умови передбачення використання як однієї з форм учинення відповідного складу злочину поряд з підробленням і не задання шкоди іншому, аніж в разі самого підроблення, об'єкту, на охорону якого спрямована дія іншої кримінально-правової норми, вчинене слід кваліфікувати як одиничний злочин за статтею, яка передбачає відповідальність за підроблення [167, с. 150-151].

У продовженні своїх міркувань, авторка заходить ще далі й вказує на те, що склад злочину, визначений ч.1 ст. 358 КК, передбачає підроблення документа саме «з метою використання його як підроблювачем, так і іншою особою». Тобто це підтверджує, що використання документа підроблювачем уже криміналізовано ч.1 ст. 358 КК й не потребує додаткової кваліфікації за ч.3 ст. 358 КК (*у чинній редакції – ч.4 ст. 358 КК – застереження С.Я.*). Підроблюючи документ, особа усвідомлює, що документ може бути використаний у майбутньому, і це усвідомлення законодавець уже врахував у визначенні санкції за такий злочин. Криміналізуючи саме підроблення, навіть без його використання, законодавець стояв, мабуть, на тій позиції, що саме підроблення створює небезпеку використання підробки замість справжньої речі. Отже, наслідком підроблення може бути використання підробки. У законі, в покаранні за підроблення, уже врахований такий наслідок від підроблення. Підроблення можна назвати ознакою формального складу злочину, де наслідок у вигляді можливого використання винесено за межі складу злочину. Підроблення є закінченим з моменту створення підробленої речі, саме вже створення небезпеки використання робить підроблення кримінально-караним. Дії особи, яка підробила документ, а згодом його використала, потребують кваліфікації лише за ч.1 або ч.2 ст. 358 КК. Особа, яка підробила документ, може відповідати за ч.3 ст. 358 КК (*у чинній редакції – ч. 4 ст. 358 КК – застереження С.Я.*) лише в тих випадках, коли вона не притягалася до кримінальної відповідальності за підроблення. Наприклад, коли закінчилися строки давності притягнення до відповідальності за підроблення документа або коли в момент учинення підроблення особа ще не

досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність за такий злочин, а використовує підроблені документи після досягнення відповідного віку [167, с.151]. Дозволимо собі не погодитися із міркуваннями вченої, вказавши на те, що наслідком підроблення насправді є поява підробленого документа, а використання підробки – самостійна вольова поведінка, яка може тягнути за собою самостійну кримінально-правову оцінку. Тим більше це актуально у випадку, якщо використання підробленого документа передбачено у самостійній кримінально-правовій нормі, визначеній у окремій структурній частині статті КК України.

Крім того, ясності у цьому випадку, може додати класифікація статей КК України на підставі того, як визначено «використання підробленого документа»: як самостійний склад, чи як альтернативна форма поведінки у межах одного складу кримінального правопорушення. Змішування різних класифікаційних груп може призвести, та й призводить у наведеному прикладі наукової аргументації до помилкових висновків. Так, наведені В.С. Щирською у першому цитованому абзаці статті 200, 216 (у *чинній редакції КК України виключена – застереження С.Я.*), 224, 318 КК України, на відміну від ст. 358 КК, використання підроблених документів містять у межах одного складу, як альтернативні діяння.

До таких статей у чинній редакції КК України можна віднести: ч.2 ст. 158-3; ст. ст. 199, 200, 205-1, 224, 318, 384 (стосовно висновка експерта чи спеціаліста, звіту оцінювача та перекладу перекладача) КК України. Загальне правило для кримінально-правової оцінки такого роду посягань полягає у тому, що якщо вчинене охоплювалося єдиним умислом, то кваліфікується воно як одиначне кримінальне правопорушення лише за відповідною частиною відповідної статті КК.

Всі наведені вище норми є спеціальним відносно кримінально-правової норми, передбаченої у ст. 358 КК і позитивно оцінити різні способи викладу форми кримінально-протиправної поведінки у загальній та спеціальних нормах, звісно, що неможливо. Поряд із тим, чинна редакція наведених статей

вимагає застосування саме таких правил кримінально-правової оцінки: якщо така сукупність вчинених діянь передбачена загальною нормою (ст. 358 КК) – кваліфікуємо вчинене за сукупністю кримінальних правопорушень; якщо ж конструкції статей, які передбачають спеціальні норми, маються «піддроблення» та «використання підроблених документів» як альтернативні форми поведінки у межах одного складу – у разі охоплення їх єдиним умислом – сукупність кримінальних правопорушень не утворюється, а все вчинене кваліфікується за однією статтею КК України.

Національне кримінальне законодавство України містить норми, в яких, на нашу думку, «піддроблення» та «використання підробленого документа» об'єднане єдиним термінологічним зворотом. Як правило, обумовлене це специфікою документа, який підробляється. Він має таку форму, яка передбачає можливість констатації того, що «внесення неправдивої інформації» до цього документа передбачає одночасне його використання. Йдеться про випадки, передбачені:

ч. ст. 158 КК – «внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців»;

ч.1 ст. 220-1 КК – «внесення керівником або іншою службовою особою банку до бази даних про вкладників завідомо неправдивих відомостей»;

ч.1 ст. 319 КК – «незаконна видача рецепта»;

ст. 364-2 КК – «неособисте голосування»;

ч.1 ст. 366-2 КК – «внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування...»;

ч.1 ст. 376-1 КК – «внесення неправдивих відомостей ... до Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи...».

У всіх цих випадках предметом кримінального правопорушення є електронний документ у формі бази даних/реєстрів. При цьому «створення» такого підробленого документа і є одночасним його використанням. Тому законодавче рішення об'єднати ці самостійні форми суспільно небезпечної

поведінки у одну передбачену законом форму – виправдане. Висновок при цьому щодо кваліфікації вчиненого однозначний – кваліфікувати потрібно лише за відповідної статтею КК України. Сукупність при цьому не утворюється.

У КК України містяться ще дві групи норм, які ставлять перед правозастосовувачем проблему кримінально-правової кваліфікації за сукупністю «підроблення» та «використання підробленого документа». Відрізняються вони від вже проаналізованих випадків тим, що у одному випадку у спеціальній відносно ст. 358 КК нормі передбачена відповідальність лише за «підроблення документа», а у другому – лише за «використання підробленого документа».

Так, наприклад, відповідно до ч.3 ст. 220-1 КК України відповідальність настає за внесення керівником або іншою службовою особою банку у звітність, яка подається до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, завідомо неправдивих відомостей. Як бачимо з формулювання диспозиції за конструкцією об'єктивної сторони цей склад належить до формальних, а отже закінченим він буде з моменту внесення у зазначені документи відповідних відомостей. Все, що особа робить з цими документами після цього моменту складом відповідного правопорушення не охоплюється і потребує самостійної кримінально-правової оцінки. І якщо у КК України відсутня спеціальна норма, яка б передбачала відповідальність за використання керівником або іншою службовою особою банку підробленої звітності, яка подається до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, ніщо не перешкоджає застосувати до таких осіб норму загальну – передбачену у ч.4 ст. 358 КК України – використання завідомо підробленого документа.

До цієї групи норм, на нашу думку, належать посягання, передбачені ч.1 ст. 158-3; ч.3 ст. 220-1; ст.ст. 220-2; 223-1; 321-2; 366; 384 (у частині завідомо неправдивого звіту оцінювача) та 400-1 КК України.

Таким чином, у випадку, коли особа вчиняє кримінальне правопорушення, яке полягає у підробленні документів, передбаченого у

одній зі спеціальних норм, а потім використовує цей підроблений документ, а друга форма кримінально-протиправної поведінки не передбачена у відповідній спеціальній нормі – все вчинене кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідною спеціальною нормою про «підроблення» та загальною нормою про «використання підробленого документа», що передбачена ч.4 ст. 358 КК України.

Щодо цього запропонованого правила є декілька застережень, обумовлених специфікою нормативного регулювання окремих видів підроблень. Так, у ст. 223-1 КК України «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів» міститься єдиний матеріальний склад кримінального правопорушення, який полягає у підробленні документів. Якщо тлумачити викладене у диспозиції ч.1 цієї статті буквально, то за цією кримінально-правовою нормою слід кваліфікувати випадки такого підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, що спричинили матеріальну шкоду інвесторові в фінансові інструменти, який набув права власності на цінні папери у розмірі, що у 20 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Однак, це вчинити це без використання відповідних підроблених документів неможливо, адже саме по собі їх підроблення без подачі для реєстрації не може спричинити матеріальної шкоди. Отже, як виняток, пропонуємо не застосовувати до таких випадків ч.4 ст. 358 КК України за сукупністю зі ст. 223-1, оскільки іншим чином, поза використанням підробленого документа, це кримінальне правопорушення вчинити неможливо, а отже, така форма діяння впливає зі змісту ознак об'єктивної сторони відповідного складу, хоча прямо у диспозиції ч.1 ст. 223-1 КК України й не передбачена.

Певного обумовлення потребує й ситуація, яка пов'язана із використанням службовою особою підробленого нею ж офіційного документа. Сам факт такого підроблення охоплюється ознаками спеціальної норми, передбаченої ст. 366 КК України «Службове підроблення».

Використання ж у спеціальній літературі пропонують кваліфікувати за сукупністю зі ст. 364 або 365 КК. Так, зокрема, зазначається, що суспільно небезпечне діяння у сфері службової діяльності, пов'язане з підробленням документів, за наявності відповідних підстав має кваліфікуватися правозастосовчими органами за сукупністю кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) чи то за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК) та за службове підроблення (ст. 366 КК) [157, с.16]. В цілому, не заперечуючи відповідної пропозиції, варто дещо уточнити. Кримінальні правопорушення, передбачені у ст. ст. 364, 364-1 та 365 КК України мають матеріальний склад – необхідною ознакою якого є заподіяння істотної шкоди, розмір якої відповідно до примітки ст. 364 має становити 100 або більше неоподатковуваних мінімуми доходів громадян. Саме ж службове підроблення та використання підробленого документа у загальній нормі ч.4 ст. 358 КК мають формальні склади. Таким чином, напрошується висновок про те, що разі, коли службова особа підробила офіційний документ і використала його, однак шкода такого використання не досягла розміру істотної для складів зловживання чи перевищення, вчинене потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст. 366 та ч.4 ст. 358 КК України.

Судова практика не така однозначна з цього питання. Так, в одному з рішень Верховного Суду ми бачимо кваліфікацію, яка у касаційних скаргах не оспорується, однак не відображає жодним чином використання підробленого документа (щоправда суд не визнав предмет власне офіційним документом, проте це не змінює позицію щодо кваліфікації вчиненого). Колегія суддів ККС у складі ВС у справі № 607/10931/14-к розглянула касаційну скаргу прокурора на ухвалу апеляційного суду від 29 вересня 2017 року у кримінальному провадженні за обвинуваченням ОСОБА_2, у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 366 КК (у редакції від 13 травня 2014 року). Органами досудового розслідування ОСОБА_2 обвинувачувався в тому, що він,

працюючи заступником директора з питань роботи з приватними особами обласної дирекції ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» (далі – ПАТ), будучи обізнаним про отримання ОСОБА_4 150 000 доларів США на підставі укладення з ПАТ кредитного договору та про іпотечний договір й існуючу заборону на відчуження заставного майна, яке знаходиться за АДРЕСА_2, підписав та надав приватному нотаріусу Тернопільського районного нотаріального округу лист, у якому просив зняти заборону на відчуження зазначеного майна, оскільки ОСОБА_4 погашено позику та в повному обсязі виконано свої зобов'язання за кредитним договором. До листа ОСОБА_2 надав повідомлення про виключення запису з державного реєстру іпотек та заяву про вилучення обтяження об'єкта нерухомого майна. Приватним нотаріусом було здійснено дії із внесення до Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна відомостей про зняття заборони та вилучено запис про реєстрацію іпотеки з Державного реєстру іпотек. Після чого ОСОБА_4 реалізував зазначене майно на підставі договору купівлі-продажу. Внаслідок протиправних дій ОСОБА_2 ПАТ було спричинено шкоду в розмірі 51 000 доларів США [103]. Іншими словами – якби документ був визнаний офіційним, тобто предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України, в службова особа його і підробила, і використала, кваліфікація була б все одно за ч. 2 ст. 366 КК України.

В аналогічному випадку стосовно «простого» підроблення документів, суд кваліфікував вчинене за сукупністю. Колегія суддів ККС у складі ВС у справі № 686/18210/15-к розглянула касаційну скаргу захисника на вирок місцевого суду від 22 вересня 2016 року та ухвалу апеляційного суду від 28 листопада 2017 року щодо ОСОБА_7, засудженої за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1, 4 статті 358 КК. Суд визнав доведеним, що ОСОБА_7, будучи головою ліквідаційної комісії Комунального підприємства заводу, достовірно знаючи, що загальними зборами цього підприємства прийнято рішення про його ліквідацію, усвідомлюючи, що вона не є одноособовим власником чи співвласником

підприємства, виготовила підроблені офіційні документи – протоколи № 1, № 2 № 3 загальних зборів співвласників підприємства, в які внесла завідомо неправдиві відомості та які засвідчила своїм підписом і печаткою підприємства. Направивши протоколи № 1 і № 2 державному реєстратору виконавчого комітету міської ради, вона використала ці підроблені документи [108].

Є ще і третій спосіб кваліфікації підроблення службовою особою офіційного документу та його використання. Так, Як убачається з матеріалів кримінального провадження, органами досудового розслідування ОСОБА_1 обвинувачувався, зокрема, в тому, що він, будучи службовою особою юридичної особи приватного права, а саме обіймаючи посаду голови обслуговуючого кооперативу житлово-будівельного товариства «ЖБТ-75» (далі – ЖБТ), використав підроблений ним офіційний документ, а саме особисто подав до Центру надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) для подальшої реєстрації в Інспекції ДАБК міської ради підписану ним особисто та завірену печаткою ЖБТ декларацію, в п. 22 якої зазначено, що кошти пайової участі у розвитку інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури населеного пункту відповідно до договору № 774 з міською радою сплачено в повному обсязі, на підтвердження чого було зазначено номер платіжного доручення. 20 вересня 2016 року декларацію було зареєстровано в Інспекції ДАБК міської ради та тим самим прийнято в експлуатацію зазначений багатоквартирний житловий будинок з підземним паркінгом. Обвинувачення кваліфікувало вчинене за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 366 та ч. 2 ст. 364-1 КК України [102].

Є ще однак група кримінальних правопорушень, суть якої полягає у використанні завідомо підробленого документа. Практично не виникає проблем, якщо цей документ підроблено іншою особою, однак зовсім інша ситуація тоді, коли такий документ підроблено саме тією особою, яка його й згодом використала.

Так, коментуючи ст. 222 КК України, О.О. Дудоров зауважив, що у разі шахрайства з фінансовими ресурсами шляхом використання підроблених документів у діях винного вбачається не конкуренція частини і цілого, а різнооб'єктна ідеальна сукупність злочинів, у зв'язку з чим вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 222, 358 (366) КК України [80, с.669].

Дозволимо собі не погодитись із наведеною рекомендацією з таких міркувань. Як вже було зазначено, у ст. 358 КК України встановлено, окрім іншого, відповідальність за різні форми поведінки: «підроблення» та «використання підробленого документа» - тому визначати співвідношення норм в загальному до ст. 358 – не вірно. Крім того, якщо брати до уваги лише використання підробленого документа, то співвідношення норм, передбачених у ч.4 ст. 358 та ст. 222 КК України можна визначити як «загальної та спеціальної». Нам видається, що шахрайство з фінансовими ресурсами у тій редакції, в якій воно передбачене у ст. 222 КК є нічим іншим, як спеціальним видом використання підробленого документу, тому у такій формі поведінки його слід кваліфікувати виключно за відповідною частиною ст. 222 КК України. У разі ж, коли особа перед тим як «надати завідомо неправдиву інформацію органам державної влади ...», сама підробила відповідні документи, в яких ця інформація зазначена, вчинене дійсно варто кваліфікувати за сукупністю залежно від ознак вчиненого або зі ст. 358 (у частині підроблення) або 366 (якщо це вчинила службова особа) КК України.

Подібна ситуація спостерігається не лише щодо ст. 222 КК України, яка насправді є найбільш поширеною. Спеціальними видами використання підроблених документів, на нашу думку, є посягання, передбачені ст. ст. 159-1; 206-2; 209-1; 332-2; 353; 409 КК України. У випадку, коли особа вчиняє одне з наведених посягань, але крім того ще й підроблення документів, які потім використовуються для їх вчинення – має місце реальна сукупність кримінальних правопорушень – відповідно ст. 358 або 366 (залежно від

суб'єкта підроблення) та спеціальної форми використання підробленого документа, передбаченої зазначеними вище статтями.

У наведеному контексті варто зробити певне уточнення щодо використання терміну «підроблення» у диспозиції ч.1 ст. 409 КК України. Законодавець виклав відповідний склад так: «ухилення військовослужбовця від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення або шляхом симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману». При цьому для нас очевидним є факт помилки у використанні термінології – йдеться не про ухилення... шляхом підроблення документів, а про ухилення... шляхом використання підроблених документів. Тому у разі, якщо особа, яка ухиляється, сама ж і підробила відповідні документи, має місце сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 409 та відповідною частиною (найімовірніше, ч.1) ст. 358 КК України.

Продовжуючи розглядати проблеми кримінально-правової оцінки підроблення та використання завідомо підробленого документа, варто зупинитися на тих випадках, коли інше кримінальне правопорушення може бути вчинене таким способом, який може містити у собі використання підробленого документа. Йдеться, наприклад, про такі поширені кримінальні правопорушення, як шахрайство або ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових) платежів, інших форм кримінально-протиправного обману. Зазвичай на практиці, та й у теорії кримінального права, із оцінкою відповідною сукупності кримінальних правопорушень проблем немає. Потреба кваліфікації вчиненого за сукупністю із ст. 358 та ст. 366 КК України відзначається й у судовій практиці [128, 124]. Однак, варто застережити потребу використання всіх норм, які передбачають відповідальність за підроблення та використання підробленого документа. Так, наприклад, якщо для вчинення шахрайства особа спочатку підробила документ, а потім використала його для вчинення шахрайської поведінки, має місце сукупність трьох кримінальних правопорушень: передбаченого відповідною частиною ст. 190, ч.1 ст. 358 та ч.4 ст. 358 КК України. Або, якщо службова особа підробила

документ, який потім використала для ухилення від сплати податків, також можна стверджувати наявність сукупності трьох правопорушень, передбачених відповідною частиною ст. 212, ч.1 ст. 366 та ч.4 ст. 358 КК України. Здається, що така рекомендація найкраще відображатиме зміст дотримання принципу повноти кримінально-правової кваліфікації.

Цікавим є приклад з практики, який оцінено судом за сукупністю кримінальних правопорушень, в яку входять окремі види підроблення документів. Так, ОСОБА_6 , 10.12.2015, перебуваючи на посаді завідувача ТВБВ №10025/019 ТВБВ №10025/057 Філії Чернівецьке обласне управління АТ «Ощадбанк», пов'язаній з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, тобто, будучи службовою особою юридичної особи приватного права, використовуючи своє службове становище всупереч інтересам банку, достовірно знаючи, що внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, а також складання та видача завідомо неправдивих документів не допускається і є порушенням вимог чинного законодавства України, з метою створення штучної видимості виконання планових показників ТВБВ по залученню коштів населення на вкладні (депозитні) рахунки АТ «Ощадбанк», достовірно знаючи, що клієнт ТВБВ №10025/019 ТВБВ №10025/057 Філії Чернівецьке обласне управління АТ «Ощадбанк» гр. ОСОБА_9 являється померлим (актовий запис про реєстрацію смерті №2504 від 05.12.2015), перебуваючи на робочому місці ТВБВ №10025/019 ТВБВ №10025/057 Філії Чернівецьке обласне управління АТ «Ощадбанк», за адресою: м.Чернівці, вул.Головна, 97, діючи умисно, із використанням робочого комп'ютера та АБС «Барс Millennium» склала та роздрукувала Опитувальний лист клієнта - фізичної особи від 10.12.2015, до якого внесла завідомо неправдиві відомості щодо проведення ідентифікації, опитування гр. ОСОБА_9 , а також визначення його фінансового стану, який використала для складання фіктивного договору №21018424 на вклад «ТЕПЛІ ОБІЙМИ» на ім'я фізичної особи (без поповнення та капіталізацією) від 10.12.2015.

Продовжуючи свої злочинні дії, ОСОБА_6, діючи умисно, усвідомлюючи, що договір на вклад є офіційним документом АТ «Ощадбанк» із використанням робочого комп'ютера та АБС «Барс Millennium» склала та роздрукувала договір №21018424 від 10.12.2015 на вклад «ТЕПЛІ ОБІЙМИ» на ім'я фізичної особи (без поповнення та капіталізацією), до якого внесла завідомо неправдиві відомості про ніби то укладення із ОСОБА_9 договірних відносин, на внесення ним на вкладний (депозитний) рахунок № НОМЕР_1 коштів в сумі 10 300 грн., терміном на 3 (три) місяці, а саме до 10.03.2016. В подальшому ОСОБА_6, у вказаному документі, в графі «Підпис вкладника» та «Примірник договору отримав» підробила підписи від імені ОСОБА_9, а також в графі «підпис уповноваженого працівника банку» поставила свій підпис та скріпила печаткою ТББВ №10025/019 Філії Чернівецьке обласне управління АТ «Ощадбанк», чим своїми діями затвердила вказаний документ, надала йому офіційного вигляду та завершила його підробку. Подібних епізодів було декілька [29].

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що складнощі у кваліфікації відповідних посягань обумовлені здебільшого тим, що чинний КК передбачає відповідальність за підроблення документів у 19 статтях Особливої частини, які містять 22 самостійних основних складів кримінальних правопорушень і низку складів кваліфікованих. Крім того, проблемою наскрізного характеру, вирішення якої мало б забезпечити однакове та передбачуване застосування КК до аналогічних випадків, є поєднання у одній події кримінального правопорушення «підроблення» та «використання підробленого документа». Для вирішення проблем, які у зв'язку із цим виникають запропонована класифікація статей КК України на підставі того, як визначено «використання підробленого документа»: як самостійний склад, чи як альтернативна форма поведінки у межах одного складу кримінального правопорушення. Крім того розглянуті випадки кваліфікації у ситуації, коли стаття Особливої частини КК України передбачає відповідальність або тільки за підроблення документа, або тільки за його використання. Виведені правила такої кваліфікації.

Видається, що доцільно діяння, пов'язані із несправжнім документом, передбачити у одній диспозиції як альтернативні діяння одного складу кримінального правопорушення. Відповідно використання підроблених документів передбачити як альтернативне діяння у ч.ч. 1-3 ст. 358 КК України, при цьому частину четверту ст. 358 КК України виключити. Відповідно варто доповнити ознакою використання такого документа і ч. 1 ст. 366, і ч. 1 ст. 366-4, якщо така буде прийнята.

Висновки до розділу III.

Розглядаючи проблеми диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підроблення документів у роботі враховано, що ознаками цього поняття є: 1) це варіативна оцінка законодавцем злочинних посягань та/або осіб, що їх вчинили; 2) результатом такої оцінки є закріплення у КК різних складів кримінальних правопорушень або форм кримінально-правового впливу; 3) різні склади та форми впливу повинні відображати характер та ступінь суспільної небезпечності вчиненого та/або особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

У роботі проведено спробу проаналізувати реальний стан диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів, із урахуванням того, що в Загальній частині КК України основними засобами диференціації кримінальної відповідальності є:

- 1) підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які мають імперативний характер і обов'язкові для суду;
- 2) спеціальні засади призначення покарання;
- 3) підстави звільнення від покарання та його відбування, які мають імперативний характер;
- 4) вік, із якого настає кримінальна відповідальність, та особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх

У Особливій частині КК України засобами диференціації кримінальної відповідальності слід вважати:

- 1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі і виключається в іншому;
- 2) склади, які містяться у спеціальних нормах;
- 3) складені склади кримінальних правопорушень;
- 4) підстави звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки.

Серед виокремлених у дисертації посягань (до уваги бралися лише основні склади, передбачені у перших частинах статей Особливої частини КК), є: 4 кримінальні проступки (статті 319, 358, 384, 400-1 КК України) та 2 тяжких злочини (статті 158-3 та 199 КК України). Переважна більшість посягань належить до нетяжких злочинів – 13 статей (всі інші). Це означає, що для більшості кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, доступний повний арсенал засобів звільнення від кримінальної відповідальності та інших засобів диференціації кримінальної відповідальності.

Найбільш поширені кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів (передбачені ст.ст. 358 та 366 КК України) часто виступають супутником біль небезпечних посягань, застосовуються субсидіарно з іншими кримінально-правовими нормами, виникає питання про доцільність встановлення подібної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці за підроблення документів.

Видається, що держава повинна бути зацікавлена у тому, що особа, яка вчинила підроблення документів, могла викрити своїх співучасників у цьому та іншому кримінальному правопорушенні, яке поєднане із підробленням або використанням підробленого документа. Саме тому ми пропонуємо доповнити ст. 358 КК України частиною 5 такого змісту: «5. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, а також

статтями 366 та 366-4 (у разі прийняття пропозиції, висловленої у цій роботі) звільняється від кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинене нею правопорушення, сприяло його розкриттю, викрила співучасників цього кримінального правопорушення та інших, пов'язаних із ним правопорушень та відшкодувала заподіяну нею шкоду».

Щодо засобів диференціації кримінальної відповідальності, які характерні для Особливої частини КК України, то відносно кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, вони характерні всі без винятку: суміжних складів, конструювання спеціальних кримінально-правових норм та використання кваліфікованих складів. Кожен з цих засобів використано законодавцем не досить вдало. Недотримання правил законодавчої техніки, відсутність уніфікації понять конкретних ознак складів відповідних кримінальних правопорушень – здатне призвести та призводить до складнощів у застосування кримінального закону. У зв'язку із цим, на увагу заслуговує підхід до диференціації кримінальної відповідальності, який закладено розробниками у проєкті КК України.

У сфері кримінально-правової кваліфікації підроблення документів виникає декілька основних проблем, пов'язаних із особливостями конструювання складів відповідних кримінальних правопорушень та системними зв'язками кримінально-правових норм, які передбачають загальні та спеціальні склади кримінальних правопорушень.

Проблемою наскрізного характеру, вирішення якої мало б забезпечити однакове та передбачуване застосування КК до аналогічних випадків, є поєднання у одній події кримінального правопорушення «підроблення» та «використання підробленого документа».

Видається, що доцільно діяння, пов'язані із несправжнім документом, передбачити у одній диспозиції як альтернативні діяння одного складу кримінального правопорушення. Відповідно використання підроблених

документів передбачити як альтернативне діяння у ч.ч. 1-3 ст. 358 КК України, при цьому частину четверту ст. 358 КК України виключити. Відповідно варто доповнити ознакою використання такого документа і ч. 1 ст. 366, і ч. 1 ст. 366-4, якщо така буде прийнята.

ВИСНОВКИ

У підсумку проведеного дослідження варто зупинитися на таких його основних висновках:

1) Особливістю поняття «об'єкт кримінально-правової охорони» є те, що воно позначає сферу кримінально-правового регулювання із притаманними кримінальному праву особливостями його здійснення. Це, так би мовити сфера потенційної шкоди, яка може бути заподіяна кримінальними правопорушеннями. Натомість, є ще й сфера реальної шкоди – вона фактично заподіюється уже вчиненим кримінальним правопорушенням. Таким чином, при вирішенні співвідношення аналізованих понять потрібно враховувати, що таке співвідношення передбачає перехід сфери потенційної шкоди у сферу реальної шкоди.

2) Тим явищем, яке підлягає охороні та якому заподіюється шкода вчиненням кримінального правопорушення, є суспільні відносини. Аргументами на користь цього висновку є те, що: 1) це найбільш визнана концепція об'єкта кримінального правопорушення, яка обґрунтована у роботах відомих вчених і покладена у основу багатьох досліджень інших проблем кримінального права, таких як поняття та значення інших об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення (зокрема, предмету кримінального правопорушення, об'єктивної сторони кримінального правопорушення та інших питань); 2) послідовне дотримання цієї концепції об'єкта дає можливість структурувати об'єкт кримінально-правової охорони та кримінального правопорушення, виокремлювати у ньому структурні елементи, які піддавати самостійному автономному дослідженню; 3) дає можливість конструювати на підставі досліджень таких елементів моделі об'єкта кримінально-правової охорони та кримінального правопорушення, виявляти механізм заподіяння відповідної шкоди такому об'єктові та із урахуванням цього виробляти заходи кримінально-правової протидії конкретним видам кримінальних правопорушень; 4) дає можливість

використовувати об'єкт кримінально-правової охорони та кримінального правопорушення як системоутворюючу ознаку побудови Особливої частини КК України та враховувати розроблені у науці кримінального права різні його класифікації при визначенні місця статей у систему КК України та співвідношення між собою кримінально-правових норм, які у ньому містяться.

3) Аналіз положень КК України у частині використання у цьому законі поняття документа та його різновидів, призводить до висновку про те, що законодавець не спромігся виробити єдиного підходу до того, що таке документ, про який вид/види документів йдеться у статтях Особливої частини КК України, чи є відмінність між поняттям «документ», «офіційний документ», «особистий документ» тощо.

У дисертації наведено додаткові аргументи на користь того, що офіційний документ є родовим поняттям для всіх видів документів, які згадуються у тексті КК України: 1) норми, які закріплені у статтях 357, 358 та 366 КК України визнано є загальними відносно інших норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за посягання на документообіг в Україні, а це, своєю чергою, означає, що спеціальні норми містять всі ознаки складу кримінального правопорушення, яке передбачене у загальній нормі, у тому числі й ознаки офіційного документа; 2) використання законодавцем поряд із термінами «документ», «офіційний документ», термінів «приватний документ», «особистий документ» не заперечує факту того, що позначені ними предмети можуть належати до категорії офіційного документа; 3) серед суб'єктів видання такого документа є особи, які не належать до категорії «офіційні» і це не перешкоджає визнати документ, який видається ними саме офіційним у розумінні примітки до ст. 358 КК України.

4) Уточнено зміст поняття офіційний документ і вказано, що ним є: будь-який *матеріальний носій інформації*, складений з дотриманням визначених законом *форм* та із передбаченими законом *реквізитами*, складений альтернативно будь-яким із названих нижче *суб'єктів*:

- повноважні (компетентні) особи органів державної влади;

- компетентні особи місцевого самоврядування;
- компетентні особи об'єднань громадян;
- компетентні особи юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми;
- окремі громадяни;
- у тому числі самозайняті особи, яким законом надано право у зв'язку з професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів,

що *містить* інформацію, яка а) підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру або б) може бути використана як документи-докази у правозастосовній діяльності.

У дисертації обґрунтовується віднесення електронних документів, реєстрів та баз даних до офіційних документів (звісно за умови наявності всіх необхідних ознак цього предмету), а посягання на них – до посягань на документообіг.

5) Із урахуванням наведеного, пропонуємо під документообігом як об'єктом кримінально-правової охорони, вважати правовідносини, обов'язковим елементом (предметом або засобом) яких є справжні документи, що виникають між суб'єктами з приводу встановленого порядку їх створення, зберігання, використання та знищення. За такого розуміння, кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів, посягають на ту частину документообігу, яка виникає з приводу створення справжнього документа.

6) Аналіз тексту КК України, чинного на момент підготовки цієї дисертації, дав можливість виокремити 41 самостійний склад кримінальних правопорушень, які так чи інакше, прямо або опосередковано заподіюють шкоду документообігу як об'єкту кримінально-правової охорони. Цей перелік, звісно, не є абсолютно та чітко визначений, оскільки його наповненість безпосередньо залежить від розуміння поняття «документообіг як об'єкт

кримінально-правової охорони» та поняття самого «документа» як необхідного елемента відповідних відносин. Крім того, законодавець, очевидно, не ставлячи собі за мету визначення чіткого переліку посягань на документообіг у КК України, застосовує такі законодавчі конструкції, які ускладнюють висновок про те, чи потрібно те або інше посягання відносити до досліджуваної сукупності чи системи.

7) Виокремлено три групи посягань на документообіг, які різняться між собою предметом та ознаками об'єктивної сторони:

а) посягання на документообіг, які достеменно не належать до підроблення документів, оскільки відбуваються зі справжніми або відносно справжніми документами. До них, за нашим переконанням, належать кримінальні правопорушення, передбачені: ч. 2 ст. 158-1; ч. 1 ст. 158-2; ч. 3 ст. 158-3; ч. 1 ст. 171; ч. 1 ст. 298-1; ст. 329; ч. 1 ст. 357; ч. 3 ст. 357; ст. 366-3; ст. 422 КК України (всього 10 складів);

б) до тієї підгрупи, в якій уже підроблений документ використовується як засіб вчинення кримінального правопорушення, за нашим переконанням, належать кримінальні правопорушення, передбачені: ч. 1 ст. 159-1; ч. 1 ст. 205-1 (у частині подання документів); ч. 1 ст. 206-2; ч. 1 ст. 209-1; ч. 1 ст. 222; ч. 1 ст. 238; ч. 1 ст. 332-2; ч. 2 ст. 353; ч. 4 ст. 358; ч. 1 ст. 409 КК України (всього 10 складів);

в) остання підгрупа, яка охоплює собою кримінальні правопорушення, які за своїм змістом полягають у підробленні документів, передбачає наступну сукупність нормативних положень кримінального закону: ч. 1 ст. 158; ч.ч. 1 та 2 ст. 158-3; ч. 1 ст. 199; ч. 1 ст. 200; ч. 1 ст. 205-1; ч.ч. 1 та 3 ст. 220-1; ч. 1 ст. 220-2; ч. 1 ст. 223-1; ч. 1 ст. 224; ч. 1 ст. 318; ч. 1 ст. 319; ч. 1 ст. 321-2; ч.ч. 1 та 2 ст. 358; ст. 364-2; ч. 1 ст. 366; ч. 1 ст. 366-2; ч. 1 ст. 376-1; ч. 1 ст. 384; ч. 1 ст. 400-1 КК України (всього 22 склади).

8) Аналіз тексту КК України та доробку, наявного у доктрині кримінального права дає можливість зробити висновок про те, що підроблення документів у контексті нашого дослідження відображено сукупністю

кримінальних правопорушень, спрямованих на появу у об'єктивній дійсності несправжнього документа. Всі кримінальні правопорушення, спрямовані на заподіяння шкоди відносинам документообігу в Україні тісно пов'язані між собою документальним компонентом.

9) У роботі доводиться, що всі соціальні та інші чинники, які обумовлюють криміналізацію діянь, пов'язаних з підробленням документів, можна поділити на дві телеологічно різні групи. Перша група чинників обумовлює появу відповідної кримінально-правової заборони; визначає обумовленість необхідності власне кримінальної відповідальності за певне коло діянь; обумовлює криміналізацію у власному вузькому сенсі цього терміну. Друга група чинників впливає на законодавче оформлення рішення про криміналізацію, структуру нормативного відображення криміналізації – тієї сукупності кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за криміналізовану поведінку та її наслідки із відповідними взаємозв'язками та типами співвідношень між цими нормами.

10) Розділ про юридичний аналіз складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів, містить матеріал, спрямований на розкриття змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак відповідних правопорушень. У роботі не використовувався «коментаторський» підхід і не розтлумачувалися ті ознаки складів, які не викликають складнощів ні у теорії кримінального права, ні у практиці його застосування. Тому основна увага була спрямована на наскрізні проблеми кримінально-правової характеристики складів правопорушень, які полягають у підробленні документів.

11) Всі, за винятком одного складу кримінального правопорушення, які полягають у підробленні, за конструкцією об'єктивної сторони належать до формальних. Єдиний матеріальний склад передбачено у ст. 223-1 КК України. Зроблено висновок про те, що якщо законодавець вбачає необхідність збереження у структурі КК окремої відповідальності за внесення уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей, то варто перетворити цей

склад на формальний. Таким чином висуваємо пропозицію внести зміни до ст. 223-1 КК України, виключивши з диспозиції її частини 1 слова: «якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в фінансові інструменти, який набув права власності на цінні папери».

12) Констатовано, що «складання завідомо неправдивого офіційного документа» є одним із можливих способів загального поняття «підроблення офіційного документа» і на нього поширюються всі загальні ознаки останнього, так званого родового, поняття. За умови визнання складання завідомо неправдивого документа видом загального поняття підроблення документів, ми вправі поширити на цей вид підробки всі ознаки цього загального поняття, серед яких наводиться і ніким не спростовується висновок про те, що повне підроблення має місце у випадку, коли відсутні правові підстави для відображення відомостей, які фіксуються у підробленому документі. Тобто, у разі внесення у офіційний документ інформації, яка не одержана у передбачений законом спосіб, за відсутності для цього правових підстав – складання вказаного офіційного документа дає підстави визнавати це складанням завідомо неправдивого офіційного документа у розумінні ч.1 ст. 366 КК України.

13) У роботі констатовано, що для того, щоб адекватно визначити зміст поняття «підроблення», варто, видається, використати такий поширений у науці логіки прийом, як визначення поняття за допомогою родо-видового співвідношення. Іншими словами, серед усього розмаїття понять необхідно відшукати поняття, яке буде виступати «родовим» для поняття «підроблення». Не вдаючись у деталі міркувань, можна запропонувати родовим поняттям для поняття «підроблення» вважати «обман». Таким чином у визначення поняття «підроблення» необхідно включити посилання на поняття «обман», що дасть можливість не відтворювати у визначенні загальні ознаки родового поняття, а зосередитись тільки на ознаках «видових», тих, що характерні саме цьому виду (формі) обману.

14) Плюралізм у позначенні діяння, як ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів – явище в цілому негативне і таке, якого варто позбутися у тексті чинного КК України. За невеликим винятком, який складають специфічні види підроблення, діяння у складах відповідних правопорушень варто позначити терміном «підроблення». При цьому, зміст цього поняття варто розуміти так: підроблення – це вид (форма) обману, який полягає у повному чи частковому спотворенні змісту документа у результаті якого з'являється документ, що недостовірно відображає реальну дійсність. Таке розуміння підроблення дає можливість знайти додаткові аргументи на користь твердження про те, що підроблення документів можливе і шляхом бездіяльності.

15) Аналіз змісту ознак спеціального суб'єкта у складах кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів дав можливість запропонувати деякі удосконалення нормативного регулювання в окремих із них, власне стосовно ознак спеціального суб'єкта:

- зважаючи на те, що за характером відповідних правовідносин, учасником їх може бути лише уповноважена особа фінансової установи, саме ця ознака повинна бути відображена у кримінально-правовій характеристиці суб'єкта правопорушення, передбаченого ст. 220-2 КК України. Таким чином пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 220-1 КК України словами «уповноваженою особою фінансової установи» після слів «1. Внесення...»;

- у диспозиції статті 321-2 КК України варто було б обмежити коло суб'єктів цього складу «особою, яка залучена до процесу доклінічного вивчення, клінічних випробувань та державної реєстрації лікарських засобів».

16) Враховуючи потребу системного підходу до диференціації кримінальної відповідальності, вважаємо за необхідне виокремити зі ст. 366 КК України службове підроблення, вчинене службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми у окрему статтю, змінивши при цьому суб'єкта у ст. 366 КК України. Для цього необхідно внести зміни до примітки 1 до ст. 364 КК України, додавши до

відповідного переліку статей ст. 366 КК України, та доповнити КК України статтею 366-4 «Службове підроблення службовою особою юридичної особи приватного права» такого змісту:

«1. Складання, видача службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів або використання таких документів -

караються ...

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -
караються ...»

Крім того, варто також додати ст. 366-4 КК України у перелік відповідних статей у примітці до ст. 358 КК України, де визначено поняття офіційного документа.

17) Всі кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів вчиняються із умисною формою вини. У дисертації констатовано, що інтелектуальною ознакою умислу охоплюється не лише усвідомлення факту внесення неправдивої інформації до названих документів, а й факту того, що метою цих діянь є введення в оману відповідного адресата, спотворення його уявлення про об'єктивну реальність, попросту – обман. Видається, що така мета «приховано» знаходиться у всіх випадках підроблення документа, оскільки її відсутність означатиме відсутність загальних ознак обману, видом, формою якого є підроблення документів. Іншими словами умисел у всіх випадках підроблення документів є спеціальним – таким, який включає у зміст інтелектуальної ознаки окрім звичайного усвідомлення об'єктивної реальності і того, що вчиняє особа, ще й мету: ввести в оману адресата підробленого документа під час його використання.

18) Розглядаючи проблеми диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підроблення документів, у роботі

враховано, що ознаками цього поняття є: 1) це варіативна оцінка законодавцем злочинних посягань та/або осіб, що їх вчинили; 2) результатом такої оцінки є закріплення у КК різних складів кримінальних правопорушень або форм кримінально-правового впливу; 3) різні склади та форми впливу повинні відображати характер та ступінь суспільної небезпечності вчиненого та/або особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

У роботі проведено спробу проаналізувати реальний стан диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів, із урахуванням того, що в Загальній частині КК України основними засобами диференціації кримінальної відповідальності є:

- 1) підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які мають імперативний характер і обов'язкові для суду;
- 2) спеціальні засади призначення покарання;
- 3) підстави звільнення від покарання та його відбування, які мають імперативний характер;
- 4) вік, із якого настає кримінальна відповідальність, та особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

У Особливій частині КК України засобами диференціації кримінальної відповідальності слід вважати:

- 1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі і виключається в іншому;
- 2) склади, які містяться у спеціальних нормах;
- 3) складені склади кримінальних правопорушень;
- 4) підстави звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки.

19) Серед виокремлених у дисертації посягань (до уваги бралися лише основні склади, передбачені у перших частинах статей Особливої частини КК), є: 4 кримінальні проступки (статті 319, 358, 384, 400-1 КК України) та 2 тяжких злочини (статті 158-3 та 199 КК України). Переважна більшість посягань належить до нетяжких злочинів – 13 статей (всі інші). Це означає, що

для більшості кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, доступний повний арсенал засобів звільнення від кримінальної відповідальності та інших засобів диференціації кримінальної відповідальності.

Найбільш поширені кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні документів (передбачені ст.ст. 358 та 366 КК України) часто виступають супутником більш небезпечних посягань, застосовуються субсидіарно з іншими кримінально-правовими нормами, виникає питання про доцільність встановлення подібної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці за підроблення документів.

20) Видається, що держава повинна бути зацікавлена у тому, що особа, яка вчинила підроблення документів, могла викрити своїх співучасників у цьому та іншому кримінальному правопорушенні, яке поєднане із підробленням або використанням підробленого документа. Саме тому ми пропонуємо доповнити ст. 358 КК України частиною 5 такого змісту: «5. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, а також статтями 366 та 366-4 (у разі прийняття пропозиції, висловленої у цій роботі) звільняється від кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинене нею правопорушення, сприяла його розкриттю, викрила співучасників цього кримінального правопорушення та інших, пов'язаних із ним правопорушень та відшкодувала заподіяну нею шкоду».

Щодо засобів диференціації кримінальної відповідальності, які характерні для Особливої частини КК України, то відносно кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів, вони характерні всі без винятку: суміжних складів, конструювання спеціальних кримінально-правових норм та використання кваліфікованих складів. Кожен з цих засобів використано законодавцем не досить вдало. Недотримання правил

законодавчої техніки, відсутність уніфікації понять конкретних ознак складів відповідних кримінальних правопорушень – здатне призвести та призводить до складнощів у застосування кримінального закону. У зв'язку із цим, на увагу заслуговує підхід до диференціації кримінальної відповідальності, який закладено розробниками у проєкті КК України.

21) У сфері кримінально-правової кваліфікації підроблення документів виникає декілька основних проблем, пов'язаних із особливостями конструювання складів відповідних кримінальних правопорушень та системними зв'язками кримінально-правових норм, які передбачають загальні та спеціальні склади кримінальних правопорушень. Проблемою наскрізного характеру, вирішення якої мало б забезпечити однакове та передбачуване застосування КК до аналогічних випадків, є поєднання у одній події кримінального правопорушення «підроблення» та «використання підробленого документа».

Видається, що доцільно діяння, пов'язані із несправжнім документом, передбачити у одній диспозиції як альтернативні діяння одного складу кримінального правопорушення. Відповідно використання підроблених документів передбачити як альтернативне діяння у ч.ч. 1-3 ст. 358 КК України, при цьому частину четверту ст. 358 КК України виключити. Відповідно варто доповнити ознакою використання такого документа і ч. 1 ст. 366, і ч. 1 ст. 366-4, якщо така буде прийнята.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні спекти: автореферат дис. К.ю.н.. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 20 с.
2. Айдинян А.В. Деякі питання криміналізації незаконних дій з документами, що стосуються проведення профілактичних щеплень. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвяченої пам'яті П.П. Михайленка (Київ, 18 листопада 2021)*. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2021. С.22-24
3. Андрушко А. В. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 6. Том 3. С.48-52.
4. Андрушко П.П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат* 2011. № 11 (134). С. 5-11.
5. Андрушко П.П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат* 2011. № 12 (135). С. 3-10.
6. Андрушко П. П., Стирижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності : кримінально-правова характеристика : навчальний посібник. Київ: Юрисконсульт, 2006. 344 с.
7. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України: монографія. Київ: Алерта, 2023. 554 с.
8. Антонюк Н. О. Засоби диференціації кримінальної відповідальності. URL: https://www.researchgate.net/publication/340097968_Zasobi_diferenciacii_kriminalnoi_vidpovidalnosti
9. Антонюк Н.О. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2019. №9. С.196-214.

10. Бажанов М. І. Об'єктивна сторона злочину. Кримінальне право УОСР. Загальна частина. Київ: Вища школа, 1984. С. 81–97.
11. Балобанова Д.О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2009. № 47. С. 145-148.
12. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: автореферат дис. ... к.ю.н., спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче прав. Одеса: Одеська національна юридична академія, 2007. 18 с.
13. Балобанова Д. О. Порушення вимог теорії криміналізації при впровадженні кримінальної відповідальності за представництво в суді без повноважень. *Кримінальне право в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 травня 2018 року*. Одеса: НУ «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права, 2018. 75-77 с.
14. Баулін Ю.В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник] / Ю.В.Баулін, В.І.Борісов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борісова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. І допов. Харків: Право, 2015. С. 398-430.
15. Безпалько С.В. Документ як предмет злочинів, передбаченого ст. 358 КК України. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С.118-124.
16. Безпалько С.В. Кримінологічна характеристика осіб та угруповань, які займаються підробленням документів, їх збутом та використанням. *Правова інформатика*. 2011. № 3-4(31). С.56-65.
17. Безпалько С.В. Кримінологічна характеристика способів підроблення документів, печаток та штампів, їх збуту, використання підроблених документів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право*. 2011. Випуск 16. С.158-162.

18. Безпалько С. Об'єктивні ознаки підроблення документів, печаток, штампів і бланків, збуту та використання підроблених предметів. *Закон и жизнь*. 2013. №1. С.33-66.
19. Безпалько С. В. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 358 КК України. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С.238-244.
20. Биков К. Г. Щодо характеристики об'єктивних ознак службових зловживань, що порушують порядок обігу офіційних документів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. Вип. 23. С. 140–144.
21. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом: дис. ... доктора філософії. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 236 с.
22. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності: поняття та засоби. *IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»*: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 11–14.
23. Буртовий М.О. Кваліфікація злочинів, предметом або засобом яких є офіційний документ. *Адвокат*. 2009. №7 (106) С.35-37.
24. Бурчак Ф. Г. Об'єктивна сторона злочину. Кримінальне право Української РСР на сучасному етапі. Частина Загальна Київ: Наукова думка, 1985. 448 с.
25. Вартилецька І.А. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. С. 697-742
26. Верле Г. Принципи міжнародного кримінального права. Одеса: Фенікс, 2011. 910 с.

27. Вирок Дніпровський районний суд м. Києва від 12.01.2022 року у справі № 755/17761/19 (провадження № 1кп/755/464/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102524316>

28. Вирок Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 06.04.2022 року у справі № 446/2610/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103895317>

29. Вирок Колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення Чернівецького апеляційного суду від 18.04.2022 року у справі № 725/1155/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103983387#>

30. Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 11.01.2021 року у справі № 456/787/19 (Провадження № 1-кп/456/9/2021) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94086099>

31. Вирок Теофіпольського районного суду Хмельницької області від 29.06.2022 року у справі № 685/1208/21 (Провадження № 1-кп/685/12/22) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104997517>

32. Вирок Ямпільського районного суду Сумської області від 11.02.2021 року у справі № 590/1466/20 (Провадження № 1-кп/590/99/21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94819482>

33. Відповідальність за розповсюдження недостовірної інформації. Консультації Мінюсту України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidpovidalnist-za-rozpovsyudjennya-nedostovirnoi-informatsii>

34. Волинець Р. А. Аналіз суб'єктивної сторони складів злочинів, що посягають на фондовий ринок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2018. Вип. 48. Том 2. С.53-59.

35. Гриньків О. О. Використання підроблених документів на державному кордоні України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 1. С. 255-261.

36. Гута В. І. Ключові аспекти кримінальної відповідальності за підроблення документів у сфері публічних закупівель. *Scientific collection «INTERCONF»*. 2021. № 47. С. 200–204.

37. Данілевська Ю.О. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення. Кримінальне право (Особлива частина): [підручник]; за ред.. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського.[2-ге вид.]. Київ: ВД «Декор», 2013. С. 510-540.

38. Дзюба Ю.П. Документ та його функції у системі кримінально-правової охорони суспільних відносин. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016 № 2(7) С.153-158.

39. Дзюба Ю.П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину): Автореф. Дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 18 с.

40. Дорохіна Ю.А. Щодо визначення підстав криміналізації і декриміналізації злочинів проти власності. *Юридична наука*. 2014. № 6. С. 76-83.

41. Дорошенко К. К. Кримінальна відповідальність за представництво в суді без повноважень: питання необхідності та ризиків запровадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2022. № 59. С. 50-54.

42. Драгоненко А. О. Соціальна обумовленість норм про кримінальну відповідальність за домашнє насильство. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3 С. 190-193.

43. Дудоров О.О., Каменський Д.В., Титаренко С.С. Стаття 205-1 Кримінального кодексу України як антирейдерська заборона: проблеми тлумачення, застосування і вдосконалення. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2021. Вип. 1(93). С.116-135.

44. Дудоров О. О. Проблеми кримінальної відповідальності за підроблення документа. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2011. № 3. С. 90–103.

45. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

46. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

47. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

48. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

49. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

50. Загинець З. Квазікримінальна відповідальність юридичних осіб за кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017 № 3 (49). С.49-56.

51. Зелінська І.А. Службове підроблення в історичному екскурсі: кримінально-правові та криміналістичні підходи. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці: матеріали міжнародного круглого столу*. Харків, 12 грудня 2019 року. Харків: Право, 2019. С.62-65.

52. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за заг. ред. В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2012. 160 с.

53. Іващенко В. Міжнародні та національні питання кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво. *Вісник Академії управління МВС*. 2007. № 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VAUMVS/2007-01.pdf

54. Карпенко М.І., Москаленко О.М. Кримінальна відповідальність за службове підроблення, передбачене ст. 366 Кримінального кодексу України. *Юридична наука*. 2012. №9. С.28-38.

55. Карчевський, М (2025) Протидія злочинності в Україні : інфографіка (2013-2024) : інтерактивний довідник. // CrimeDataLab - URL : <https://crimedatalab.org/>

56. Касько Т. Ю. Факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину можуть стати підвалинами для змін законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. № 11. Том 2. С.108-110.

57. Кваша О.О. Співучасть у злочині: структура і відповідальність. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. 560 с.

58. Клепицький І. А. Документ як предмет підробки у кримінальному праві. *Держава і право*. 1998. № 5. С. 68–75.

59. Ключик Ю. В. До проблеми кваліфікації злочину, передбаченого ст. 220-2 КК України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 2(27). С.90-94.

60. Коломієць В. Ю. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за посягання на тілесну недоторканість. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С.108-115.

61. Котковський В.С., Дробчак А.Л. Юридичний аналіз підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)* Одеса: Гельветика, 2020. Т. 3. С. 164-166.

62. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

63. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 17.02.2025 року з врахуванням рекомендації лінгвістичної

експертизи та окремих зауважень національних та зарубіжних експертів).
URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-05-2023.pdf> (дата звернення 20.02.2025).

64. Кузнецов В.В. Співвідношення понять «об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони» в теорії кримінального права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. № 11. Том 2. С.77-79.

65. Кузнецов М. Г. Поняття та особливості класифікації злочинів проти виборчих прав за КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С.317-319.

66. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2009. № 3. С.36-40.

67. Легеза Ю. Особливості кримінальної відповідальності за рейдерство. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2022. Випуск 1 (61). С.42-49.

68. Мазур М.В. Інтегрований підхід до визначення об'єкта злочину та об'єкта правопорушення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2011. Спеціальний випуск № 5. С. 50-64.

69. Марисюк К. До питання про поняття офіційних документів за статтею 366 Кримінального кодексу України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Спецвипуск № 1*. URL: <http://univer.km.ua/visnyk/345.pdf>

70. Марін О. Відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Київ: Дакор, 2021. 272 с.

71. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм. Київ: Атіка, 2003. 224 с.

72. Мармура О.З. Ознаки, що кваліфікують злочин. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 280 с.

73. Маруніч І.І. Теоретико-правовий зміст поняття «офіційний документ». *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи. Матеріали науково-практичної конференції*. Київ, 2015. С. 21-23.

74. Матюшенко О.І. Аналіз законодавчих пропозицій щодо змін до Кримінального кодексу України, спрямованих на подолання пандемії, респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 69. С. 346-351.

75. Міськів Д. М. Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України : дис. ... д-ра філософії : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2021. 291 с.

76. Мостепанюк Л.О. Проблемні питання запровадження кримінальної відповідальності за підроблення документів, що стосуються проведення профілактичних щеплень. *Актуальні проблеми кримінального права: матер. XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка*. Київ, 18 лист. 2021 р. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 120-122.

77. Музика А. А. Осудність. В кн. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.17. Кримінальне право. Харків: Право, 2017. 1064 с.

78. Музика А. А. Суб'єктивна сторона злочину. В кн. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.17. Кримінальне право. Харків: Право, 2017. 1064 с.

79. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

80. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2012. 1316 с.

81. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника та М.І. Хавронюка. 10-те видання, перероб. та допов. Київ: Дакор, 2018. 1368 с.

82. Нестеренко О. М. Умисна форма поведінки особи як обов'язкова ознака складу злочину ст. 205-1 КК України. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віцепрезидента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака (м. Харків, 23 квітня 2020 р.)* / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2020. С. 135-137.

83. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо оцінки документів як предметів складів злочинів, передбачених статтями 357, 358, 366 КК. Рішення внесені ЄДРСР за період з 01.01.2018 по 01.01.2020 рр. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_KKS_dokument.pdf

84. Окрема думка судді Анісімова Г.М. від 13 вересня 2022 р., судове провадження 51-1922кмо21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191198>

85. Опанасенко В. І. Фальсифікація як прояв злочинної поведінки за кримінальним правом України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 166-174.

86. Остапенко Я. С. Розвиток кримінального законодавства, що передбачає відповідальність за службове підроблення: історико-правовий аналіз (І століття до н.е. – початок ХХ століття). *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 199-208.

87. Остапенко Я.С. Службове підроблення: кримінологічна характеристика та запобігання: Автореферат дисертації ... канд. юрид. наук. Харків: ХНУВС, 2017. 19 с.

88. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки: дис. ... канд. юрид. наук. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 248 с.

89. Панов М.І. Диференціація кримінальної відповідальності. Велика українська юридична енциклопедія. У двадцяти томах. Том 17. Кримінальне право. Харків: Право, 2017. С. 152-153.

90. Парасюк Н. М. Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів злочинів (ст. ст. 357, 358 КК України). Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче правою Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 22 с.

91. Парасюк Н.М. Підроблення як форма злочинного діяння (проблеми кримінально-правового регулювання). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. №6. С. 183-187.

92. Парасюк Н.М. Суб'єктивна сторона складів злочинів про незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками (ст. ст. 357, 358 КК України). *Форум права*. 2011. №2. С. 700-710.

93. Парасюк Н.М. Юридичний аналіз підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів за кримінальним правом України. *Університетські записки*. 2008. №3 С.262-268.

94. Пашинська І.В., Жердев В.К. Організована злочинність у сфері економічної діяльності: характеристика способу вчинення правопорушень за допомогою підроблення документів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 3 (44). С. 100-103.

95. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с

96. Письменський Є.О. Сучасні проблеми кримінально-правової оцінки підроблення окремих видів документів (на прикладі декларації про доходи та майновий стан осіб). *Актуальні проблеми кримінального права : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.)* Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 124-127.

97. Піддубна Л. П. Документ та його основні характеристики: сутність поняття, властивості, атрибути. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління»*. 2012. № 1. С. 165-172.

98. Постанова ВС від 02.11.2022 у справі № 724/1590/19 (провадження № 51-5072км21) URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219632>
99. Постанова ВС від 03.11.2022 у справі № 715/758/20 (провадження № 51-914км22) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107251729>
100. Постанова ОП від 05.09.2022 у справі № 310/3772/20 (провадження № 51-1922кмо21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106204896>
101. Постанова ВС від 10 квітня 2019 року у справі № 760/20768/15-к (провадження № 51-8290км18) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81234882>
102. Постанова ВС від 12 листопада 2019 року у справі № 727/5768/18 (провадження № 51-1328км19) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85712242>
103. Постанова ВС від 13 вересня 2018 року у справі № 607/10931/14-к (провадження № 51-368км18) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76673275>
104. Постанова ВС від 14.09.2021 у справі № 751/9365/15-к (провадження № 51-5583км19) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99748216>
105. Постанова ВС від 16.03.2021 у справі № 556/839/17 (провадження № 51-135км20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96006294>
106. Постанова ВС від 20.10.2022 у справі № 161/17634/19 (провадження № 51-5779км21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106915584>.
107. Постанова ВС від 22.11.2022 у справі № 355/889/18 (провадження № 51-3651км21) URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533627>.
108. Постанова ВС від 26 березня 2019 року у справі № 686/18210/15-к (провадження № 51-127км17) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80950765>
109. Постанова ВС від 30.03.2021 у справі № 742/2207/17 (провадження № 51-4430км20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071528>

110. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 05.12.2024 у справі № 683/1806/21 (провадження № 51-3387км24) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123659171>

111. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 20.04.2023 у справі № 287/203/19: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110395938>

112. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 26.10.2023 у справі № 608/1733/20: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114581900>

113. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 03.12.2024 у справі № 761/18548/18 (провадження № 51-4443км23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123841564>

114. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 15.08.2024 у справі № 203/94/18, 991/2/23 (провадження № 51-1298км18) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121051077>

115. Постанов колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 16.02.2023 у справі № 760/14696/15-к: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109211505>

116. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 21.12.2023 у справі № 175/3271/20: URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115937486>

117. Постанова ККС від 29.10.2020 у справі № 727/12903/18 (провадження № 51-4088км20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92624830>

118. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05 вересня 2022 р., судове провадження 51-1922кмо21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106204896>.

119. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 22.05.2024 у справі № 760/14696/15 (провадження № 51-4261км21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331777>

120. Правила організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях. Затверджені Наказом Міністерства юстиції України 18.06.2015 № 1000/5 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15> (дата звернення 25.07.2023).

121. Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 КК України, підготовлено суддею Верховного Суду України В.Г. Жуком та головними консультантами управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О.С. Іщенко та А.І. Смолкіною URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n_002700-09#Text

122. Працюк О.В., Черней В.В. Злочини у сфері господарської діяльності. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. С. 453-528.

123. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 02.07.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (Дата звернення 17.07.2023).

124. Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. Постанова пленуму Верховного Суду України № 15 від 08.10.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-04#Text> (Дата звернення 24.07.2023).

125. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22.05.2003 року № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

126. Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон. Постанова Верховної Ради України від 26.06.1992 року № 2503-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2503-12#Text>

127. Про політичні партії в Україні. Закон України від 05.04.2001 року № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

128. Про судову практику у справах про злочини проти власності. Постанова пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (Дата звернення 24.07.2023).

129. Прокопенко В. Науково-практичний коментар ст. 222 КК України. URL: <http://www.jurists.org.ua/criminal-law/1873-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-222-krimlnalnogo-kodeksu-ukrayini.html>

130. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27.10.2020 року № 13-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.

131. Рубцов В. В. Кримінальна відповідальність за порушення, допущені в ході експертної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 243 с.

132. Рудковська М.Р. Дефініція «суспільна небезпека» як ознака поняття злочину. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015 № 4. С. 354-358.

133. Савченко А.В., Кришевич О.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини / За ред. проф. В.І. Шакуна. Київ: Алерта, 2012. 160 с.

134. Светлов О.Я. Відповідальність за посадові злочини. Київ: Наукова думка, 1978. С. 243-244.

135. Сень І.З. Функції спеціальних норм у кримінальному праві України. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 80 с.

136. Словник української мови: в 11 томах. Том 10. Київ, 1979.

137. Собко Г.М. Обман як спосіб вчинення психічного насильства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №2. С.47-49.

138. Созанський Т.І. Кваліфікація сукупності злочинів. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 239 с.

139. Степанюк М. В. Окремі проблемні аспекти визначення об'єктивної сторони складу службового підроблення за кримінальним правом України. *Теорія і практика протидії злочинності у сучасних умовах : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 3 листопада 2023 року)*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 188–192.

140. Степанюк М. В. Проблемні аспекти об'єкта та предмета складу службового підроблення в законодавстві України. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 179-188.

141. Столяр Т.В. Криміналізація умисного вбивства та умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження в разі перевищення меж необхідної оборони. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 221-233.

142. Тацій В. Я. Склад злочину. В кн. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.17. Кримінальне право. Харків: Право, 2017. 1064 с.

143. Тихонова О. В. Актуальні питання визначення суб'єкта злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена статтею 223-1 КК України. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Київ 14 травня 2021 р.* Київ: ДУІТ, 2021. С.70-72.

144. Тімошенко Н. О. Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток та бланків, їх збуту та використання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Академія адвокатури України. Київ, 2009. 19 с.

145. Тімошенко Н.О. Проблеми кримінально-правової протидії підробленню документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використанню, вчинених повторно. *Форум права*. 2011. №2. С. 873-877.

146. Тучков С.С. Визначення підроблення за Кримінальним кодексом України. *Право і безпека*. 2003. №2'3 С. 144-148.
147. Тучков С.С. Класифікація підроблення (кримінально-правовий аспект). *Право і безпека*. 2003. №2'4. С. 185-188.
148. Тучков С. С. Обумовленість змісту певних кримінально караних підроблень положеннями міжнародних актів. *Кримінальне право в умовах глобалізації : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер.* м. Одеса, 25 травня 2018 р. Одеса, 2018. С. 176-179.
149. Ус О.В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Харків: Право, 2018 368 с.
150. Устрицька Н.І. Кваліфікація повторності злочинів. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 216 с.
151. Ухвала колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 06.04.2023 у справі № 2704/8549/2012: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110428084>
152. Фіалка М. І. До проблеми визначення суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 358 КК України. *Право і суспільство*. 2013. № 6-2. С. 326-329.
153. Фіалка М.І. Документ чи офіційний документ: проблеми використання термінологічного апарату в кримінальному законодавстві. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, присвяч. пам'яті професора В. В. Сташиса*. Харків: Право, 2020. С. 375-378.
154. Фіалка М.І. Злочинність у сфері документообігу: обґрунтування існування проблеми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. №7. С. 130-139.
155. Фіалка М.І. Криміналізація діянь, пов'язаних з підробками та використанням підроблених документів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 31. С. 103-110.

156. Фіалка М.І. Кримінальне законодавство окремих європейських країн про кримінально-правову охорону документообігу. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2007. № 3. С. 225–232.

157. Фіалка М.І. Кримінально-правова охорона документообігу. Автореферат дисертації ... канд. юрид. наук, Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010 22 с.

158. Фіалка М.І. Спеціальний суб'єкт в злочинах у сфері документообігу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 329-334.

159. Фомічов К.С., Заставська Л.П. Єдині державні реєстри України як предмет посягання при рейдерських захопленнях. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2014. №3. С.54-58.

160. Харь І. О. Суб'єкт злочинів у сфері господарської діяльності, передбачених статтями 211-212, 212-1, 213, 216, 218-1, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 227, 229, 231-232, 232-1, 232-2, 233 КК України. *Юридична наука*. 2016. № 11(65). С.73-104.

161. Хавронюк М.І. Диференціація кримінальної відповідальності або чи не очікує Україну соціальна катастрофа. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування та перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: Міжнародний симпозіум. 11-12 вересня 2009 р.* Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 243-248.

162. Хавронюк М. І. Диференціація кримінальної відповідальності: чи кримінальна безвідповідальність? *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 8. С. 3–7.

163. Харь І. О. Суб'єкт злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення. *Юридична наука*. 2017. № 4(70). С.41-60.

164. Хряпінський П. В. Позитивна посткримінальна поведінка як підстава звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 1. С.151-163.

165. Хряпінський П. В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : [навч. посібн.] Запоріжжя : ЗНУ-КСК-Альянс, 2011. 270 с.

166. Шопіна Ю. Характеристика кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3 С.270-274.

167. Щирська В.С. Кримінально-правова кваліфікація підроблення за сукупністю злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №4 ч.1. С.150-154.

168. Яворський С. Й. Документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (3 листопада 2023 р.)* / упорядник Р. М. Шехавцов. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С.200-204

169. Яворський С.Й. Місце підроблення документів у системі посягань на документообіг за кримінальним правом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. Івано-Франківськ: Навчально науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Збірник наукових статей. 2023. № 62 С.1.90-1.99.

170. Яворський С. Й. Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 80, ч.2. С.109-115.

171. Яворський С. Й. Проблеми кримінально-правової кваліфікації підроблення документів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С.163-169.

172. Яворський С.Й. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів. *Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція: матеріали ІХ (XXII) Львівського форуму*

кримінальної юстиції (м. Львів, 26-27 жовтня 2023 р.) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С.270-274.

173. Яремко Г. З. Асоціації кримінально-правових норм: загальнотеоретичний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : серія: Право, 2012. Т. 3. Вип. 20; Ч. 2. С.88-90.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Яворський С.Й. Місце підроблення документів у системі посягань на документообіг за кримінальним правом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. Збірник наукових статей.* Івано-Франківськ, 2023. № 62 С.1.90-1.99.
2. Яворський С. Й. Проблеми кримінально-правової кваліфікації підроблення документів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 5. С.163-169.
3. Яворський С. Й. Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2023. Випуск 80. Ч.2. С.109-115.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Яворський С.Й. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів. *Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція: матеріали ІХ (ХХІІ) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 26-27 жовтня 2023 р.).* Львів: ЛьвДУВС, 2023. С.270-274.
5. Яворський С. Й. Документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (3 листопада 2023 р.).* Львів: ЛьвДУВС, 2023. С.200-204.

**Види документів, які зазначені у КК України як ознаки складів
кримінальних правопорушень**

№	Назва	Стаття Особливої частини, де використаний даний вид документа	Визначення його поняття
1.	База даних Державного реєстру виборців	Ч. 1 ст. 158 КК	
2.	Виборчий бюлетень, бюлетень для голосування на референдумі	Ч. 1 ст. 158-1 КК	
3.	Виборча документація, документація референдуму	Ч. 1 ст. 158-2 КК	Примітка до ст. 158-2 КК
4.	Протокол про підрахунок голосів, протокол про підсумки голосування	Ч. 1 ст. 158-2 КК	
5.	Виборча документація, документація референдуму	Ч. 2 ст. 158-3 КК	Примітка до ст. 158-2 КК
6.	Список виборців чи учасників референдуму, протокол про голосів, протокол про підсумки голосування	Ч. 3 ст. 158-3 КК	
7.	Звіт політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата	Ч. 1 ст. 159-1 КК	
8.	Зібрані, опрацьовані, підготовлені журналістом матеріали	Ч. 1 ст. 171 КК	
9.	Марки акцизного податку, голографічні захисні елементи, національна чи іноземна валюта, державні цінні папери,	Ч. 1 ст. 199 КК	

	що існують у паперовій формі, білети державної лотереї		
10.	Документи на переказ	Ч. 1 ст. 200 КК	Примітка до ст. 200 КК
11.	Документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця	Ч. 1 ст. 206-2 КК	
12.	Підроблені документи	Ч. 1 ст. 206-2 КК	
13.	Недостовірна інформація про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу	Ч. 1 ст. 209-1 КК	
14.	База даних про вкладників	Ч. 1 ст. 220-1 КК	
15.	Звітність, яка подається до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб	Ч. 3 ст. 220-1 КК	
16.	Документи, звітність або реєстри бухгалтерського обліку, звітність фінансової установи	Ч. 1 ст. 220-2 КК	
17.	Завідомо неправдива інформація	Ч. 1 ст. 222 КК	
18.	Документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів	Ч. 1 ст. 223-1 КК	
19.	Підроблені цінні папери (крім державних цінних паперів), що існують у паперовій формі	Ч. 1 ст. 224 КК	
20.	Відомості про екологічний, в тому числі радіаційний, стан	Ч. 1 ст. 238 КК	
21.	Документи Національного архівного фонду	Ч. 1 ст. 298-1 КК	
22.	Документи, які дають право на отримання наркотичних засобів чи психотропних речовин або прекурсорів	Ч. 1 ст. 318 КК	
23.	Рецепт на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин	Ч. 1 ст. 319 КК	
24.	Фальсифіковані результати доклінічного вивчення та	Ч. 1 ст. 321-2 КК	

	клінічних випробувань лікарських засобів		
25.	Документи, що містять державну таємницю	Ч. 1 ст. 329 КК	
26.	Документи, що містять недостовірні відомості	Ч. 1 ст. 332-2 КК	
27.	Службове посвідчення	Ч. 1 ст. 353 КК	
28.	Офіційні документи, приватні документи, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях	Ч. 1 ст. 357 КК	Примітка до ст. 358 КК
29.	Паспорт або інший важливий особистий документ	Ч.3 ст. 357 КК	
30.	Посвідчення або інший офіційний документ, який видається чи посвідчується...	Ч. 1 ст. 358 КК	Примітка до ст. 358 КК
31.	Посвідчення або інші офіційні документи, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити	Ч. 2 ст. 358 КК	Примітка до ст. 358 КК
32.	Завідомо підроблений документ	Ч. 4 ст. 358 КК	
33.	Голосування замість іншого (система Рада)	Ч. 1 ст. 364-2 КК	
34.	Офіційний документ	Ч. 1 ст. 366 КК	Примітка до ст. 358 КК
35.	Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування	Ч. 1 ст.366-2 КК	
36.	Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування	Ч. 1 ст. 366-3 КК	
37.	Єдина судова інформаційно-комунікаційна система	Ч. 1 ст. 376-1 КК	
38.	Висновок експерта, звіт оцінювача, переклад	Ч. 1 ст. 384 КК	
39.	Ордер адвоката	Ч. 1 ст. 400-1 КК	
40.	Підроблення документів	Ч. 1 ст. 409 КК	
41.	Документи, що містять відомості військового	Ч. 2 ст. 422 КК	

	характеру, як становлять державну таємницю		
--	---	--	--

Кримінальні правопорушення, які посягають на документообіг із позначенням їх різновиду

№	Назва правопорушення	Диспозиція	Санкція
1.	Стаття 158. Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців	1. Умисне подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців, умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців , чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців	караються позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років
2	Стаття 158⁻¹. Незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі	2. Викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі	караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років
3	Стаття 158⁻². Незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму	1. Незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму в архівних установах або в Центральній виборчій комісії після проведення виборів або референдуму	караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років
У цій статті та статті 158⁻³ цього Кодексу під виборчою документацією слід розуміти списки виборців, виборчі бюлетені, усі постанови, протоколи, акти виборчих комісій, заяви та подання членів виборчої комісії, суб'єктів виборчого процесу, інші документи,			

що приймаються (складаються) виборчими комісіями та/або подаються до виборчих комісій під час виборчого процесу та підлягають зберіганню після проведення виборів у державних архівних установах або в Центральній виборчій комісії України.

У цій статті та [статті 158³](#) цього Кодексу під документацією референдуму слід розуміти списки учасників референдуму, бюлетені для голосування на референдумі, контрольні талони бюлетенів для голосування на референдумі, усі постанови, протоколи, акти, заяви та подання членів комісій з референдуму, інші документи, що приймаються (складаються) комісіями з референдуму або подаються до комісій з референдуму під час проведення референдуму, та підлягають зберіганню після проведення референдуму в архівних установах або в Центральній виборчій комісії.

4.	Стаття 158³. Фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму	1. Підписання головою, заступником голови, секретарем, іншим членом виборчої комісії, комісії референдуму протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці або дільниці з референдуму, протоколу про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу, округу з референдуму чи про результати виборів або референдуму до остаточного заповнення протоколу , а також підписання такого протоколу не на засіданні виборчої комісії або комісії з референдуму	карається позбавленням волі на строк від двох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років
5		2. Підробка або незаконне виготовлення виборчої документації, документації референдуму , використання або зберігання незаконно виготовленої чи підробленої виборчої документації, документації референдуму, а так само включення до виборчої документації чи документації референдуму завідомо недостовірних відомостей	караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років
6		3. Викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії з референдуму, виборчої скриньки з бюлетенями, списку виборців чи учасників референдуму або протоколу про підрахунок голосів	караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років

		виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах відповідного виборчого округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму	
7.	Стаття 159¹. Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму	1. Подання завідомо недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата	караються штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років
8.	Стаття 171. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів	1. Незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності	карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк
9.	Стаття 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі,	1. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту, а також збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного податку, голографічних захисних елементів, підробленої національної валюти України у виді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти,	караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років

	білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів	державних цінних паперів, що існують у паперовій формі чи білетів державної лотереї	
10.	Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення	1. Підробка документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, електронних грошей, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ, платіжних карток або їх використання чи збут, а також неправомірний випуск або використання електронних грошей	карається штрафом від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян Примітка. Під документами на переказ слід розуміти документ в паперовому або електронному виді, що використовується банками чи їх клієнтами для передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів між суб'єктами переказу грошових коштів (розрахункові документи, документи на переказ готівкових коштів, а також ті, що використовуються при проведенні міжбанківського переказу та платіжного повідомлення, інші).
Під документами на переказ слід розуміти документ в паперовому або електронному виді, що використовується банками чи їх клієнтами для передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів між суб'єктами переказу грошових коштів (розрахункові документи, документи на переказ готівкових коштів, а також ті, що використовуються при проведенні міжбанківського переказу та платіжного повідомлення, інші).			
Контрабанда: всі види. Питання у контексті розуміння прим.2 до ст.201 У статтях 201, 201¹, 201³, 201⁴, 305 цього Кодексу під переміщенням через митний кордон України предметів контрабанди з приховуванням від митного контролю слід розуміти умисне переміщення предметів контрабанди з використанням спеціально виготовлених схованок (тайників) та інших засобів чи способів, що утруднюють їх виявлення, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням до митного органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять завідомо неправдиві відомості, що підлягають обов'язковому декларуванню відповідно до законодавства з питань митної справи, та якщо зазначені документи та відомості необхідні для визначення розміру належних до сплати митних платежів та/або для підтвердження дотримання встановлених законодавством заборон та обмежень щодо переміщення товарів через митний кордон України. Чи потрібно кваліфікувати за сукупністю? Чи охоплюється?			

11.	Стаття 205⁻¹. Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб - підприємців	1. Внесення в документи , які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи - підприємця, завідомо неправдивих відомостей , а також умисне подання для проведення такої реєстрації документів, які містять завідомо неправдиві відомості	караються штрафом від п'яти тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років
12	Стаття 206⁻². Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації	1. Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації у тому числі частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації	карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років
13.	Стаття 209⁻¹. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення	1. Умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції , що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб	караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років
14.	Стаття 220⁻¹. Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або	1. Внесення керівником або іншою службовою особою банку до бази даних про	карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних

	порядку формування звітності	вкладників завідомо неправдивих відомостей	мінімумів доходів громадян
15.		3. Внесення керівником або іншою службовою особою банку у звітність , яка подається до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, завідомо неправдивих відомостей	карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
16.	Стаття 220⁻². Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи	1. Внесення змін до документів або реєстрів бухгалтерського обліку або внесення у звітність фінансової установи завідомо неповних або недостовірних відомостей про угоди, зобов'язання, майно установи, у тому числі яке перебуває в довірчому управлінні, чи про фінансовий стан установи, чи підтвердження такої інформації, надання такої інформації Національному банку України, опублікування чи розкриття такої інформації в порядку, визначеному законодавством України, якщо ці дії вчинені з метою приховування ознак банкрутства чи стійкої фінансової неспроможності або підстав для обов'язкового відкликання (анулювання) у фінансової установи ліцензії або визнання її неплатоспроможною	караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до десяти років
17.	Стаття 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами	1. Надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності	карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років

18.	Стаття 223⁻¹. Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів	1. Внесення уповноваженою особою в документи , які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей , якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в фінансові інструменти, який набув права власності на цінні папери	карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років
19.	Стаття 224. Виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів)	1. Виготовлення з метою збуту, збут чи використання іншим чином підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів), що існують у паперовій формі	караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років
20	Стаття 238. Приховування або перекидання відомостей про екологічний стан або захворюваність населення	1. Приховування або умисне перекидання службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою	караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк
21.	Стаття 298⁻¹. Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду	1. Умисне знищення, пошкодження або приховування документів Національного архівного фонду	карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців
22.	Стаття 318. Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених	1. Незаконне виготовлення, підроблення , використання або збут підроблених чи незаконно одержаних документів , які дають право на отримання наркотичних	караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням

	документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів	засобів чи психотропних речовин або прекурсорів, призначених для вироблення або виготовлення цих засобів чи речовин	волі на строк до трьох років
23.	Стаття 319. Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин	1. Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах	карається штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років
24.	Стаття 321⁻². Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів	1. Умисне порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань лікарських засобів, фальсифікація їх результатів , а також порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів	караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років
25.	Стаття 329. Втрата документів, що містять державну таємницю	1. Втрата документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо втрата стала результатом порушення встановленого законом порядку поводження із зазначеними документами та іншими матеріальними носіями секретної інформації або предметами	карається позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого
26.	Стаття 332⁻². Незаконне перетинання	1. Перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам	карається позбавленням волі на строк до трьох років

	державного кордону України	держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості	
27.	Стаття 353. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи	2. Те саме діяння, пов'язане з використанням форменого одягу чи службового посвідчення працівника правоохоронного органу	карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років
28.	Стаття 357. Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження	1. Викрадення, привласнення, вимагання офіційних документів, штампів чи печаток або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем, а так само їх умисне знищення, пошкодження чи приховування, а також здійснення таких самих дій відносно приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, вчинене з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах	караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років
29.		3. Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом	карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк.
30.	Стаття 358. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання	1. Підроблення посвідчення або іншого офіційного документа , який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією,	караються штрафом до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на

	підроблених документів, печаток, штампів	громадянином-підприємцем, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його підроблювачем чи іншою особою або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут	строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років
--	---	---	---

31.		2. Складання чи видача працівником юридичної особи незалежно від форми власності, який не є службовою особою, складання чи видача приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних чи адміністративних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підроблення з метою використання або збуту посвідчень, інших офіційних документів, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити, виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків з метою їх збуту або їх збут чи збут завідомо підроблених офіційних документів, у тому числі особистих документів особи	караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років
Примітка. Під офіційним документом у цій статті та статтях 357 і 366 цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи - докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми			

власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.			
32.		4. Використання завідомо підробленого документа	карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років
33.	Стаття 364⁻². Здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України	Умисне здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України (неособисте голосування)	карається штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
34.	Стаття 366. Службове підроблення	1. Складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів , внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів	караються штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років
35.	Стаття 366⁻². Декларування недостовірної інформації	1. Умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції", якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 500 до 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб	карається штрафом від трьох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років
36.	Стаття 366⁻³. Неподання суб'єктом	Умисне неподання суб'єктом декларування декларації	карається штрафом від двох тисяч п'ятисот до

	декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування	особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції"	трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі строком на один рік, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років
37.	Стаття 376¹. Незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя	1. Умисне внесення неправдивих відомостей чи несвоєчасне внесення відомостей до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи , іншої автоматизованої системи, що функціонує в суді, Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів, Державній судовій адміністрації України, їх органах, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в таких системах, чи інше втручання в роботу таких систем, вчинене службовою особою, яка має право доступу до цієї системи, або іншою особою шляхом несанкціонованого доступу до таких систем	караються штрафом від шестисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років
38.	Стаття 384. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу	1. Завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України,	караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років

		подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад , зроблений перекладачем у таких самих випадках	
39.	Стаття 400⁻¹. Представництво в суді без повноважень	1. Завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень , встановлених договором про надання правничої допомоги	карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до трьох місяців
40.	Стаття 409. Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом	1. Ухилення військовослужбовця від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення або шляхом симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману	карається триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк
41.	Стаття 422. Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості	2. Втрата документів або матеріалів, що містять відомості військового характеру, які становлять державну таємницю, предметів, відомості про які становлять державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо втрата стала результатом порушення встановлених правил поводження із зазначеними документами, матеріалами або предметами	карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років

	Підроблення
	Використання підроблених
	Щодо документів
	Змішане
	Визначення

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор
полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

АКТ

17 10. 2024

Львів

№ 59

**Про впровадження результатів дисертації
Яворського Сергія Йосифовича на тему
«Кримінально-правова характеристика
підроблення документів за кримінальним
правом України» в освітній процес ЛьвДУВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету № 1 ІПФПНП ЛьвДУВС кандидата юридичних наук, професора підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 ІПФПНП ЛьвДУВС кандидата юридичних наук, доцента Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до наказу ЛьвДУВС наказу по університету від 16 серпня 2023 року № 270 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ Яворського Сергія Йосифовича на тему «Кримінально-правова характеристика підроблення документів за кримінальним правом України».

Проаналізовано основні результати дисертації Яворського С.Й. зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Яворський С.Й. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів. // IX (XXII) Львівський форум кримінальної юстиції «Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція»: збірник матеріалів науково-практичної конференції (26–27 жовтня 2023 року). Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 170-174.

2. Яворський С.Й. Місце підроблення документів у системі посягань на документообіг за кримінальним правом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Збірник наукових статей. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2023. Випуск 62. С. 1.89 – 1.99.

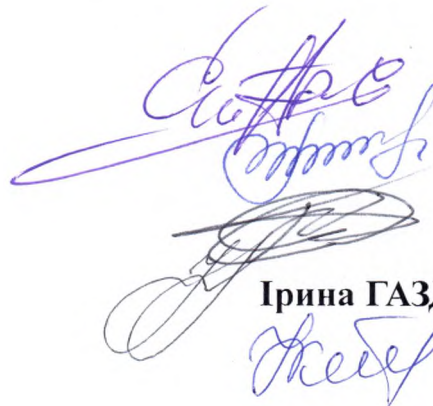
3. Яворський С.Й. Проблеми кримінально-правової кваліфікації підроблення документів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Збірник наукових статей. Дніпро: «Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара». 2023. Випуск № 5. С. 163-169.

4. Яворський С.Й. Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, які полягають у підробленні документів. Том 2 № 80 (2023): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право С. 109-115.

5. Яворський С.Й. Документообіг як об'єкт кримінально-правової охорони. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: збірник тез Міжнародної науковопрактичної конференції (3 листопада 2023 року) / упор. Р. М. Шехавцов. Львів: 2023. С. 200-204.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Яворського С.Й. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація» та «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Людмила ПАВЛИК

Руслан ШЕХАВЦОВ

Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН

Ірина КРАВЕЦЬ